MAKKAI SÁNDOR

MEGSZÓLALNAK A KÖVEK

ELBESZÉLÉSEK

CLUJ-KOLOZSVÁR 1925.

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Ne add el! - Ne változtasd! 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/deed.hu

TARTALOM

A FEJEDELEM RÓZSÁJA.
IRHATSZ, ALETTA!
JÓTÁM MESÉJE.
MEGSZÓLALNAK A KÖVEK.
KÍSÉRTET ÉS GÉNIUSZ.
EGYÉNISÉG VÁRA.
A GÁT.
ÉLET ÉS ÉLET.
AZ ABLAK ALATT.
AHOGY VESSZÜK.
A LEVÉL.

A FEJEDELEM RÓZSÁJA.

Az 1628-ik esztendő Szilveszter éjszakáját nagy vígassággal ülték a gyulafehérvári fejedelmi palotában. A viaszgyertyák ezreitől ragyogó termekben a főúri társaság színe-java tolongott. A fehér mészmetszésű, aranyozott gerendázattal ékes menyezetekről vakítóan verődött vissza a fény, hogy szivárvánnyá törjön és lángoló színekre gyúljon a drágalátos ruházatok, fegyverek, és ékszerek tündöklő aranyán és drágakövein. A csodálatos szép mesterséggel szőtetett velencei kárpitokról antik hősök néztek vitézi jeleneteikből komolyan és feddőleg az elpuhult utókor mulatozására s a címerekben a nyilazott fehér hattyukat ölelő sárkánykígyó is, mintha dühödten harapdálta volna a farkát. A maga szempontjából bizonyára egy véleményen volt püspök urammal, aki kereken visszautasította a fejedelem meghívását, s bátran odamondta urának, hogy az esztendő utolsó estéjén magábaszállás illik a mulandó emberhez, nem tivornya. A szegény fejedelem lelkében igazat is adott neki, de hát a mulatságot Brandenburgi Katalin, a fejedelemasszony rendezte s vele szemben a fejedelem is szívének súlyos rabságában veszteglő szolga volt.

Don Diego spanyol muzsikus és táncmester olasz-zsidó színészeinek énekei és balettjei, meg a fényes álarcosbál tarka forgataga az egész palotát zengő-zúgó kavargássá tették. Forrott, harsogott, tündöklött minden a röpke élet mámorában.

Csak a palota legmagasabb ormán, a négy égtáj felé nyíló boltozatos szobában honolt csend és nyugalom. A fejedelem pihenőszobája volt ez. Lelke, mint a sas a bérctetőn, csak itt érezhette otthon magát, az erdélyi érchegységre, a Maros rónájára, a méltóságos öreg dómra és az alant nyüzsgő várpiacra mindenfelé messzi távlatokat nyitó magasban.

Mikor már odalenn a jókedv nagyon magasra hágott s izzott a levegő a lovagok forró bókjaitól és az udvari pártok suttogó intrikáitól, egy nő surrant be ebbe a rejtett sasfészekbe. Az álarcosbálból szökhetett ide; sárga selyemsalaváriba és ezüst csillagokkal himzett fehér és rózsaszínű fátylakba volt burkolva; arcát szemeiig takarta a finom fátyol s ébenfekete hajának a fehér csipkéből kivillanó fürtei között gyémántos félhold ragyogott. A szultána izgatottan lökte le arcfátyolát s a jelmez alól Széchy Máriának, az ifjú Bethlen István gróf gyönyörű feleségének büszke, tündöklő arca bontakozott ki. A szépséges asszony szorongó félelemmel tekintett körül, keblére szorítva kezeit.

- Még nincs itt! - suttogta elfogódva... Óh, Istenem!... Mit is tegyek?... Nem, talán mégse!... Talán még visszajuthatok... De mit beszélek?... Itt az utolsó óra és cselekednem kell...

Kimerülten roskadt a fejedelem öreg karszékébe, amely a vártemplomra nyíló ablak előtt állott... Idegesen felpattant... Egész testében megremegve fordult az ajtó felé... Hirtelen elsápadva hátrálni kezdett s halkan sikoltott.

Az ajtó felől, a lépcsőkről közeledő lépések súlyos dobaja hangzott s a fejedelem belépett a szobába.

Lehajtott fejjel, magábamélyedve jött; aranyvirágokkal himzett hosszú, fehérselyem köntösének és drágakövektől szikrázó könnyű díszkardjának virító, fiatalos pompája bús ellentétben állott hamuszürke arcának, sápadt, magas homlokának s mellére hulló koraősz szakállának szomorúságával.

Az asszony halk sikoltására felemelte nagy, oroszláni fejét s fekete, mély szemei egy pillanatig eldöbbent értelmetlenséggel meredtek a szokatlan tüneményre.

A másik pillanatban Széchy Mária már a lábai elé borult s megragadván kezeit, alázatos csókokkal esengett:

- Kegyelem, felséges fejedelem!...

Bethlen Gábor csak lassan tért magához meglepetéséből s felemelve a térdeplő arcát, halkan szólott:

- Mária! Kedves gyermekem! Mit jelentsen ez? Most és itt?... - A hangja kemény lett: Hogy merészkedtél... hogy tudtál idejönni, ahová, jól tudod, csak a fejedelemasszonynak szabad belépnie!... No várj csak fickó!... kiáltott indulatosan... majd felelsz ezért! Ugye, Kemény János engedett fel? Csak ő tehette...

- Grátia szegény fejemnek, felséges fejedelem! - esengett Mária... - Én vettem rá a főpohárnokot és magamra vállaltam a büntetését!... Engem büntessen felséged!...

- Meg lesz mindkettőtöké! - szólt komoran Bethlen... Mit kerestél itt? Állj fel!

Az asszony felállott; remegve szólt:

- Felséges fejedelem, mint drága és kegyelmes édesatyám, bocsásson meg nekem! Gondolhatja felséged, hogy nem ok nélkül tettem ekkora vakmerőséget! Óh, csak az Isten megsegítene, hogy elmondhassam!... Rettentő, nagy, végzetes dologban kell beszélnem... Hallgasson meg, hallgasson meg kegyelmed.., ne küldjön el, amíg meg nem hallgatott!...

Úgy remegett az asszony, hogy a fejedelem megszánta.

- Ámbár késő van, Mária, és pihennem kellene, mert rosszul vagyok... de hát legyen! Rövid légy, egy-kettő!...

Helyet foglalt karosszékében és fejét hátrahajtva, lehunyta szemeit s fáradtan intett:

- Ülj le és kezdjed!

De Mária a fejedelem jobb keze felől térdelve, izzó arcát a nagy, hideg kézre fektetve, édes hangon hizelkedett:

- Engedje felséged, hogy így mondjam el.

Bethlen rápillantott és szigorú arca megenyhült:

- Egy ilyen szép büszke dáma, mint te, hogy is lehet ilyen kis doromboló macskává? Jól van nó, jól van, beszélj csak!

- Felséged beteg... naponként sápadozik... kezdte Mária suttogva.

- A betegség az Isten dolga, gyermekem, - szólt a fejedelem nyugodtan. - Mért mondod?

- Felséged nem boldog! - mondta emelt hangon az asszony, hirtelen feltekintve.

Bethlen keze megrándult, arca megvonaglott. Nagy erővel fékezte le magát.

- A fejedelem boldogságát népe boldogsága adja meg - válaszolt aztán lassan. - Azt hiszem, az ország nyugodt az én karjaim között. És én boldog vagyok! - tette hozzá nagy lélekzettel... Nem értelek, fiam!...

- De a fejedelem is ember! - kockáztatta meg Mária félénken.

- Aki szeretetre vágyik? - kérdezte Bethlen... Hát nem szeretnek engem? Mi?

- Sokan igen - suttogta az asszony - de a fejedelem szívének is kell egy, aki mindeneknél jobban szeresse.

- Nem tudom... mit akarsz itt... mordult fel Bethlen. - Nem értelek... Vigyázz, Mária!

- Ne félemlítsen meg felséged! - könyörgött az asszony - Hallgasson meg!... Az élete függ tőle! Igen!... Az élete... kimondottam...

- Az élet Istentől függ, - kondult a fejedelem szava. - Huszonnyolc csatán tartotta meg az Isten az enyémet. Nem féltem most sem.

- Máskép kell kezdenem! - suttogta Mária felindultan. Óh ég, adj erőt hozzá!... Felségedet a fejedelemasszony nem szereti!

Azt várta, hogy most valami rettenetes következik. Behunyta a szemét. De a csodálatos ember, akit nem ismert ki soha senki, szeliden mosolygott:

- Ezt vártam, fiam. Tudtam, hogy ez lesz... De szívemnek ezt a bódogságát ládd-é, nem vehetik el tőlem. Se más, se te.

- Isten büntessen meg, ha azt akarom, hogy boldogtalanná tegyem felségedet! - kiáltotta az asszony... Meg akarom gyógyítani!...

- Csak a testem beteg, - felelte a fejedelem. - Mi gyógyszert adhatnál te nekem?

- Az igazságot, felséges fejedelem!... Az igazság olyan, mint az orvos kése: kivágja a sebet és a test megépül. Hallgasson meg felséged: régóta gyanakszom, ma pedig végre bizonyos lettem, hogy trónját, országát árulják kegyelmednek, mintha már nem élne...

- Gyermek! - mosolygott Bethlen. - Mit tudsz te? Még élek!...

Mária fölállott. Körültekintett és suttogva mondta:

- Egy titkos beszélgetést hallgattam ki, felséges Uram!... Dietrichstein gróf, a császári követ, Zierothin, a morva fővadászmester, egy bécsi jezsuita, aki tegnap jött az új doktorral és Morvacus, maga az új doktor voltak ott és ott volt...

- No, ki volt még ott, te kis hallgatózó? - vágott bele derülten Bethlen.

- A fejedelemasszony! - lihegte Mária, a fejedelem derültségétől felindulva.

- Persze! - bólintott Bethlen. - És mit beszéltek?

- Hogy felséged nemsokára... meghal. Hogy aztán Kataliné lesz temérdek kincse. Hogy az örökös háboruskodásnak vége és őfelsége, a császár, teremt békét Erdélyben...

- Tovább! - intett a fejedelem.

- Hogy Erdély az ausztriai birodalom nagyhercegsége lesz. Hogy Katalin lesz élete fogytáig a nagyhercegnő. Hogy mindennel bírni fog, csak egy császári generális lesz mellette, mint az ország katonai kormányzója, aki a várakat és a határvidéket megszállja. Ő fogja védelmezni Katalint és az országot. Hogy így a nagyhercegnőnek csak az uralom öröme jutna, a gondja pedig a császáré lenne. S hogyha Katalin aztán férjhez menne valamely osztrák herceghez, akit őfelsége jelölne ki, utódai, mint birodalmi hercegek, bírnák Oppelnt és Ratibort.

Végzett. Lihegve, várakozva tekintett a fejedelemre.

Bethlen csendesen bólogatott - mosolygott... végre nyugodtan felelt:

- Gyermek... gyermek! Egészen kikeltél magadból. Hiszen igazad van, ha magad hallottad... De hát miért volnék én a fejedelem, ha a saját házamban titkok lehetnének előttem? Hogy láthatnék át akkor egy egész országon és minden ellenségein körös-körül?... Mi?

Mária csaknem összeroskadt:

- Bocsánat... felséges fejedelem... nem képzelhettem, hogy Felséged mindezt tudja... Oh, boldogtalan!... Mit is cselekedtem? - Egyszerre zokogni kezdett.

- Nem gyermekem! - cirógatta meg a fejedelem Mária kezét. - Ne sírj. Jót akartál... De hát gyermek vagy... ez az egész. És látod, nem igaz, még sem igaz semmi. Te nem ismered Katalint, az úrnődet... Lásd, nem haragszom és megmondom neked a fejedelemasszonynak gyermeklelke van. Szereti a fényt, a pompát, a játékot... Szereti a titkokat, az összeesküvősdit... és fél, fél szegény, hogy komor vén medve létemre nem hagynám játszadozni... Hát ezért rejtegeti előlem is... ezért játszik ellenem is. De csak játszik, mint a gyermek az apja háta mögött... Oh, igaza van! Az én komor, sötét, öreg szívem mit is adhatna ennek a ragyogó aranymadárnak? Csak

meghagyhatom neki ártatlan játékait... Ennyi az egész... Ne irigyeljétek gyermekem!... Napnyugati asszony nagy világból való... únja ezt a mi szegény kicsi ketrecünket... Szegény szép madaram!... Komor neki ez az ég, hadd daloljon legalább álmaiban!... Látod, ez az egész, Mária!

Az asszony már nem sírt, nem remegett. Felemelte a fejét, határozott lett, büszke, szép:

- Felséged nagy szívét csodálom... De ha én valakit szeretek... ahogy én szeretek... oh... akkor nem játszom annak az életével!... Miért engedte felséged, hogy Schultetus doktort eltávolítsa felségedtől az a... a fejedelemasszony?...

- Schultetus vén tudatlan! csattant fel a fejedelem, - Csak rontotta az egészségemet... Ő tett beteggé!... Még a csipős friss bort is eltiltotta! - kiáltott fel méltatlankodva.

- Schultetus igaz alattvalója és tisztelője felségednek... - mondta az asszony... - Jót akart és a tudománya tiszta. Megmentette volna felséged életét!... Csakhogy a fejedelemasszony...

- Megmentette volna? - kérdezte a fejedelem felvillanó szemmel. - Még meg van, Mária, mig Istennek tetszik!... És az új doktorban felette bízom... azt Katalin hívatta, hires, tudós doktor, császárokat gyógyított meg...

Az asszony térdre esett:

- Nem vitázhatom Felségeddel... Ha nem hisz nekem, mindennek vége... Nem mondtam el mindent... Isten szent nevében kell megmondanom: Morvacus doktor a halált hozza, felséges uram. A bécsiek játszották Katalin kezére!... Legyek rút varanggyá, ha nem tulajdon füleimmel hallottam, amint megegyeztek, hogy lassú mérget adnak be felségednek, mely legtöbb egy év alatt megöli, ha csak egy pohárral iszik belőle... Oh felséges uram, kígyót melengettél nagy nemes szíveden... tépd ki és vesd el magadtól, hogy élj!... Zokogásba fulladt a szava: Most már meg is ölhetsz, uram, fejedelmem csak higyj nekem s ne menj vakon a halálba, abban a gonosz asszonyban bizakodva!...

Bethlen nem mozdult. Behunyt szemmel ült. Nem tört ki. Nem lobbant haragra.

- Mennyire gyűlölöd azt az asszonyt, Mária! - sóhajtotta végre. - A vállad remeg a gyűlölet írtózatától... Azt hittem, megértetted sorsodat és belenyugodtál. Csalódtam benned... De nem első! - tette hozzá harag nélküli szomorúsággal.

- Mire céloz felséged? - kérdezte az asszony, vonagló arcát felemelve.

- Átlátok a lelkeden és megbocsátok, - mondta Bethlen. - Te szép vagy, büszke vagy, szebb és büszkébb Katalinnál is. Te persze hallottad, hogy István öcsém, a férjed, régebben fejedelemnek volt általam kiszemelve... Úgy is van. Kedves, jó fiu, szívemből szeretem. De te nem értetted meg a saját szerepedet, amire szántalak, gyermekem. Te éppen azért lettél az István felesége, mert István nem lehetett fejedelemmé... Csitt, hallgass!... Értsd meg: mikor István még fejedelemjelölt volt terveimben, akkor más menyasszony volt számára kijelölve: egy királyleány, egy császári hercegnő. Politikai házasság lett volna. Azért az összeköttetésért, amit egy ilyen ara jelentett volna, lehetett volna Istvánból fejedelem. Meg is érdemelte volna, mert fejedelmi dolog a szívünket feláldozva, elnémítva, egy országért örök boldogtalanságot vállalni. De ez a terv nem sikerült. Nem adták ide a főhercegnőt, az erdélyi vajdácska öccsének... István elvesztett egy országot, de felszabadult a szíve. S én meg akartam jutalmazni. Én olyan jutalmat adtam neki, amelyet egy országgal felérőnek tartottam: a legszebb, a legforróbb asszonyt: téged, Mária. Érted, fiam te nem lehettél fejedelemasszonya az országnak, mert épen a fejedelemség helyett adattál fejedelméül férjed szívének... Azt hiszem, úr vagy felette! S te nagyravágyásodban gyűlölettel vagy a fejedelemasszony és irántam!... Hiába gyermekem... A trón immár Kataliné. Sajnállak, hogy gyűlölsz és azt tanácsolom, menj el innen férjeddel együtt, menj haza Váradra és tanulj meg betelni a férj szívével, az otthon melegével és a bölcső ringásával... Láddé kedvesem, az szebb és jobb világ is, nagyobb, édesebb birodalom a trón hideg, szomorú, csupa seb és kín-világánál!... Végeztünk, Mária!

Az asszony felemelkedett térdeiről. Nem sírt többé. Arca halálsápadt, a kínban szinte megkövült. Mintha a vér szivárgott volna a szívéből, úgy peregtek le ajkáról a szavak...

- Felséges fejedelem... Szívek titkaiba látó... nagy jó uram... megyek már... Nem mondhattam el mindent... Oh, azt nem adja meg Isten soha... Csak annyit még... csak annyit... hogy a sasok és villámok közt született murányi Széchy Máriának lehet nagyravágyó a szíve... lehettek fejedelmi álmai is... lehet egy álma most is... oh, ha nem becsültél volna olyan nagyra, mikor Istvánnak adtál... talán most megláttad volna... de bármit gondolj is felőlem... csak arra kérlek... mentsd meg az életedet... ha a gyűlölet beszélt is belőlem... nem bánom... csak hidd el, hogy meg akar ölni az, akinek oly vakon hiszel... ha eltaposol, ha fejemet véteted is szívesen... csak vigyázz az életedre... s majd... adj igazat egyszer Széchy Máriának...

Lassanként kezdte rázni a belső zokogás. Támolyogva indult az ajtó felé, mint egy alvajáró. Volt valami a járásában, az egész alakján, ami egy mélyebb, egy el nem mondott titokra vallott. A fejedelem szíve megrendült.

- No, Mária! - szólt utána csendesen, - hát kezet se csókolsz nekem? Hiszen én nem haragszom...

Az asszony megfordult. Égő szemekkel nézett a fejedelemre, aztán lábaihoz borult és rácsuklott a karosszék támláján nyugvó kézre, omló könnyekkel, mint egy letört virág. S a fejedelem csak most, csak ebben a percben, talán ettől a megsemmisülő odaborulástól döbbent meg.

- Mi van veled? - kérdezte elhülve. - Te gyermek! Hát ennyire a szívedre vetted a dolgot?

- Oh, ha most meghalhatnék! - zokogta Mária.

- No, kedves gyermekem, szép Máriám, suttogta a fejedelem, felállva és felemelve a földről az asszonyt. - Ládd-é, szeretnélek megbékítni... megnyugtatni... megajándékozni... Igen! - szólt hirtelen... meg is ajándékozlak. Jöjj, gyermekem! Hogy lásd, mennyire jó szívvel vagyok hozzád, olyannal ajándékozlak meg, ami szívemnek legkedvesebb... amiről senki se tud!... Gyöngéden átkarolva egy faliszekrényhez vezette, amelyet övéből kivett kis aranykulccsal nyitott meg.

A szekrény tele volt elszáradt kis sárgarózsa csokrokkal. Némelyik még most hervadozott, egyik pedig még friss és illatos volt.

- Ez a mai! - mondotta a fejedelem, beletemetve arcát és mélyet lélekzelve a csokorból, áhitatos, ragyogóra váló arccal.

Az asszony isszonyuan remegett.

- Nézd, Mária! - mosolygott a fejedelem... Télen, nyáron, nap-nap után az ágyamon találok egy ilyen csokrot. Hol növelik, csak az Isten tudja! Édes titok. Látod, ezek a rózsák, amelyek nap-nap után itt teremnek, ahová csak egy asszony járhat, aki soha-soha, egy tekintettel, egy szóval el nem árulja magát, látod, ezek illatozzák felém az igazságot, a látszatot meghazudtoló néma, igaz vallomását annak az édes, gyermeklelkű asszonynak, aki engem szeret. S én tudom, hogy amíg ezek a rózsák megjelennek, addig engem baj nem érhet, addig ő az enyém... mi lelt Mária?

- Felség!... az asszony hangja elhalt és olyan lett, mint a kisértet.

- No Mária! Ebből a nekem legdrágább kincsből, az én titkos igazságomból adok neked egy szál rózsát... Ezt a legszebbet ni... hogy szeretettel gondolj reám... a kebledre tűzöm én magam... S már ott is volt a rózsa a csillagos fátylak redőiben...

Mária eltántorodott s ha Bethlen meg nem kapja a karját, összeesik.

- Mi lelt? - kérdezte döbbenve.

Mária lehunyta szemeit s hirtelen elszánással kimondta:

- Felség!... Isten irgalmazzon nekünk! *A rózsákat én hoztam...*

...Percekig állottak egymással szemben. Az asszony lehunyt szemmel, hófehéren, megdermedve, mintegy halálos csapásra várva. A férfi elnyílt szemekkel, ziháló mellel, hamuszürke arccal...

Az örökkévalóság volt e percekbe kövülve.

És ekkor megkondultak a vártemplom harangjai. Egymásután, mind a hat, méltóságos, ünnepi melódiára hangolt zengésükkel hirdetve az új évet.

A fejedelem lelke, mintha egyszerre felszabadult volna. Végtelen nyugalommal megfogta az asszony kezét, az ablakhoz vezette s kitárta annak szárnyait. A harangok zengése elárasztotta a szobát.

- Mind a hatot én öntettem! - mondta nagyon természetes, nyugodt, derült hangon. - Negyven mázsás az a csengő hangú... azt akkor önttettem, a mikor az új palota meg a templom tornya elkészült... fejedelemségem első három éve, legnagyobb küzdelmeim jó vége után!

Hallod azt az örvendezőt? Hetven mázsás szép harang, királlyá választásom büszkesége zúg belőle!... Hatvan mázsás az a szomorú szép szavú... azt az első feleségem, Zsuzsikám temetésére készítették s a mester a lelkem sírását öntötte bele. Gusztáv Adolf felséges sógorom nevét viseli az a nyolcvan mázsás, amelyik azt a mély kongást cselekszi... azt a tervet beszéli, hogy a nagy svéd királlyal osztozunk nyugat és kelet uralmán. Hallod, most hogy kacag az az ezüst hangú? Az kisebb, de sokkal becsesebb második esküvőmön szólott először. A párja az, amelyik felesel vele... azt az akadémia alapításakor szerzettem... Oh milyen szépek! Hallod-e, hogy összeolvad bennük az életem? Tizenöt esztendei fejedelemségem öröme, bánata... Mindakettőből elég volt... De az utolsó még hallgat. Az a másik toronyban van egyedül. Száz mázsa a sulya, a zengését egész országba elviszi a szél, amikor meghalok. Ne remegj, gyermekem, az akkor fog először megszólalni. Ime, a harangok szavában a lelkem, az életem. Nincs hátra más, csak a halálom. Minden jól van, érted-e? Legyen áldott az Isten!

Boldog új évet, Mária!

Gyöngéden lehajolt és megcsókolta a zokogó asszony homlokát.

E percben Katalin lépett be, díszes serleggel a kezében.

Visszahökkent Mária láttán s a keze megremegett. Majd a gúny tűze villant meg szemében s keresztül nézve rajta, a fejedelemhez fordult:

- Az új évet köszönteni jöttem fel, Gábriel. Vendégeink fájlalják, hogy felséged visszavonult. Általam küldik hódolatukat.

A fejedelem nyájasan mosolygott:

- Köszönöm, szívem. Neked is adjon Isten boldog új évet. Érd el benne, amit legjobban kívánsz!...

Az asszony kissé megremegett:

- Úgy-e, most már lefekszik? Mielőtt lefeküdne, vegye be az orvosságot, amit az új doktor készített. Minden tudománya benne van ebben a borban...

Bethlen nyugodtan nézett szembe feleségével s energikus, derült mozdulattal felemelte a serleget.

Katalin a földre nézett... Mária pedig ebben a pillanatban megragadta a fejedelem kezét.

Erre a mozdulatra Katalin felpillantott s a két asszony szeme halálos gyűlölettel fúródott egymásba, mint két ugrásra kész párducé. A keblük hevesen lihegett.

A fejedelem sietség nélkül, mosolyogva, ellenállhatatlanul, anélkül, hogy a serleg csak meg is billent volna a kezében, baljával csendesen levette Mária remegő kezét a karjáról s hirtelen mozdulattal, egyszerre kiitta a serleget.

Széchy Mária halottként, mereven ment ki a szobából, s keblére szorított kezei alól csendesen peregtek alá a fejedelem rózsájának illatos sárga szirmai.

IRHATSZ, ALETTA!

I.

- Talán a kézdivásárhelyi, vagy enyedi papság? Szép eklézsiák!

- Professzorságra készültem, Nagyságos Uram, nem papságra!

- Recte! Tudtam... Volna még a vásárhelyi alsó scola rektorsága.

- Oda még diákkoromban hívtak engemet!

- Jó, ha nem, nem. Itt is maradhat kegyelmed... De ára vagyon annak. Meg kell követnie Basirius professort, akinek tudományát a vita hevében, a fejedelem előtt lekicsinyelte s reverzálist kölletik adnia, hogy fölforgató presbiteriánus eszméit jégre teszi. Jó lesz?

- S mit tanítsak akkor?

- Latin auktorokat fog magyarázni, Basirius uram kijelölése szerint, kisebb diákoknak.

Apáczai égő fekete szemeit Barcsay Ákos szelid kék szemeibe furva, lázrózsákba boruló arccal csattant fel:

- Ezt a megalázást megvetéssel hajittom el magamtól!

A tanácsúr jóságos nyugalommal tette kezét a fiatal tudós remegő vállára.

- Hallgasson meg, Doctissime! Szívemen hordom a Kegyelmed dolgát, szeretném jó végét a szomorú históriának. Beszéltem a fejedelemmel, tractáltam Keresztúri urammal is, nó, még Basirius uramat is megkerülgettem. Kötelesség volt elmondanom a lehetőket. Ezek az urak feltételei!

- Igazságom van-e, ez a kérdés, Nagyságos Uram?!

- Persze hogy, bólintott Barcsay. Nem kérettem volna magamhoz, ha nem ezt hinném. De az igazság ezúttal is a hatalommal került szembe, mint annyiszor. Kegyelmed az igazságával együtt röpülhetett vóna le az öreg toronybúl, ha én nem vagyok ott. A fejedelem iszonytató dühös volt. Az anglus elhiteté vele, hogy Kegyelmed félig értett, veszett ideákkal jött ide a külországokból, s alacsony pornépet akar az ország urává tenni. Hogy a jó rendet, a tisztes tudományt, erkölcsöt s az egyház békéjét akarja feldúlni. Hogy ideái vérpadra juttatták az anglusok királyát s itt se biztos többé fejedelem és urak élete, ha kegyelmed a pornép s éretlen diákság kezére adja a maguk sorsának s az ország dolgának igazítását. Mit akar Kegyelmed? Meg vagyon vetve a feje alja istenesen. Csak Keresztúri urammal bírtuk így-úgy fékezni a fejedelem haragját s kicsikarni, hogy még legyen Kegyelmednek valamely életje Erdélyben!

- De hát mi a bűnöm? - kiáltott keserű-szenvedélyesen Apáczai. Íme, Nagyságod is jól tudja, mi! Csakis, hogy szerintem, arra kell mivelni a népet, hogy a maga életét maga tudja igazítni. Hogy állatokból emberekké kell mivelni őket, mert nem csak fejedelemnek s uraknak vagyon jussa az élethez s az igazsághoz. Vagy méginkább az, hogy az eklézsiában mindenki egyenlő az Úristen előtt s egy jussa van a jobbágynak a fejedelemmel a lelke dolgának igazításában.

- Ez is, ez is! - bólogatott Barcsay. - Kegyelmed angyaloknak való igazságot hirdet, nem félig állatoknak valót, mint ez a szegény, mindenkitől nyúzott, tapodott nép itt. De hagyján! Csak rossz szándék csavarhatta ezt el Kegyelmed kárára. Nem ma, nem holnap akará ezt Kegyelmed végbevinni, de lassú, hosszú munkában, tudom. Ennek felhányása csak az ürügy volt. Más a Kegyelmed igazi bűne, más...

- Talán az esett az urak orrára, hogy nem tartám sacrilegiumnak magyar létemre doktorrá lenni a hollandusok universitásán s professzorságra igyekezni? Hogy amért valaki idegen, anglus, semimartir s plundrában jár, kimutatni merészelém, hogy a tudományban gyengébb nállam? Ez?

- Ez inkább! - mondta Barcsay szomorúan mosolyogva.

- Ó szegény, ostoba, háládatlan magyar világ! - jajdult fel a tudós. Soha, soha a magad eszével, szívével be nem fogsz te menni a míveltség Igéretföldjére! Neked minden szent, jó, igaz, amit német, anglus tanít, néked csak a plundra csodálatos s az idegen beszéd, amit nem értesz! Csak attul bolondulsz! Most már értem, mi szörnyű bűn volt mondanom, hogy amit a fejedelem egy külországi plundrás professzornak ád, abbul egész magyar akadémiát, tán hat magyar professzorokat is eltarthatna, s magyar tudományt virágoztathatna véle nemzete mivelésére. De hát nem ez-é az igazság?

- Erre mondák az urak nékem: hol vagyon még az, hogy magyar professzorok légyenek? A tudománynak még csak kezdeti és messze vagynak a magyar elmétől! Csakis az idegenbül lehet ma még tudós embert plántálni. Kegyelmedet álmodónak véli, aki nem bolondnak! - szólt Barcsay szánalommal. Bizony, meghiszem, tudom is, hogy Bazirius uram tudománya nem fellyebbvaló a Kegyelmedénél. De jól mondá: idegen, anglus, semimartir a plundrában jár. Igy hát csak reá száll az akadémia Bisterfeldius kidőltével. Kegyelmed még alhatik száz esztendőt, akkor talán remélheti, hogy főprofesszor lehet magyar létére. Ez az igazság, Apáczai uram!

- De nem! - csattant fel Apáczai, - nem! Én megmutatom, hogy magyar elméből, magyar nyelven is szólhat a tiszta tudomány a magyar elméhez szabva, magyar míveltséget sarjaszthat. Igenis, Bethlen Gábor akadémiája magyar akadémiává kell, hogy légyen! Egy kicsiny, fojtogatott nemzet az égig csak míveltségben nőhet! A maga lelke szerinti magyar míveltségben! Agyam, vérem, életem ezért, Nagyságos Uram! Miért nem maradék Hollandiában, hol professzor lehettem volna? Amit el se akarnak hinni az urak, ott kérve kértek rá! De haza jöttem, haza, mert nem tengerbe vizet hordani küldenek engem oda, hanem hogy ami világosságot gyűjthetnék, haza hozzam e sötétségbe, népem fiainak. Itt az ideje, hogy a világosság meggerjedjen. Minden tudományt magyarul! ez jelszavam, Nagyságos Uram!

Barcsay igaz szeretettel s részvéttel hajolt a lázban lobogó ifjúhoz:

- Ez az, amire Basirius uram fitymálva mondá nékem: Amit a fiatal álmodó, zavaros fejü ifjú akar, lehetetlen. E barbár nemzet, e vad míveletlen nyelv s durva erkölcsök nem alkalmasak a tudományra. Mintha a tudomány könnyű, kicsi dolog lenne s arasznyi a feneke! Husz esztendőkkel járok tán előtte s még csak a szinét mérem, pedig francia nemzetű anglus polgár vagyok s klasszikus és mívelt nyelveken csakúgy élek, mintha anyám nyelve lennének. E fiatal barbárok elfutnak nyugatra, gyorsan belenyalnak mindenbe s ződen-zavarosan hazaszaladnak féligrágott ideákkal! Azt hiszik, mindent tudnak, tehetnek. Magyar akadémia! Sohase lesz az!

- De hát miért tanultam? Miért sorvadok éjjel-nappal? Miért vetettem el magamtól nyugodalmat, boldogságot, hírnevet? Miért hoztam el e halálnak földjére szegény, gyönge belga feleségem? Miért vetettem magam áldozatul e kicsiny országért, ha minden füstbe mégyen s az akadémia nem száll reám?

- Hallgasson ide Kegyelmed, csitította a feldultan ide-oda járkálót a tanácsúr. Én is oka vagyok a Kegyelmed bajának és segíteni akarok rajta. Hiszen magam találtam s hívtam ide Basiriust, mikor még nem ismerém Kegyelmedet. A portán való követjárásomkor ott találtam őt hazájából futva, odaszakadt francia reformáltak papjaként tengett-lengett s én is hódolva az plundrának, ide édesgetém. Most már, hogy itt van s a fejedelemnek is bizalmasa lött, Bisterfeldius is halálra vált, a fejedelem kötve van neki adni az akadémia regnálását. Fájdalom, ő fél Kegyelmed tudományától s gyöngéjét az idegenség tekintélyével és rágalmakkal erősíti. Meg kell alkudnia Kegyelmednek, vagy elveszett.

- Dehát mit tégyek? kérdezte Apáczai keserűen. Magamat lábaihoz nem alázom, inkább vesszek el éhen!

- Egy ajánlatom vagyon, mondta csendesen Barcsay. Ha a fehérvári akadémia immár a plundrásoké lött, legyünk mi a nagy fejedelem, Bethlen Gábor magyar gondolatjának megalkotói máshol. Csináljunk másik, magyar akadémiát!

- Hol, hogyan, Nagyságos Uram? - villant fel Apácai lelke izgatottan.

- Vagyon egy hely reá: a kolozsvári kollégium. Nem akadémia, igaz, de szabad iskola, serdült diáksággal. Néptelen, igaz, de majd von oda ifjakat a kegyelmed magyar tudománya. Lésznek, kik keze alól kikerülve, versenyre kélnek az plundrás tudománnyal s idővel akadémiává fejtik az iskolát. Hatalmam vagyon rá, hogy ott kegyelmedet az oskola vezetőjévé tégyem. Egyrészt, mert beneficiumokat töttem ott, másrészt, mert az urak nem sokra veszik azt az oskolát s ha szólok, odaengedik Kegyelmedet s még azt is hiszik, hogy jól eltették az útból. Fogadja el ezt, doctissime! Én odaállok háta mögé s amiben tehetem, segítségére leszek, hogy keze alatt a második s pedig magyar akadémia szárába szökjön!

II.

Alkonyodik. A Csáklyakő szaggatott, lilaszínű tömege élesen válik ki a mögötte lángoló sárga ragyogásából, mintha fenyegető, tornyos viharfelhő lökné fel óriás fejét e derült látóhatáron. A fehérvári boltozatos kis szoba egyetlen ablakán hatalmasan árad be a búcsuzó fény. Komor, puritán bútorok, öreg fóliánsok élén, sarkain szinte föllobban, mintha földöntúli arannyal akarná ékíteni a földi szegénység kopott, szomorú kietlenségét.

A törékeny holland asszonyka szalmaszőke hajkoszorúja glóriaként gyúl ki a sápadt, kékeres homlok felett, amint felemeli arcát az asztalról s szembenéz a haldokló nappal. Sötétkék gyermekszemeiben, sovány arcán, hervadt ajkain babacsodálkozás ámuldozik az ég pompája felett. A kezecskéjében tartott lúdtollat a papirosra ejti s a tintacsöppök végigperegnek írásán... s íme, azok is fölragyognak az asztalra eső sugárban, mintha gyémántszemek lennének s nem keserű, fekete gubacslé könnyei.

A papiroson nagy gyermeki betűk futnak össze-vissza, hosszában, keresztben. „Aletta" „Aletta van der Maet". „Apatzai" „Apatzai Tzere". „Iohannes". „Wttrecht". „Alba Ju..." Itt esett ki a toll a kezéből.

Apró fiucska furja fejét ölébe. Az anya felemeli a szöszke fürtös fejecskét. Ugyanaz a haj, ugyanaz a sápadt arcocska, de a szemek feketén tündökölnek s a boltozatos homlokról az anyáénál erősebb, lobogóbb lélek sugárzik.

- Mi ég odaki? - kérdi a fiucska, pici ujjával a lángoló ablakra mutatva.

- Az ég nyilt meg, Jancsikám! Az angyalok szárnyai ragyognak ott! Nézd csak! S ölébe kapva a gyermeket, az ablak felé emeli.

A fiucska merőn néz a távolba. A Csáklya felett vörösödő felhőrongyok lebegnek, élesen villogó taréjuk résein nyilaznak fölfelé a hegy mögé bukott nap sugarai.

- Csata van az égbe! suttogja a gyermek. Az angyalok dárdái döfködik azokat a vörös sárkányokat!... Nézd, átszúrta egyik!... Elesett... Ketté szakadt!...

- Vihar lesz, mondja az anya, szél, villámlás, dörgés. De te ne félj! Ölembe veszlek és nem lesz semmi bajod...

- Nem félek, felelt a fiucska. Ó én semmitől se félek, mint édesapám, én se. Még a nagy-szakállutól se, aki a minap itt volt... tudod?

- Csitt, az nagy tudós bácsi, arról hallgass!

- Édesapám többet tud!

- Kitől veszed ezt, Jancsika?

- Kitől? Nézd ezeket a nagy könyveket, ezt a sok-sok könyvet, anyácska! Apám ezeket mind tudja és maga is ir ilyeneket! Aztán hallottam, hogy kérdezgette a nagyszakállut. Hát az csak makogott, oszt veresedett, mint a róka. S mérgelődött. Én meg kacagtam, tudod?

Az anya lecsókolta a fiucska száját. Az megrázva fürtös fejét, újra kinézett s hirtelen fölrikkantva mutatott az égre:

- Nézd, nézd, látod-e azt a felhőt? Épen mint a nagyszakállú! Ni, milyen haragos fekete... Hopp!... Most átszúrta a szemit egy aranydárda. Ni, hogy fintorog, szakadozik! Édesapám karja az ott, ládd-é? Az szúrta át!

- Nem szabad! kiáltotta Aletta. Csitt! meg ne hallja apád! Ne nézz oda! A nap lement. Jere, mesét mondok. Jó lesz?

- Jó! ujjongott Jancsika. Arrul az országrul, ahonnan jöttél apámmal. S ahová én tanulni mék, mikor nagy diák leszek!

- Ahol nagyapó, nagyanyó vannak, mondta az anya s hirtelen elcsuklott a szava s könnyet törült ki szeméből.

- Jó lesz! Beszélj nagyapóról, nagyanyóról, mindenről ami ott van!

- Ide figyelj, kezdte Aletta a sokszor elmondott mesét. Nagyapó drága, mosolygó öreg bácsi, ezüstből van a haja, piros az arca...

- És nagyanyó is ezüsthajú, pirosarcú, szép... folytatta Jancsika. És ők a te apád meg anyád, ugye?

- Persze. Hallgass csak. Nagyapónak akkora háza van, hogy te egy egész napig járhatnál benne s tán el is tévednél. Az ucca felé, alul nagy-nagy bolt van és mindenfélét árulnak benne, amit a hajók hoznak messzi tengereken át...

- Igazi hajók? ámuldozott a gyermek.

- Igazi, nagy hajók, persze. Azok is a nagyapóé.

- Menjünk oda! tüzelt Jancsika.

Aletta mélyet sóhajtott:

- Ó, nagyon messze van az! Hónapokig jöttünk édesapáddal, míg ideértünk.

- S mér jöttetek? Mér nem maradtunk ott? Be jó volna!

- Majd ha nagy leszel, megérted. Édesapa maradhatott volna s nagyapó minden áron... minden áron... - megfulladt a szava - azt akarta, hogy ott maradjon. Van ott egy nagy-nagy iskola, csak a legtudósabb emberek taníthatnak ott, oda hívták édesapádat, mert ő olyan nagy tudós. Nagyapó büszke volt erre... engem csak ezért... De édesapádnak itt a hazája, itt akarta tanítani a magyar diákokat. Nagyapó hallani se akart erről. Mert ott megbecsülik ám a tudós embert. Jobban csodálják, tisztelik, mint a legvitézebb katonát. Szép házat, ékes ruhákat, sok pénzt adnak neki. Olyan, mint itt a főurak. De apád azt mondta, hogy itt van szükség reá a szegénységben, sötétségben, tudatlanságban. Aztán, hogy sajnáltuk nagyapóékat keseríteni, hát eljöttünk egy éjszaka, nem szóltunk semmit. Csak innen írtunk nekik levelet. Sohase válaszoltak... Ó, talán nem is élnek már!... Aletta sírvafakadt s Jancsika értelmetlenül rázta a fejecskéjét:

- Szomorú mese, mondta fejcsóválva. Hadd el, majd írok én nagyapónak új levelet. Meglásd, nekem válaszol, el is jön ide. Hajón, a Maroson fog megérkezni. Nó, ne sírj, anyácska, nó!

Aletta letörülte könnyeit s keblére ölelte a gyermeket.

- Nem sírok, szívem! suttogta. Bizom Istenben, hogy nemsokára megint írhatunk nagyapónak s hogy levelünk életben találja és nagy lesz az öröme. Mert tudod, Jancsikám, édesapáddal úgy beszéltük meg, hogy akkor irunk megint, mikor édesapád megkapja a főprofesszorságot, az

akadémia regnálását, amikor itt is olyan nagy úr lesz, mint ott lehetett volna s abban a szép nagy házban fogunk lakni, amit mutattam neked, tudod, a fejedelem háza mellett. Mikor majd szép ruhában fogunk járni, s neked olyan gyönyörű bársonyruhád lesz, mint a főurak fiainak és édesapád a fejedelem tanácsában fog ülni s mindenki tisztelni, csodálni fogja, jobban, mint a legvitézebb katonát. Akkor írunk, lelkem és akkor nagyapó válaszol majd és talán el is jön ide nagyanyóval s büszkék lesznek reánk!...

- Az ám, kiáltott Jancsika izgatottan, de mit szól ehez a nagyszakállú?

- Mit beszélsz megint? rettent fel álmodozásából Aletta. Honnan veszed?

- Hát nem hallottad a multkor te is, mikor a másik szobába voltunk s a nagyszakállú úgy kiáltott, hogy áthallszott s te még sírtál is, tudod? Hogy fenyegette édesapámat s azt mondta, hogy ő parancsol az akadémián? Tudod, hogy a csizmámat hozzá akartam vágni s te nem engedted! Nó, erre felelj, anyácska, mit szól a dologhoz a nagyszakállú?

- Mondtam már, rebegte Aletta, hogy ne beszélj arról a bácsiról. Édesapád lesz a főprofesszor, mert ő a legtudósabb, legbölcsebb, legbátrabb ember az egész világon. És úgy kell lennie, mert különben nem írhatnék újra nagyapóéknak s akkor a szívem megszakadna! És édesapád megigérte nekem. Meg. És ő sohase hazudik, tudod?

Az ajtó előtt száraz köhögés hangzott fel s Apáczai belépett.

Jancsika ujjongva szaladt édesapjához és felkúszott a nyakába.

- Mikor írhatunk nagyapónak? - rikkantotta. Megkaptad-e már az akadémiát? Apáczai a gyermeket magához ölelve, feleségéhez hajolt s megcsókolva homlokát, rekedten szólott:

- Irhatsz, Aletta. Megkaptam az akadémia vezetését.

Az asszony szédülten, szívére szorított kezekkel roskadt a székre.

- Az... akadémia... hogy mondtad? Itt, most? Igazán?

Apáczai, a gyermeket gyöngéden a földre téve, halkan felelte:

- Aletta, a sorsunk eldőlt. Elmegyünk Fehérvárról.

- Hova? suttogta az asszony értetlenül, s hirtelen lángbaboruló arccal, remegő sejtelemmel rebegte: csak nem haza??

- Az lesz a hazánk, Aletta. Kolozsvárra megyünk.

- Kolozsvárra?? Van ott akadémia?

- Lesz, Aletta. Én fogom megcsinálni. Magyar akadémia lesz. Rámbízatott...

Hirtelen megtántorodott. Az arcát fakó szürkeség borította el.

- Mi ez?? nyögte csodálkozva, a hozzáfutó Aletta vállára s karjaiba nehezedve. Melléből kínos hörgés tört fel s ajkain vér buggyant ki.

A gyermek egy széken lovagolva, harsányan kacagott:

- Gyű Kolozsvárra! Gyű Kolozsvárra!

JÓTÁM MESÉJE.

Szeptemberi édesbús verőfényben fürdik az ebesfalvi kastély. A Küküllő szép völgye felett a vénasszonyok nyarának csillogó szemfödelén játszik a napsugár. Tán a világ valamennyi szövőfonó pókocskája munkába állott, hogy szép selyem takaróval borítsa be a haldokló Erdélyt. A kastély tornácán is vöröslik már a szőlőlapi s a kertben méla keringéssel lebbennek az ősz aranyszőnyegére a diófák levelei. Mindenik kitölti rajta a maga foltocskáját, ahová a nagy művész, a Halál parancsolja őket. Ebben az 1661-ik esztendőben kissé türelmetlen volt az emberekhez is, az erdőkhöz is. Siettette őket; pompás szőnyeg-terv izgatta a képzeletét, sárga avarlevelekből, vörös vérfoltokból. Már a fél Erdély ott hevert a kaszája alatt, és mig rendszerint való szolgája, az őszi szél suhogva végezte a dolgát hegyen-völgyön; az emberpalánták számára renden kivül való napszámosokat szerződtetett: észak felől Kemény János Őnagysága kaszált, dél felől Ali basa török-tatár serege. Ha majd összeérnek, egymásba kaszálnak s beteljesedik a műremek.

A kastély tornácán a fiatal Apafi Mihály úr bámult álmos szemekkel a világba. Olykor ásítozva nyújtózkodott s ropogtatta merev csontjait. Szép szelid arcán unalom és közöny bágyadoztak. Félig kialudt mámortól ködlő szemei mintha azt kérdeznék a világtól: megint egy egész napig nézzelek s megint csak ilyennek lássalak? Olyat ásított, hogy az álla megroppant belé s kedvetlenül fordított hátat a kivülvalóknak.

- Ez az Anna se nem szép, se nem kedves! gondolta, szeliden pillantva feleségére, aki a himzőráma felé hajolva, gyors kézzel öltögette az ezüst-arany szálakat a hófehér, finom lenkendőbe. Urasztalára készült vele, karácsonyra. Épen a nevét végezte s Mihály olvashatta az ékes ezüst betűket: Bornemissza... Ez új anyagot adott az elmélkedésre s jámbor mosollyal gondolta: be jó, hogy ez az én áldott feleségem még a nevével is tiltakozik a borital ellen. Felettébb jó dolog, ha az asszony józan s takarékos ott, ahol a férfiú részeges és gondatlan. Nó engem bátran híhattak volna Borisszának... az apámat, meg a nagyapámat is. Borissza meg Bornemissza... ketten csak megélnek valahogy. De a jó bor nem rossz ebben a cudar világban!

Az asszony felpillantott s anyás, szerelmes mosollyal derült rá urára. Bizony nem volt szép s a szája keskeny és szigoru... de a fekete nagy szemeiben okos lélek világolt.

- Fogja meg Kegyelmed a gombolyagot, hogy el ne kuszáljam. Segítsen valamit, ne ődöngjön úgy, mint az őszi légy! - Mihály morogva rántott vállat s továbblépett.

- Megint sokat ittál az éjjel, Mihály! szólalt meg a másik asszony, aki a tornác párkányán ékszereket tisztogatott szarvasbőrrel. Valamivel idősebbnek látszott Mihálynál, de szakasztott szép mása asszonyban.

- Ugyan hagyj békét, Anna, dünnyögött Mihály úr bosszusan. Mi bajod véle? Te csak sikáld az urad kopac fejit... Nó Ghillányi uram is hiszem, inkább vagyon a török táborban, az tatárok között, mint a te szoknyád mellett. - Apafi Anna asszonyt elfutotta a pulykaméreg s megpördítette nyelvét, hogy megcirókálja vele öccseurát. De benne szakadt a szó, mert szikár, beesett arcu, égőszemü prédikátor lépett a tornácra. Mély, kongó hangon köszöntötte a társaságot s kemény tekintete egyszerre nézett végig rajtuk.

- Nékem két Annát is adott az Úristen, egyet testvérül, egyet feleségül! - sóhajtotta Apafi a prédikátorra nézve. Tartson leckét nékik, hogy nyughassanak tőlem!

- Az csak jó Nagyságodnak, mondta a prédikátor, ha rájuk hallgat. Vészem eszemben, hogy Nagyságod kettőjük között is leginkább a boritalból vészi ki az igazságot. Kár ily szép fiatal úrnak, okos, erős férfiunak a Sátán jármában nagy lustán barázdálni. Pokolvirág kél abbul a szántásból, Nagyságos uram!

Apafi meghökkent egy percig s durcásan pillantott a prédikátor szemébe. De az állta keményen. Mihály végre is legyintett s mosolygott.

- Kevés napok alatt is megszoktam már, hogy kegyelmed bátran s tüskésen beszél. De tisztelem tudományát s próféta lelkét. Hát csak dorgáljon kegyelmed. A mosdatás is jól esik lusta, pegyhüdt léleknek. S evvel is telik az idő. Mit akar vélem?

A prédikátor nyugodtan, komolyan felelt:

- Meg ne haragudjon rám Nagyságod ez kemény szavakért! Nem az én okosságomtól telik, nem emberi elbizakodottságból. Hogy is merészelnék jött-ment bujdosóként ilyen nagytekintetü úrnak szeget verdesni körme alá!? Inkább alázattal köszönöm, hogy töröktől, némettől, de legfőként Kemény János Őnagysága dulóitól szép szakmári eklézsiámból kivert fődönfutó bogarat, éngem, eb - nyomorult férget úri házába befogadott, s itt tart prédikátorul jobbágyinak, mig másra telik. De, Nagyságos uram, itt nem Tófeus Mihály beszél, az senki, hanem az Úristen beszél, meghigyje Nagyságod! Mert aki igaz Isten szolgáját házába fogadja, az Krisztust fogadja be s az Krisztus nem hallgat, de beszél. Ime, Nagyságod: Erdély ország halálra vált légyen. Nem némettől, nem töröktől, ennen fiainak egymás torkát szaggató gyűlölségéből, fennhéjázásából. Nem kellett Rákóczi György őnagyságának a dicső Bethlen Gábor meg az öreg, okos atyja békességes, boldog kicsiny országa, elment Lengyelbe, fényesb koronáért... bele is hótt az lengyel hólébe, sárba az dicsőség. Mostan már fekhetik Őnagysága török vas vágta sebekkel a föld alatt... s eshetik utána az ország! Mert ez sem vala elég az uraknak. Ki tartotta Erdélyt világ csodájául békességben az háborgó óceánum közepén? Nem a török császár-é? S vajjon maga jókedvéből? Nem az nagy Úristen akarattyából, hogy pogány marokban is Áron szép vesszeje nyiljon bölcs fejedelmek ápolásában? Nem kellett e hűséggel lennünk a töröknek adott szóhoz?... Kellett Kemény Jánosnak Bécs kétfejü halálmadarának karmaiba feküdni s németet, törököt árva Sionunkra hozni? Kellett koránlátott álomért az kegyes Barcsay fejedelmet orvul megöletnie, ki soha senkinek nem vétett, vérszopló nem volt, magyar akadémiát akart a szegény Apáczaival állatni, szép mesterségeket békén mívelni, okos tractákkal törököt engesztelni, németet távolítni, nézvén a nagy Bethlen Gábor dücső példáját? Kell-é az uraknak s Nagyságodnak e vérbeköpült szerencsétlen országocska torán tétlenül, elbújva, lustán inni s részeg álomban medveként talpukat nyalni, mintha közik se lenne e nyúzott néphez s pusztuló földhöz? Erre feleljen, ha tud, Nagyságod!

Apafi hátat fordított az izzó szemű Istenemberének s szótlanul meredt ki a völgy szomorú bájjal hervadó képébe. Az asszonyok ijedt-dermedten néztek arra az emberre, aki a kegyelemkenyéren imígy feddőzik. Bornemissza Anna hű szive elfacsarodott a szeges igazság szúrásától s könnybeborult szemmel mélyebben hajolt munkája felé. Ghillányiné azonban nem állhatta szó nélkül:

- Kegyelmed ugyan vágja, csapdossa az urakat, akik az éhelhaló eklézsiákat s a kódus prédikátorokat jó szívvel istápolják!... pattant rá Tófeusra.

A prédikátor sötét szeme ráfordult s hidegen pengett a „kétélű éles kard" a szavában:

- Meghigyjed asszonyom, hijában fényesíti Kegyelmed azt a veszett aranymarhát, ha a lelke nem lészen tűzben próbáltatott arannyá. Annak okáért azt mondja az Úr: Te azt mondod, gazdag vagyok és semmire sincs szükségem és nem veszed észbe, hogy te vagy a szegény és nyomorult és nyavalyás és vak és mezítelen. Azt tanácslom néked, hogy végy éntőlem tűzben megpróbáltatott aranyat, hogy gazdaggá légy és fehér ruhákat, hogy öltözeted légyen és szemgyógyító írral kend meg a te szemeidet, hogy láss! - S feltartott kézzel állítva meg az asszony induló nyelvét, Apafinéhoz fordult:

- Asszonyom kegyelmed is hijában varrta szép öreg bötükkel az gyolcsba: Isten dicsőségére készítette, ha férje ura szivébe nem írja be a kötelesség igéit s nem szurdossa azt a jóra ösztönzés tűjével untalan!

Szegény Apafiné felszisszent, mert ijedtében az ujjába szúrt s piros vérgyöngy buggyant ki az ujja begyén.

- Én? kérdezte remegve. Nem reszkettem én érette eleget négy esztendőkig, amig a tatár rabságban sínylett? Én buzdítsam ország dolgára? Én tartom a házat... ha én nem volnék! De Isten őrizze őt ország dolgától!

Apafi megfordult s unottan intette le a beszédet:

- Hagyjuk, hagyjuk! Soha se foglalkoztam ország dolgával, s szenvedtem eleget érette a tatárnál. Meg is fogadtam, hogy soha nem is fogok bajlódni véle. Van eszemben rókák, farkasok vermében marakodni s széttépetni! Az ország majd eligazítja a maga baját, ha tudja, nélkülem is! - Hé, Están! kiáltott kihajolva az istálló felé, a sárga kancát! Nyargalok egyet délig, tán kinyargalom fejemből ezt a ködöt, unalmat. Prédikátor uram addig a könyvesházban, vagy az óramívek között mulasson!... Intett az asszonyoknak s lecsörtetett a lépcsőn, elővezetett fényesszőrű sárgájára pattanva: Gyű te!

De jól mondja a török, hogy a futó ember szembeszalad a sorsával. Még ki sem ért Apafi az udvarból, mikor visszarántotta sárgájának kantárát s riadtan emelkedve fel a kengyelben, elsápadó orcával megállt. A domb alatt, a falu hosszu utcáján éktelen sivalkodás, futkosás, jajgatás verte fel a csendet. Főként a fehérnépek, leányok rohantak eszük nélkül a padlások, pincék, boglyák, vermek rejtekébe. Egy ostoros gyermek bőgve és káromkodva igyekezett marháit beterelni az utcáról. A libák sápítozva repdestek és vergődtek az eszeveszetten egymást taposó jobbágyok között. S egy-kettőre felbodorodott az utca végén a már jól ismert, rohanó porfelhő. Itt a török, meg a tatár! Percek alatt tiszta lett az utca. Sehol egy lélek. A kapuk, ajtók tárva, de embernek nyoma se. Vigyen a rabló amit akar, csak őket meg ne találja. Még a kutyák is lábuk közé húzott farokkal somfordáltak be az ólak alá.

Apafi leugrott a lóról, vetette a kantárt a szolgának s felcsörtetett a tornácra:

- A pincébe! vagy még jobb, a kert valami zugába, egy-kettő! Igen, az üres jégverem, az lesz jó! Itt a török!

Mig az asszonyok gyorsan pakoltak, Tófeus uram szilárdul szólott:

- Kegyelmed is menjen, uram! Majd én itt maradok. Kegyelmed nem szereti a politikát, háborut. Én már futottam égő házam alól. Többet nem futok.

De Apafi megemberelte magát:

- Menjen csak kegyelmed befelé, a tékába. Nem futok sehová, majd meglátjuk, mit akarnak?

Ezalatt az udvar is elnémult. Ami asszony, leánycseléd csak volt, eltűnt ide-oda. Egy-egy ölben cipelt kölyök elhaló bőgése hangzott még a szájára tapasztott tenyér alól, ahogy futottak vele. Csak a férficselédek, szolgák végezték egykedvűen a dolgukat. Ők már tudták, hogy amíg az úr feje a nyakán van, nincs baj. Ha meg már nem áll ott többé, akkor ugyis hiába minden. A tatárok elől nincs menekvés.

Fekete pofáju, piszkos csausz vágtatott be az udvarba, lándzsáját rázva, s bolondul kiabálva. Öthat szurtos, bozontos tatár nyargalt vele apró keleti paripákon, a ló nyakára feküdve. Nyilaik, puzdrájuk éktelenül csattogott hátukon. S ok nélkül, vadul kurjogattak, mint a veszettek.

A tornác előtt egyszerre úgy álltak meg a kis lovak, gazdáik titkos szorítására, mintha az Istennyila vágott volna beléjük. A tatárok is egyszerre elnémultak.

- Hitetlenek csillaga, gyaurok fényessége, Apafi Mihály! kiáltotta a csausz énekelve. Gyere ki, a nagyságos Kucsuk bég nevével hivlak!

Apafi kardosan, sápadt nyugalommal lépett ki a tornácra.

- Én vagyok az, akit hivtál. Mit akarsz tőlem, emberséges csauszaga?

A csausz leugrott a lóról s arccal a földre vetette magát. A tatárok a kilőtt nyíl sebességével utánozták.

- Nó, nincs baj, lélekzett fel Mihály s nyugtatva intett a homályban álló Tófeusnak.

A csausz azonban nem elégedett meg a ceremóniával. Felkuszott térdein a lépcsőfokokon s alázattal csókolta meg a Mihály mentéje szélét. Annak majd a szeme esett ki a bámulattól már erre is, de mikor a tatárok hasonlóan cselekedve óriási varangyok módjára lábai körül csuszkáltak s cuppogatták, ahol érték, megsokalta a dicsőséget:

- Tán felkelnétek, édes fiaim. Nem vagyok én bálvány! Elég nó, hogy az Isten áldjon meg benneteket! Mit akartok?

Végre felállott a csausz, s mint a betanult verset, énekelte, éktelenül a fülébe rikácsolva, mintha mérföldnyire állanának egymástól:

- Az én kegyelmes uram, a dicsőséges Kucsuk Mehemet jenői bég Őnagysága, a méltóságos Ali budai basának, a tündöklő dicsőségű Köprili Mohamed nagyvezér szolgájának szolgája, a te kegyelmes pártfogód és barátod, Allah növelje nagyra a szakállát, üdvözöl téged, ó gyaurok szemefénye s izeni, hogy tüstént itt lészen látogatásodra. Nosza, hitetlenek hajnalcsillaga, ne késlekedj őt tisztességgel fogadni s addig is e te szegény tatár szolgáidnak meg a béggel való vitézeknek egy hitvány ökröt rendelni, de azonnal, mert messziről nyargalnak a te szolgáid és éhesek. Végeztem, ó vitéz vezére a hitetleneknek, hogy Allah áldjon meg tégedet és a tieidet!

- Mégis baj van! gondolta Apafi töprengve. Mi Isten csudáját keres nálam az a pokolbeli bég? Uram Jézus segíts!... Azonban a csauszhoz fordult, mert az már is sértődve pislogott, hogy miért nem örjöng már a boldogságtól?

- Életem legszebb napja ez, derék csauszaga, nyögte Mihály. Mondd meg uradnak, a legdicsőségesebb mozlim hősnek, hogy legalázatosabb szolgája, a megtiszteltetéstől olyan kicsire guzsorodva, mint a porszem, nagy tisztelettel várja a hatalmas úr alászállását és fényes orcájának napkeltét házam egén. Csak azon busul az ő legkisebb szolgája, hogy ez a hitvány hajlék méltatlan lesz befogadni a hősök hősét... Nó, a fene egye meg! csakhogy kinyögtem, sóhajtotta hozzá magában, miközben meghajolt.

A csausz meg volt elégedve, már úgy általánosságban, de azért nem feledkezett meg a részletekről sem.

- S az ökör, ó legdicsőségesebb gyaur?

- Ó az ökör! kapott észbe Apafi. Jertek, tüstént kiadom.

A követség ugyancsak aprított utána az istálló felé. Az öregbéres eleget faroltatta a sötétebb szegelet felé az ökrök javát, de a tatároknak hiuzszeme volt. A legjobbat választották ki s vitték is a jámbort.

- Ne sajnáld ezt a leghitványabb barmodat, ó hajnali csillag! forgatta szemeit a csausz. Csak csont meg bőr. A te szegény szolgáid csak imitt-amott rághatnak róla valamit. Mi ez ahoz képest, hogy a hatalmas béget fogják láthatni szemeid?

Apafi készségesen erősítette, hogy nagyon boldog, amiért szolgálhatott vele. A többit a szakállába mondta.

A tatárok, a kegyetlenül bőgő ökröt szaporán bíztatva kancsukáikkal, kifele takarodtak, de még eközben is csupa szem-fül módon folyton nézdelőztek, szimatoltak, kiköptek a férficselédek felé, akik vasvillamarkolva, sötéten állták a gyalázatot. Apafinak is feltűnt a gazfickók izgatottsága:

- Mi bajuk? kérdezte a csauszt. Az röhögött:

- Madzsar lány! vihogta széles vigyorral. Nem látnak asszonyt, lányt, az bosszantja őket.

- Csak férficselédek vannak, mondta Apafi.

A csausz vigyorgott és a tatárok után nyargalt.

Kucsuk bég nagy pompával vágtatott be az udvarba. Kiséretében valami tíz török tiszt és egy csapat spahi táncoltatta a lovát, csupa tejfehér arabs mént. A bég hatalmas turbánt viselt, gyémántos félholddal; kardja, őve merő drágakő s díszes kaftánján diónyi zöld smaragdok. Szép, olajbarna férfi volt, magas homloka, hosszú fekete szakálla, sasorra és ábrándos barna szemei voltak. Minden mozdulata erély, méltóság, okosság. Apafi nagy tisztelettel ment eléje, megcsókolta a kaftánját, tartotta a kengyelét, amíg leszállt s keresztbefont karokkal mélyen meghajolva várta a megszólítást. A tatár rabság megtanította az udvariasságra.

- Te vagy Apafi Mihály? kérdezte a bég röviden.

- Szolgálatodra, ó dicsőséges Kucsuk bég, én vagyok a szegény Apafi Mihály, a te legkisebb szolgád. - Ujra, mélyen meghajolt.

A bég erre két keze közé fogta a Mihály fejét s mind a két orcáját megcsókolta:

- Allah növelje meg a szakálladat; édes fiam! Üdvözöllek az én uramnak, a hatalmas Ali basának nevével, aki vásárhelyi táborából küldött hozzád és a magam nevével a Kucsuk Mehemed bég vitézi nevével is!

A török tisztek a bég intésére egyenként megcsókolták Apafi köntösét, a spahik pedig arcraborultak.

A látogatás szinte egy óráig tartott. A bég bement az ebédlőházba, egy percig leült a részére odakészített párnára, aztán megtekintette a fegyveres házat, a könyves tékát s az óraműveket. Itt egyszerre gyermekké lett. Sokáig gyönyörködött a ketyegő, tik-takkoló, mindenféle alakú és nagyságú órákban, s oda volt a gyönyörűségtől, - noha méltósággal titkolta, - mikor Apafi beállította őket s a sok bolond jószág, ki mélyen, ki magasan, tizenkettőt kongatott. Valósággal megrezzent, hogy Apafi arra kérte: válasszon egyet emlékül. Mély kongású, aranytokba helyezett, kövekkel rakott ingaóra tetszett meg neki.

Apafi megmagyarázta, hogy kell báni vele. A bég teljesen le volt kenyerezve: - Szép házad van Apafi Mihály s nagy tudós és bűvész vagy, - mondta búcsúzóul. - Mikor a nap lement, utánad küldök. Szívesen látlak sátoromban a falud alatti mezőn. - Lóra szállva, még megígérte Apafi kérésére, hogy senkinek nem lesz bántódása és hogy a tatárokra vigyázni fog.

Apafi a porfelhőbe meredve, értelmetlenül töprengett, a dolog felett. Miért jött, mit akart ez a pogány? Szörnyen izgatta, hogy semmit se szólt a küldetése, a jövetelének oka felől. Eleget találgatták ezt egész délután a kertből előkerült asszonyokkal meg Tófeus urammal. Bornemissza Annát a félelem rázta:

- Oda ne menjen, édes uram! Tőrbe csalja a pogány, csak azért volt olyan mézes-mázas, hogy gyanútlanul magához édesgesse. Soha sem látom többet, ha elmegy.

- Ne beszélj bolondokat, Anna, - morgott Apafi féltében, magát bíztatva. - Nem lehet el nem menni. Megharagudna a pogány eb s még csak akkor lenne végem. A kastélyt is felégetné. A falut is hamuvá tenné. S mindnyájatokat leölne. Bár sohase láttam volna ezt a mai napot! Átkozott, aki a nevemet kiejtette előtte, hogy rám törjön! Soha nem avatkoztam ország dolgába, s lám!

- S lám, kapott bele Tófeus, az Úristen is belelöki Nagyságodat a politikába! Kálvinus sem akart reformálni s mint kegyelmed, olyan könyvekbe bujó ember volt, a boritalt kivéve, s mégis harcolnia kellett Isten kényszerítéséből a pogánynál fenébb emberekkel. Ne féljen Nagyságod! A nagy Isten van vele! Nem lészen bántódása, tán még valami jót akar kegyelmeddel a török.

- Emlékezz a tatár rabságra! - kiáltotta Anna asszony. - Szinte ott hóttál láncban! Hogy bízzál a pogányhoz? Ne menj, inkább szökjünk meg lelkem uram!

- Hová szöknénk? Lehet is a tatártól szökni? - szólt bele Ghillányiné. - Inkább vígy neki még egy szép órát!

- Azt már nem! - gyúlt ki Apafi. - A legszebbet vitte el. Tán a fejemet se sajnálnám annyira!

- De vigy, akár kettőt is! Hogy vigye a tatárjait a pokolba. Azok csinálnak minden bajt!

- Semmi közöm a politikához! - erősítgette Apafi. - Ezt megmondom neki, akkor csak elenged? Hogy az ördög vinne el minden közügyeket! Nékem kell dögleni érettek, aki soha sem törődtem véllek?

- Istentelen, beszéd! - dördült fel a prédikátor. - A hazáért hitvány rongy életet, eszem-iszom békességet sajnálni! Ha fejét veszi Nagyságodnak a török, Isten büntetése lészen, s csak ezért. Jőjjön Nagyságod, imádkozzunk a nagy Istenhez, hogy adjon szüvet és értelmet Nagyságodnak, megérteni, s fogadni szent akaratját!

- Asszonyom kegyelmed ne sírjon... Erős reformata asszonynak ismertem meg, ki bízik az igaz Istenben! Inkább erősítse urát, mint puhítsa. Elég puha úgy is az sok tétlenségtől...

A prédikátor erélyes szavai csakugyan lelket öntöttek Mihályba is, Annába is. Apafi imádkozott Tófeus urammal, meg a feleségével. Aztán testamentumot írt s aközben úgy belemelegedett a könyvek és órák felsorolásába, hogy el is feledte, miért szedi listába őket. Az udvarról felzajló csetepaté, ordítozás térítette vissza a világba, szomorú állapotának tudatába. Az történt, hogy a fehérnépek lassankint kibújtak innen-onnan és hallván, hogy nincs veszedelem, dolgukhoz láttak. Valamely csinos leányzó a kertbe futott hagymáért s hát csak derékon kapta egy bujkáló tatár s cipelte magával a gyümölcsös sűrűjébe. A leányzó jajgatására összeszaladtak és éktelen lármát csaptak a cselédek, ez meg odavonta a bég őrszemeit. Egy-kettőre utolérték és elcsípték a gaz kópét s tüneményes gyorsasággal karóba húzták ott, ahol megfogták. Ott üvöltött vért okádva, amíg meg nem meredt.

Ez a kis epizód jó hatással volt Apafiékra, mert úgy látták, a bég komolyan veszi szavát és a megígért oltalmat.

Szegény Mihálynak mégis elszorult a szíve, s Anna asszonyt csak a jó Isten tartotta, hogy a lenyelt könnyeibe ne fulladjon, amikor kiragyogott az esti csillag s bevágtatott az udvarra két török tiszt, gyönyörű, csótáros, drágaköves szerszámu, hófehér mént vezetve, melynek pici gömbölyű patái, lobogó sörénye és zászlós farka karmazsinpirosra voltak festve.

Az egyik tiszt alázatosan mentét csókolva jelentette Apafinak, hogy a bég várja, s atyai indulatának jeleként ezt a lovat ajándékba küldi, méltóztatna azon jőve örvendeztetni meg őnagysága szerető szivét.

Mihály megcsókolta a nénje homlokát, kezet fogott Tófeus urammal s aztán a felesége nyakába borúlt. Elbúcsúztak szépen s lenyelték könnyeiket a törökök előtt.

A cselédség karikába állva, titkon zokogott s a ki tehette, megcsókolta ura köntösét. Jóféle szelid ember volt Mihály, mindenki szerette.

Még egy utolsó intés; a spahik közrefogták a szegény ártatlan embert, s kirobogtak vele az udvarból.

Bornemissza Anna csak akkor roskadt sógorasszonya nyakába zokogva.

- Nincs többé uram!

- Vagy ki tudja! - gyökintett szemöldökével Tófeus uram.

A bég testvéri csókkal, nagy tisztességgel fogadta Apafi Mihályt csodálatos sátorában, amely belül csupa selyem-bársony függöny, süppedő keleti szőnyeg és puha, drága vánkos volt. Diszkaftánt húztak a mentéjére s a bég maga mellé ültette puha vánkosára. Édes illatok füstölögtek a háromlábakban s a sátor csúcsáról kék lámpás terített enyhe fényt a bujaszínű virágos

kelmékre. Vacsorát is adott a bég Apafi Mihálynak, piláfot, pistáciát, datolyát, fügét meg sörbetet... erdélyi embernek foghegyre se való semmiségeket, amiket még hozzá keresztbe tett lábakkal, alacsony asztalkáról, párnán ülve kellett nagy ájtatosan eddegélni - szük nadrágos erdélyi úrnak nem épen mennybéli gyönyörűség; de a török jól lakik így is és vígan van tőle. Kedveskedett a bég az Apafi Mihály szemeinek is: gyönyörű két cserkesz bajadér lejtett előtte meséből való, csodatáncot. Hajlékony testük úgy mozgott, hajlott, csavarodott, mintha csillogó kígyók lennének; a szemük tüzelt, mint a karbunkulus s virító szájukból fényes fogaik kacagtak Mihályra. A bég a csataterekre is magával vitte őket. Szerette a bég a szép cserkesz leányokat, mert bölcs és az életet becsülő férfiú volt. A bégnek bűvészei is voltak, akikkel Apafit mulattatta. Kést nyeltek, tüzet okádtak, kígyót bűvöltek, rózsát növesztettek, zengő fazékkal muzsikáltak, s minden lehetetlenséget elkövettek a vendég kedvéért.

- De talán unod is őket, édes fiam! - mondta a bég kegyesen. - Hiszen te sokkal nagyobb bűvész vagy! Azt a csodagépet, amelyik jár, az órák mulását ujjaival kiséri s, kiharangozza a számukat, maga a felséges padisah is megirigyelné!

De tudsz-e a jövőbe látni?

- Nem, vitéz bég, nem tudok, - válaszolta Apafi alázatosan.

- No akkor megörvendeztetlek valamivel, lelkemnek kedvelt fia! Olyan bűvészem is van, aki úgy ismeri a jövőt, mint mi a tenyerünket. - Tapsolt, s csodálatos vénember lépett be az egyik rekesztékből. Hihetetlenül sovány, hórihorgas, hajatlan, szakáltalan, ragyogó ébenfekete-bőrü, csupa ránc ember volt. Meztelen, csak a derekán viselt valami fehér köténytt. A szeme fehére meg a hibátlan fogai félelmesen villogtak. Fekete pálcájával bűvös kört vont maga köré s a közepére telepedett, keresztbe tett lábakkal. Furcsa makogással lóbálta karjait s forgatta szemeit. Végre a feje lecsüggedt s mozdulatlanul nézte a köldökét.

- Kérdezz! - mondta a bég.

Apafinak elszorult a szíve. Most fog rácsapni a gúnyolódó pogány. Most adja bérencének szájába a halálos itéletet. De miért, Istenem?... Mit véthetett? Hiszen senki se fél tőle!...

- Kérdezz, kérdezz, unszolta a bég, mert elmulik a révület és akkor nem tud a bűvész a jövőbe látni.

Apafi lehunyta a szemét, nagyot lélegzett és Istennek ajánlva szegény lelkét, kinyögte.

- Mi lesz belőlem?

- Erdély nagyságos fejedelme!... csattant a válasz s mire Mihály felnézett, a bűvész nem volt sehol.

Apafi ugy maradt ott csengő fülekkel, leesett állal, bambán elmeredt szemekkel, mint a tök. Egy szót nem tudott szólni s csak nézett a büvész hült helyére kővémeredten.

Kucsuk bég kifogyhatatlan, török komolyságát sutbavető kacagásra fakadt. Vidáman paskolta a Mihály vállát, kezeit, megrázta, megölelte s szivből hahotázott. De hogy Apafi gutaütöttként csak ült, mint a fadarab, elkomolyodott, felállott, szertartásosan arcra borult s elkapva a kaftánját alázatosan megcsókolta s halálos komolyan szólt:

- Üdvözlégy, Erdélyország Nagyságos Fejedelme!

Erre észretért Apafi. Felugrott, elöntötte a düh s pulykavörösen kiáltott a bégre:

- Ne gunyolódj!... Itt vagyok a markodban, üttesd el a fejemet!... De gunyt üzni ártatlan fejemből, azt nem hagyom!

- Csillapodjék Nagyságod, kérlelte a bég komolyan. Tréfával csináltam, de nem tréfa. Allahra esküszöm, holnaptól kezdve te vagy Erdélyország ura, fejedelme!

- Kinek akaratjából? lihegte Apafi.

- A hatalmas szultán akaratából, mondta a bég. Az ő teljhatalmu megbizottja, a budai pasa, Ali ur akaratja ez. Ő küldött utánad. Holnapra vár marosvásárhelyi táborában, Libancs mezején. Athnaméd készen van s jelvényeid várnak.

Apafi tántorgott, mint a részeg. Nagy erővel küzdött nyugalmat magára s szólt:

- A hatalmas szultán csak megerősiti a választott fejedelmet. De választani a rendek, az országgyülés joga... ezt ne felejtsd!...

- Nagyságos Uram, az országgyülés Ali táborában vár reád. Ötvenezer spahi és huszezer tatár lovas közt engedelmesen várnak a rendek, hogy vivátot kiálthassanak reád és áldomást ihassanak érted! Én nem tréfálok és te se tréfálj! A hatalmas Ali vár reád és fejedelmi székedet már tegnap felállittatta tábora közepén.

- Ki merészelt engem ajánlani? Ki volt ellenségem, hogy ki akar tépni urad a családomból, a békémből, a könyveim és óráim közül? Ki? Ki?

- Mindenki, Nagyságos Uram! Mindenki téged ajánlott a nagy urnak. Ő jámbor, becsületes, békés, tudós fejedelmet kérdezett. Egyszerre mondták: Apafi Mihály!...

- Nem megyek! pattant fel a boldogtalan ifju.

A bég leült. Háromszor végigsimitotta gyönyörű szakállát, Emberi részvéttel nézett a szegény Mihályra s visszatért a régi hangra.

- Ülj le, édes fiam. Ugy. Nyugodj meg. Mondok valamit. A Maros völgyén jöttem át hozzád. Tudod mi most a Maros völgye? Odafel Vásárhelytől Vécsig. Görgényig?... És tudod-e, mi ma Udvarhelyszék? Végig a Hargita alatt? Nem tudod. Honnan is tudnád, édes fiam? Három nappal ezelőtt még volt valami. Ma rom, korom, hamu - s tudod miért? Mert Petky István nem fogadta el Alitól a fejedelemséget. A nagy ur siet. Le akar számolni Keménnyel és a Rákóczi-párttal. Gyorsan kell neki a fejedelem. Petky ellene állt. Olyan volt a nagy ur dühe, mint az Alsiráth lángja... két vármegye égett porrá benne... Nem vállalod fiam?

Apafi kinzottan lihegett:

- Miért akarod, hogy Kemény János felkoncoltasson, mint a szegény Barcsait?

Kucsuk felállott és ünnepélyesen mint valami esküt, mondta:

- Allah ugy adjon nekem e földön életet és a mennyei paradicsomban részt a hurik öleléséből, ahogy igaz, hogy négy hónap mulva a kezedbe adom Kemény János fejét!... vagy az enyémet rágják le a csatatér duvadai.

- Milyen könnyen beszélsz! sóhajtotta Apafi.

- Most látom fiam, hogy valóságos gyermek vagy. Hát te még azt se tudod, hogy itt napról napra kiszámitva megy a játék? A felséges padisah, mikor Alit beküldte, hat hónapot adott neki a munkára, vagy Ali adja neki azt a drága fejét. Érted-e? Két hónap telt el és Ali pontosan végehezvitte, amit kiszámitott. Terve szerint végighajtotta Keményt az egész Erdélyen és a Részeken. Kiverte ugy, hogy a fele seregét megemésztette. Most visszaengedi a félerejével. Becsalja egész idáig... igen, csaknem idáig, mert Segesvár, vagy Medgyes körül akarja elveszejteni. Épen én leszek a vezére... Azért siet a nagy ur, mert ki van számitva az ideje, mert ő is a fejével játszik.

Térj eszedre édes fiam!...

Apafi megborzongott a rettentő hatalom sejtelmében, amely a tenyerére vette őt. Háromszor végigjárta a sátort s végre megállott a várakozó bég előtt:

- Bethlen Gábor és öreg Rákóczi György örökségébe merjek ülni én?? kérdezte megsemmisülten.

- Édes fiam! mondta Kucsuk bég, hallgass reám! Igaz, te nem vagy Bethlen Gábor, még öreg Rákóczi sem. De Erdély se az, amivé ők tették. Tudom tetteiket, főleg a nagy Bethlen király úr terveit, bölcsességét. Erdély olyan volt akkor, amilyen ő volt... az egész világon számot tett. Azon az Erdélyen te nem tudnál uralkodni. Igaz, hogy akkor én sem volnék most nálad. De az ifjú Rákóczi esztelensége porba döntötte hazádat. A basák levagdosták a Részeket, a végvárakat. Várad, Jenő, Lippa - nincsenek többé. Erdély török marokban szorongatott kicsike csipogó madár. Rémült szive verését hallani lovaink dobajában. De azért nem szandzsákság még, önálló, külön ország, a szultán védelme alatt. De ha az az eszeveszett Kemény János a bécsi császárral akarja visszaállítani a Bethlen Gábor országát: egyet toppint a szultán lába s ki tudja, mi is volt az az eltaposott cafat, amig élt? Török szandzsák lesz belőle s vége. Keményt is jól ismertem. A tatár khán nagyrabecsülte. Bethlen növelte. Művelt ember, nagy katona. De hütelen lett Bethlen Gábor politikájához. A töröknek adott szót megtagadta. Bécshez állt. Ezért kell neked fejedelemmé lenned a szultán hatalma alatt. Hogy a nyugtalanító álmok, bécsi tracták, lengyel kalandok helyett békén üljetek meg otthon s ne veszélyeztessétek a szultán birodalmának rendjét.

- Nem értem! Semmi közöm hozzá! Nem vagyok politikus! tört ki Apafi kétségbeesetten.

- Jól van fiam, mondta a bég. Allahnak legyen hála, hogy nem vagy az. Épen azért kellesz te nekünk. A szultán ingyen se akar hallani többet politikus fejedelemről. Nézd, Nagyságos Uram! Mondok valamit. Titkon mondom. Allahra esküszöm, igaz! - Apafi füléhez hajolt és leheletnyi módon suttogta: a nagy török birodalom hatalma meg van törve... ideje meg van számlálva. A mostani nagyvezér, Köprili tartja még benne a lelket, hetvenöt éves hős oroszlán, de hetvenöt! Érted-e? Ha ő Allah-hoz költözik, jön a lassú, folytonos bukás. Kemény János nagyeszü ember, megsejtette ezt. Krimban tanították meg rá. Messzire lát, de túl messzire. Mert mi még vagy harminc esztendeig birni fogjuk. Addig még Erdély csak a török kezében élhet. És fő, hogy csendben éljen, nyugton legyen. Ne zavarja a szultánt. Harminc esztendő fiam. Ez tán elég is lesz néked. S épen neked való. Nem kell harcolnod, nem kell tractálnod... csak élned kell Stambul árnyékában. Jó lovat, ebet, köntöst, bort, vadat, gazdaságot, aranyat ad még az ország neked eleget. Az maradsz aki voltál, de fejedelmileg élhetsz. Miért vetnéd el magadtól a jót, Apafi Mihály?

- Megkérdem Tófeust, a prédikátort... mondta Apafi megrendítve és megtörve.

- Ha csak az kell, fiam, tapsolt kezébe a bég, tessék!...

A sátorfüggöny szétnyilt s két őr bekisérte Tófeus uramat.

- Előre gondoltam, hogy szükség lesz kegyelmedre! bólintott a bég, azért kérettem.

- Honnan tudta Nagyságod, hogy a prédikátor nálam van? kérdezte elhülve Apafi.

- Allah kezei hosszuk!... mosolygott rejtelmesen a bég s Tófeushoz fordult:

- Tégy tisztességet Uradnak, fejedelmednek!...

Tófeus térdre ereszkedve megcsókolta Apafi köntösét.

- Vállaljam, prédikátor uram? Az Isten nevében szóljon! kiáltott rá Apafi.

- Nagyságod az, akit az Isten rendelt, mondtam már! bólintott a pap.

- Petkynek nem kellett, senki nem meri s én merjem? Mindenki rám löki, mint a pestises condrát, s én felvegyem?

- Nagyságos Uram! szólt a prédikátor, meg vagyon írva a Birák könyvében, a 9. rész 7. versitől fogva Jótám meséjében, hogy a fák királyt akarván választani előbb az olajfát, aztán a fügefát, aztán a szőlőtőt kérik: Uralkodjál felettünk! De az egyik kövérségét, a másik édességét, a harmadik mustját sajnálta elhagyni s azt mondá, nem megyek ingadozni a fák felett. Végre a fák mindnyájan a galagonyabokorhoz ménének, mondván: jer el te, uralkodjál mi rajtunk. És mondá a galagonyabokor a fáknak: Ha igazán királlyá kentek engem magatok felett, jőjjetek el, nyu-

godjatok az én árnyékomban; de hogyha nem, jőjjön tűz ki a galagonyabokorból és égesse meg a Libánonnak cédrusait! Ha az ország igazán fejedelemmé teszi Nagyságodat, meg kell elégednie a békességnek és kicsinységnek enyhe hives árnyékával s le kell tennie pöffeszkedésről, vakmerő álmokról. Ha pedig megvetné Nagyságodat később s béke helyett mégis rugódoznék, Bécshez kapdosna? Lengyel korona felé kacsintana? Az Nagyságod galagonyabokrából kigyün a felséges szultán tűze és megemészti az fene cédrusokat. Nagyságod még megtarthatja Erdélyt, békés kicsiségben lélekzethez juttathatja, gyapját nevelheti, miveltségét ápolhatja, igaz hitét istápolhatja... Nagyságod kell a vérevesztett szegény kicsi országnak. Isten nevében vállalnia kell Nagyságodnak.

- S mi lessz utánam? kapkodott szegény Mihály a végső szalmaszálba.

- Meg vagyon írva Ésaiás prófétánál, a 39. rész 8. versében: Monda Ezekiás Ésaiásnak ki megjövendölé, hogy a királyfi komornyik lessz Bábel királyának palotájában: Jóságos az Ur beszéde, amelyet te szóltál. Csak napjainkban legyen béke és állandóság!

- Megadom magam, sóhajtotta Apafi kimerülten.

- Készíttesd hintódat, Nagyságos fejedelem, mondta diadallal Kucsuk bég, hajnalban indulunk Ali táborába.

*

- Édes Uram! csakhogy élsz! borult férje nyakába sírva és kacagva Bornemissza Anna.

- Nagyobb baj van annál, sóhajtotta keservesen Apafi. Óh Isten, Isten! mit is tevél velem boldogtalannal!?

- Mi baj lehet, lelkem jó uram, ha az életed megmaradt?

- Óh Anna! kiáltott fel Apafi s egyszerre kétségbeesve borult az asztalra. Jaj nekünk, édes feleségem! Erdélynek Nagyságos Fejedelme lettem!!

MEGSZÓLALNAK A KÖVEK.

Ameddig a szemed ellát a templom dombjáról, minden a földesúré volt. A faluban mindenki az ő cselédje. Mind az ő kenyerén éltek. Alig érdemes a szóra az a néhány holdacska, amit az eklézsia mondhatott a magáénak, meg az a hat kis földecske, amit hat parasztcsalád szerzett magának. De ezek is, így-úgy a földesúr ajándékából vagy az ősei adományaképen keletkeztek. A földesúr jószivü, hevesvérü, gondatlan, igazi magyar volt. Persze tönkrement a végén. A saját hibáin kivül nagy világrengető események is közbejátszottak erre. A föld kicsúszott a lába alól s ő búcsut mondott a földnek. Elment. Új, furcsa világ köszöntött be a faluba. A földeket felosztották. Megszünt a dominium. De más dolog is következett. Az eklézsia egyszerre a halál partjára jutott. Mert az eklézsia tulajdonképen a cselédekből és azok gyermekeiből állott. Régi cselédség volt ez, a földesúr ősei telepítették az őseiket ide. Nyelvben, vallásban egy kis szigetet alkottak és nemzedékről-nemzedékre cselédkedtek és dicsérték az Istent a domb tetején álló öreg templomban. Most pedig ezek a cselédek, akik az „úr dolgából" éltek, föld nélkül, tehát kenyér nélkül maradtak, ők nem kaptak az osztozkodásból. Mehettek a világnak. Mentek is. Minden vasárnap újabb és újabb családok bucsuzkodtak a templom előtt, prédikáció után.

A fiatal tiszteletes úr és az öreg templom vasárnapról-vasárnapra láthatták, mint apad el a gyülekezet, mint az elfolyó vér a halálos sebekkel ütött testből.

- Maholnap nincs kinek prédikálnom! mondta sóhajtva a tiszteletes úr a feleségének. A templom nem tudott szólani. De gondolkozott. Nagyon szomorú gondolatai voltak. A falain repedések cikáztak végig a gondolatai terhétől és mohos fedélzete keservesen meg-megroppant. Én azt gondolom, jobb, hogy nem tudott beszélni. Ki tudná elbirni egy ilyen öreg templom gondolatait?

Végre egy vasárnapon az utolsó cseléd is búcsut mondott a templom előtt. Öreg, családtalan ember volt, elszegődött valaminek egy másik, még álló szigetre.

A tiszteletes úr és a hat paraszt ember, akiknek volt földecskéjük, nagybúsan egyedül maradtak. Mikor ezek is hazafelé szállingóztak, a tiszteletes úr visszamarasztotta Jánost, a kurátort. János valami negyven-negyvenöt éves, értelmes, komoly ember volt, írástudó mind a két értelemben, mert tudott betüt vetni és a Bibliában is járatos volt.

Sokáig állt a tiszteletes úr a templom előtt, a dombon és a tekintete messze elkalandozott hegyek-völgyek felett. A kurátor illedelmes hallgatással várta, mit akar. Végtére köhentett egyet, hogy szóljon már.

A tiszteletes úr összerezzent, aztán kezét a kurátor vállára téve, megszólalt:

- János, maga becsületes, igaz barátom volt és hű szolgája az eklézsiának. Látja, hogy itt vége mindennek. Hát gondoltam, megmondom magának, mit határoztam. Jobb lesz maguknak is, ha én is elmegyek innen.

Az öreg templom gerendázatán és falain nyöszörgő ropogás futott végig. A templom figyelt és gondolkozott.

A tiszteletes úr folytatta:

- Hat család, aki maga is alig él, papot nem tarthat többé. Eddig úgy-ahogy az uradalom tartott el engem. Sovány kenyér volt, nem panaszlom, szivesen ettem, hogy összetartsam a nyájat. De most már vége. Mióta az uradalom megszünt, csak nyomorgok. A kis papi földet meg nem tudom használni, mert nincs hozzá marhám, felszerelésem. Feleségem van, gyermekeim vannak. El kell mennem.

- Mi többet nem kapunk pásztort! szólt csendesen a kurátor, a távolba meredve.

- Hozzácsatolják valamelyik anyaegyházhoz és beszolgáló lelkészt kapnak.

- Ritkán látjuk mi azt. Tudom mi az, tiszteletes úr. Benövi a fű a templom küszöbét. A kocsma küszöbe meg elkopik a csizmáinktól. Ez az, ha megszünik az anyaegyház.

- Nem járták sokan a templomot eddig se, válaszolt a tiszteletes úr. Ha ritkábban hallják a hivó harangot, szivesebben jőnek.

A kurátor a templom felé fordult. Levette a kalapját. Nézte, nézte az elfeketült falakat, az öreg tornyot, a mohos fedelet.

- Ez a templom összedől, ha nem lesz papja, mondotta meggyőződéssel. A ház is, ha nincs állandó gondozója, magában összedül lassankint. Nem bir üresen állni. A templom se. Mert ha kevesen is jöttek, de jöttek. Aztán a templom tudja, hogy vannak, akik hozzá tartoznak. Aztán az emberek ha nem is jőnek, de tudják, hogy van templom és pap. Higyje meg, tiszteletes úr, az a nagy dolog, hogy *van* templom és pap. Az emberek rosszak és sűrün járják a kocsmát. De néha a toronyra néznek és a szemüket a torony az égre emeli. Mutatja, hogy van Isten. Hallják a harangot és eszükbe jut az imádság. Tudják, hogy a tiszteletes úr imádkozik a templomban és ez jól esik nekik. Megkérdik, miről beszélt a pap? És örömmel bólogatnak rá, mert igaz. Mert kell a népnek a pap, meg a templom. Higyje meg, kell. Nem olyan rossz a nép, ha jó papja van. De még egy öklömnyi pap is jobb a semminél. Pásztor nélkül elvész a nyáj. Még van egy kis nyája, tiszteletes úr.

- Mind igaz János. Dehát nem tudok itt megélni.

A kurátor magába mélyedt. Erősen töprengett. Le is ült a templom küszöbére. Nagyon meggondolkozott. Hosszú percek múlva megszólalt:

- Gondótam volna valamit, tiszteletes úr. Csak paraszti ésszel gondótam, de szivesen. Hat ember nem tarthat papot, igaz. Urat nem tarthat, habár illenék, hogy úri módon tartsa a nép a papot. De ha tiszteletes úr is akarná, lehetne valahogy. Dolgozzunk együtt. A papi földet meg az én földemet vegyük egybe. Legyünk egy család. Hiszen családja a papnak a nyája. Én adok marhát és szerszámot a munkába, meg a családomat. Négy fiam, két leányom van, meg a feleségem is jódógu. A tiszteletes úr tanuljon meg velem dolgozni, meg a gyermekei is, meg a felesége. Amit az Isten ad, legyen közös. Aztán a gyermekek összeházasodnak majd, gyermekeik lesznek és mindig lesz eklézsia. Egy fiut mindig papnak adunk és mindig lesz pap. A többi öt családot is összetartjuk és testvérek leszünk. Nem veszünk el. Megmaradunk. A tiszteletes úr szombaton nem fog dógozni, hogy készülhessen a prédikációra. Nó, jó lesz?

A kurátor ragyogó arccal nézett, a papra. Maga is gyönyörködött, hogy hogy ki tudta találni.

A tiszteletes úr félig tréfásan, félig komolyan nézett reá. A feleségére gondolt. A felesége jó gazdasszony volt és munkás asszony is, de *úri* asszony. Nemes származás. Iskolázott lélek. Zongora és szépirodalom volt a fényüzése. A gyermekeket úri iskolába járatták a városban. Urakat és uri asszonyokat akartak nevelni belőlük. A pap felnevetett. Furcsa gondolatai vannak ennek a parasztembernek!... S mégis jól esett neki ez a beszéd.

Jól esett az öreg templomnak is. Ablakszemei felragyogtak a napsugárban és a torony ablakán fehér galambokat röpített ki a levegőbe, mint vidám kacagást.

- Hogy jutott az eszébe ilyen? kérdezte a tiszteletes úr mosolyogva.

- Rég töprengek rajta, felelt János becsületes önérzettel, de nem tudtam vóna így... de most kigyütt, mintha csak sugták volna. Mintha a templom sugta vóna, úgy mondtam. De állok mellette. No, tiszteletes úr, széna vagy szalma?...

- Tudom, hogy a templomért, meg az eklézsiáért mondta, János. Tudom, hogy szívből mondta. De nem gondolta meg jól. Nem lehet ezt megcsinálni...

- Csak szeretet kell hozzá, mondta a paraszt nyugodtan (mert nem magától beszélt, hanem az öreg templom sugta neki), csak szeretet kell, hogy a tiszteletes úr lehajoljon hozzánk... mert megbecsülnők érte családjával együtt! Nem lenne kisebb, tiszteletes úr. Hiszem, hogy a többi öt

családok is így gondolkoznak, ha elmondom nekik. Hallja csak, úgy sugja valami nekem, hogy régen így kellett volna... mindig.

- Hát majd beszélek róla a feleségemmel, János, mondta a pap mosolyogva. De nem hiszem. Nem igen lehetséges.

Délután odaheveredett a pap családjával a templom árnyékába, a pázsitra. Elmondta a dolgot. A papné nevetett. Bolond az a János! mondta. Nem lehetünk mi parasztok! El kell mennünk innen, ahol tehetséged szerint megfizethetnek. Holnap menj be a püspökhöz és érdeklődj utána, hova-merre lehetne? Az őszre már kell, hogy valami más otthonunk legyen.

Alkonyat felé odaballagott a kurátor, ragyogó arccal vezetve az öt parasztot, a menyecskéikkel együtt. Mind mosolyogtak.

- Megbeszéltük, jelentette a kurátor. Mind akarják. Mind örvendenek. Mind egy család akarnak lenni. A jó Isten sugta nekem ezt!... áradozott boldogan.

- Megtanítom tehenet fejni, tiszteletes asszony! mondta kacagó jószívvel egy menyecske.

- Én fonni és szőni! tóditotta a másik.

- Én kévét kötni! kiáltotta a harmadik.

- Ugyan János, szólt a papné nevetve, mért bolondította el ezeket az embereket? Csak nem gondolja, hogy én paraszt-asszony leszek, hogy az uram paraszt-ember lesz? Kap ő eklézsiát, amilyen csak kell! Nem azért tanult, mit képzel?

Mintha leforrázták volna a társaságot. Az már más, ha megvetik őket! Akkor nem szóltak semmit. Ha ilyen büszke a tiszteletes asszony, akkor persze hiába! Megszégyelték magukat. Elkullogtak. A pap megnyugtató szavakat mondott, miközben érezte, hogy a szivében valami összeomlott. A parasztok búsan szállingóztak haza.

Ekkor hideg szél kezdett fujni és a szélben keservesen sírt az öreg torony. A szél meglóbálta a kis harangot és az szaggatottan zokogott. Az ég beborult. Hirtelen vihar közeledett. Nagyot villámlott az ég alján és messziről fenyegető, tompa dörgés morajlott fel.

A papék bemenekültek az első, kopogó esőcseppek közt a házba.

A világra nagy sötétség ereszkedett. A sötétségben sivító szél körülforogta az öreg templomot. Az öreg templom csak az emberekkel nem tudott beszélgetni, a széllel tudott.

- Mivel törjem meg a lelkét annak az embernek? kérdezte a széltől. Mivel győzzem meg, hogy itt kell neki maradnia? Mivel rázzam fel a lelkiismeretét?

A szél dörgés, villámlás és zuhogó zápor között felelgetett a maga nyelvén. Végre megegyeztek valamiben. A szél hirtelen elnyargalt nagy messzire és egy hegy tetején megállva, egész erejét összeszedte.

Az öreg templom nagyot sóhajtott. Borzongó recsegés futott át a bordáin. Aztán elnémult és várt megadással.

Ekkor a sötét, dörgő, villámló, záporos éjszakában, minden erejéből, bömbölve zúdult rá a szél a hegyről.

Irtózatos roppanás s a torony végigvágódott a földön, ezer darabra zúzódva. A harang sikoltva repült a papi ház fedelére és kalimpálva, csengetve, jajgatva gurult az ajtó elé.

Ujabb szélroham, még rettentőbb, még itélet-napibb... az öreg templom, úgy ahogy állt, összerogyott és halálsikoltása és végső hörgése megremegtette az egész falut. Az öreg templom meghalt, hogy felrázza a pap lelkiismeretét...

Sirva állottak felette reggel mindnyájan.

- Vége az Isten házának! zokogták. Végünk van nekünk is. A tiszteletes úr elhagy, a templom utána dőlt. Isten elhagyott minket.

- Menjünk a kocsmába! Igyuk le magunkat! üvöltötte kétségbeesetten, vad haraggal a kurátor. Az arcokon valami rettentő, istenkáromló dac vonaglott végig:

- Menjünk! ordították.

De a pap megragadta a kurátor karját és átszellemült arccal, az égre nézve, kezét esküre emelve kiáltott fel:

- Megálljatok! Isten szólt itt nekem és nektek! A templomot ujra kell építeni. Úgy segéljen meg az Isten engem, amint ujraépítem! Itt maradok.

KÍSÉRTET ÉS GÉNIUSZ.

Tizenkét éves voltam, amikor a Történelmi Társulat tagja lettem. Igaz, hogy ez a Társulat nem Budapesten székelt, hanem egyik dicsőséges multú ősi kollegiumunkban s mindössze 5 tagja volt, valamennyien II. gimnazisták.

A Társulat megalakulása szoros összefüggésben állott a kollegium Szellemével. A kollegium Szelleme alatt nem a kollegium Géniusza értendő, hanem egy öreg kisértet, akinek létezése ötünknek sötét és kizárólagos titka volt. A derék kísértet a hátsó kapubejárat homályos boltozata alatt, egy kamrában lakott, ahová a kemencék hamuját ürítették a pedellusok. Hogy megvalljam az igazat, én sohase láttam; három más társam közül is csak egyik hazudta, hogy személyesen ismeri, rejtelmes lényét csupán az ötödik pajtásunknak tárta fel, akinek erre meg voltak a maga érdemei: u. i. mind az első, mind a második osztályt kétszer járta s igy nálunk jóval tudósabb, bölcsebb, erősebb és kiválóbb volt. Nevezzük Pistának.

Pista benső viszonyban állott a kollegium szellemével, aki őt különösen szerette, mivel - Pista állítása szerint, aki ezt esküvel is megerősítette, mintegy háromszáz évvel ezelőtt, maga a dicső Szellem is kétszer járt vagy négy osztályt s végre is úgy halt meg, hogy apja elnadrágolván, fejest ugrott a hamuba s azóta ott kísért a hamus kamarában, szintén Pista szerint a jeles tanulókat és tanárokat lesve, ha talán valamelyiket beránthatná magához, gondolom, nem valami istenes szándékkal.

A Történelmi Társulat alapszabályait, célját, munkaprogrammját és egész lényegét voltaképpen a kísértet létezésének titka képezte. A Társulat a Pista, illetve a kísértet alapítása volt s születésének órája egy diákbál éjjelére esik.

Nem kétlem, hogy a diákbál ma sem kicsiny dolog, de régebben, abban az időben éppen nagy esemény volt, főleg annak a kis városnak az életében. A kollegium azon a napon nyüzsgő hangyabolyhoz hasonlított. Sürün röpködtek a pofonok, a nagy diákok tenyerének és a fikák bús képének csattanós érintkezései, ha nem ment kellő gyorsasággal a cipők vikszolása, a kefélés, a mosónéktól való ruhaszállitás és a többi, vagy ha a szegény fikát maró gúnnyal itatott üzenettel és üres kézzel küldte vissza a szobafőnök úrhoz a kölcsönadásra felszólított uzsorás, vagy ha a suszter nem akarta kiadni a megrendelt, de ki nem fizetett s előreláthatólag ki sem fizetendő cipőt. A nagy diákok összes báli előizgalmaikat a fikákon vezették le, minélfogva a diákbálok reggele reánk nézve bánatban virradt s egyedüli vigaszunk az volt, hogy estére egyedül maradunk a szobában és azt csinálhatunk, ami tetszik. Mi ötön egy szobában laktunk, ugyanazon priváttanító-szobafőnök pálcája alatt, s mikor végre a primárius úr elrohant, hogy a tánc forgatagába vesse magát, karikás ágyaink szélén összeültünk ünnepi lakomára, melybe még a reggel összesen 12 krajcárt fektettünk bele, vévén háromra kenyeret, ötre „dögöt” és négyre cukorport. A terv az volt, hogy a „dög” elfogyasztása után a cukorport a megmaradt kenyérre hintvén, a kenyér „tésztává” lényegüljön át s a lakoma koronájává dicsőülve, elfogyasztassék. Ami megtörténvén a lámpa eloltatott és következett a kis diákok főélvezete kísértethistóriák mesélése. Ebben a sötét órában avatott be Pista a kollegium Szellemének titokzatos lételébe s állítása szerint ez a Szellem az ő vezetése alatt négyünket választott ki, egyelőre még ismeretlen célok szolgálatára. Őszintén megmondom, hogy egyikünk se hitt Pistának egy betűt se az egészből, de miután már több rémes mesétől lúdbőrözött a hátunk s Pista felszólított, hogy aki nem hisz, lépjen be az ő ellenőrzése mellett a hamuskamrába, hát inkább, némi megfontolás után, kimondottuk a Szellem létezését és elismertük uralmát.

Pistának az volt a felfogása, hogy ezek után ötünknek vérszerződést kell kötnünk és megesküdnünk, hogy a Szellemnek általa küldendő parancsait vakon teljesítjük, továbbá, hogy egy szövetséget kell alkotnunk, amelyet ő a zsiványbandák mintájára óhajtott szervezni, a saját kapitánysága alatt. Arra a kérdésre, hogy ez a zsiványbanda mit fog cselekedni, Pista csak annyit

válaszolt, hogy amit közösen szerzünk, azt közösen is fogjuk, teljes titoktartással élvezni. Ha egymást el nem áruljuk, soha bajunk nem lehet, mert a Szellem oltalma alatt állunk.

Eddig a napig én a kollegiumban, egy jóságos öreg professzor oltalma alatt állottam. Fényes, fehér haja volt és szemüvege alól jóságos, vidám kék szemek ragyogtak, amelyek a katedrán a lelkesedés tüzében égtek. Nekünk a magyart tanította és a latint. Tudja Isten, mindig úgy éreztem, hogy amikor beszél, valahogy maga a kollegium, a mult, az ősök, valami előttem még érthetetlen „Szellem" szól hozzám. Oh, valami egész más Szellem, mint a Pista hamubafulladt kísértete. Nagyon tiszteltem és szerettem az öreg urat s ő is nagyon kedvelt engem. Benne, érette szerettem a kollegiumot.

Nem könnyen szántam rá magam, hogy az oltalma alól egy más, ismeretlen szellem szolgálatába álljak. Éreztem azt is, hogy a professzor úr nem helyeselné a zsiványbandát, a Pista kapitányságát, meg az egész kísértetet. De persze, arról szó sem lehetett, hogy kereken kihúzhassam magam az éjféli cimboraságból. Félénken tehát csak annyit indítványoztam, hogy banda helyett társulatot és kapitány helyett elnököt használjunk és hébe-korba írjunk és olvassunk fel valamit, amikor gyűléseink lesznek. Pista az írást és felolvasásokat kifejezetten elutasította, de egyébként belement, hogy társulattá alakuljunk és őt elnöknek tiszteljük, csupán arra kért fel, hogy a társulati élet jellegét és előnyeit a zsiványbanda felett világítsam meg. Válaszomban a főérv az volt, hogy a zsiványbandához nagy felszerelés (álarcok, puskák) kellenek, mig a társulatnak csupán egy pecsétnyomóra van szüksége, melyet mindenféle papirosra reáüthet. Előadásom tetszéssel találkozott, de pecsétnyomónk nem volt s nem tudtuk, hogy azt árulják-e valahol, vagy készíttetni kell és hogyan? Egyelőre tehát abban maradtunk, hogy ki-ki tanulmányokat és kutatásokat végez a pecsétnyomó megszerzése ügyében. 3 nap múlva Pista, honnan, honnan nem, hozott egy pecsétnyomót, amellyel valószínüleg zsákokat vagy eféléket jegyezgettek meg ott, ahonnan lopta, s amelyen két nagy T betü volt. Vita indúlt meg afelett, hogy mit jelent a két betü s hogy vajjon bármely társulat bármely pecsétnyomót használhat-e? Néhány, egészen önkényes és kalandos feltevés után az értelem győzött és oda döntöttünk, hogy a betüknek jelentősége is van és hogy az illető társulat nevét kell kifejezniök. Az egyik T betű jelentheti adott esetben a „Társulat" szót, de mit jelentsen a másik? Indítványomra végre is elhatároztuk, hogy az első T betűt a „Történelmi" szó rövidítésének tekintjük, s igy a pecsétnyomó „Történelmi Társulattá" egyesített bennünket. Hogy miért? Talán mert én nagyon szerettem volna történelmet tanulni a jó öreg professzortól, de még a II. osztályban azt nem tanították; vagy egyszerüen azért, mert a szó valami kapcsolatban állt a hősökkel, vagy mert a hangzása tetszett meg? Elég az hozzá, hogy - sok más egyesület mintájára, amelynek semmi köze a nevéhez - a Történelmi Társulat Pista elnöklete alatt megalakult. Első ténykedése az volt, hogy a tintába mártott pecsétnyomóval összes könyveinkbe beleütötte a két T betüt, nemkülönben a karjainkra is, kimondva, hogy az a hely mosdáskor gondosan kerülendő.

A Társulat működése egyelőre abból állott, hogy a Szellem Pista által időnként izeneteket küldött, amelyeket ő lefekvés előtt félreeső helyen titkolózva közölt, s amelyeket közös megállapodás szerint ezekkel a szavakkal vettünk tudomásul: Éljen a kollegium Szelleme! Ezek után ki-ki a pecsétnyomót egyik markába fogva, a másik tenyerébe nyomta. Ez volt a kollegium Szellemének naponkénti kultusza. Maguk az izenetek változó tartalmuak voltak. Többnyire rövid, de velős kritikák a tanár urak felett; a jeles tanulók szigorú megrovása; továbbá a Pista számtanfeladatának megoldására kirendelt személy megnevezése; itélet afelett, hogy másnap ki tartozik az egyik cipóját Pistának adni. A társulati becsület úgy hozta magával, hogy némán és engedelmesen türjük és teljesítsük a parancsokat, amelyek, ha megfontoljuk, csekély áldozatokat követeltek ahhoz képest, hogy mi Társulatot alkottunk, pecsétnyomónk volt és titkot hordtunk lelkünkben, amelyet senki más nem tudott. Nem tagadhatom el, hogy - miért, miért nem -, naponként büszkébbek lettünk a társulatra és a megfoghatatlan Szellem lassanként, de bizonyosan uralma alá vett bennünket. Ez a Szellem tanított meg kérlelhetetlen rendelettel és keserves kínok árán cigarettázni s ha elgondolom, hogy e tekintetben még ma is uralma alatt vagyok, elfut a méreg és szeretném istenesen elpüfölni! Ez a Szellem kényszerített bele a hazudozásba s vett

rá, hogy Pista barátom sok turpisságát elpalástoljuk s lehazudjuk s bizony ez a Szellem vitt bele egyik-másik hőstettünkbe minket, magunkat is. Ez a szellem kitünően hozzáedzett bennünket és szemeinket a parittya mesteri kezeléséhez szerencsétlen verebecskék vesztére, nemkülönben a latin tankönyvek „bekottázására" és a „puska" messziről való olvasásába... Oh, azt sohasem fogom elfelejteni, mikor jó öreg tanárunk tiszta szemei észrevették rajtam a lesipuskázást és a bánat, a méltatlankodás és a csalódás nyilai az ő szeméből az enyémbe lövelltek. „Menj bé!" csak ennyit mondott s én biborpirosan, mint a főtt rák, bújtam a padba... Tekintete utánam villámlott s abban a tekintetben én láttam egy másik, megsértett Szellemet, amely benne lakott s amely más volt, mint a Hamu szellem... s amely ettől kezdve, úgy éreztem, elhidegült irántam és kitagadott, odalökve a Másiknak, a kísértetnek karjaiba...

Ma már nem félek úgy ettől a kísértettől, hála az Istennek s ki merem mondani, hogy hazug, semmiházi és tekergő Szellem volt, az örök feledés lebegjen porai felett!... Csakhogy sajnos, azóta azt hallottam, hogy más kollegiumok kamráiban is fel-felbukkant az ördögadta!...

De el akarom még mondani a Történelmi Társulat bukását. Társulatunk karácsony előtt alakúlt meg és a következő karácsony előtt fejezte be látható működését. Diákbál éjjelén született és ugyancsak diákbál éjjelén múlt ki. Abban az időben még karácsony előtt kapták a diákok az értesítőt. Amikor a Társulat megalakúlt, jó értesítőm volt, ha nem is épen színjeles, (talán akkor Pista a jelesek iránt veleszületett ellenszenvből nem vett volna be a Szellem szolgálatába!) a Társulat alkonyát jelentő karácsonykor pedig - de jobb, ha erről nem beszélünk sokat.

Elég szomorú, de úgy volt, hogy a magaviseletből sem volt kitünőm. Sovány vigasztalás, hogy a másik négynek sem volt az.

A tornacsarnokból felhangzott a zene a szobába, ahol a Tört. Társulat gubbasztott, nem mondhatnám, hogy jókedvüen. Csak Pista vette tréfára a dolgot s a maga két-három szekundáját és foltos magaviseletét a kollegium szellemének különös kegyeként igyekezett feltüntetni. Bizonyítgatta, hogy a szellem végre minket is kegyeibe vett, a jelek szerint. Nem nagyon vigasztalódott egyik se, de én meg egyenesen kétségbe voltam esve. A kollegium Szelleme még nem vett annyira kegyeibe, hogy ne borzadtam volna arra a gondolatra, hogy anyám elé kell állanom az értesítőmmel. Alig vártam, hogy lefeküdjünk s a sötétben ne kelljen szégyelnem a pityergést. S mikor elnémultunk, az ágyban feküdve forrón, hangtalanul, szakadatlanul megeredtek a könnyeim. Egyszerre láttam az egész társulati működésem igazi képét, romlásomat és szégyenemet. És ebben a szomoru órában a szemeim előtt megint csak a jóságos öreg tanár arca állott, vádoló szemeivel, fényes fehér hajával, tekintetéből mintha a kollegium mocsoktalan hírneve, dicső múltja és puritán becsülete világítottak volna az én romlásomra. Talán elaludtam, vagy gépies öntudatlanság vett-e erőt rajtam, nem tudom, hanem egyszerre hideg szélrohamot éreztem és künn találtam magamat a hátsó kapualj boltozata alatt, a téli, hideg sötétségben, szemközt a hamus kamarával, amelynek félig nyitott ajtajából a besüvítő szél a finom hamú fellegét verte szembe velem. Hallottam a zenét a tornakertből, a báli zsivajt és kacagást, de hallottam valami hangot a kamarából is, mintha hívott volna. Bizonyára a kollegium elkárhozott szellemének hangja volt. Mintha tompa, borzongató kacagását s sziszegő szavait hallanám a hamú alól, ahol tótágast áll 300 év óta: „Gyere csak úrfi, gyere a hamuba! Ha félsz anyádtól, ugordj ide hozzám! Fejjel egyenest! Majd ezután ketten fogunk itt kísérteni! Jere csak, jere!" A szél vitt engem arra felé, vagy talán ő húzott? Ellenállhatatlanul sodortattam a kamrához, hozzávágódtam az ajtóhoz, az befordult s én rémült kiáltással belezuhantam az irtózatos hamúsírba.

Arra eszméltem, hogy világosság tűz az arcomba s kiemelnek a hamúból, amelybe nyakig voltam süppedve s szemem, szám telve volt vele. Ugyanakkor egy barátságos hangot is hallottam:

- Ne tessék félni! Az úrfi itt van a bűnbánat hamujában, de nincs komoly baja. - Talpra állított s én nem a kollegium Szellemét, a rosszat, hanem drága öreg tanáromat láttam magam előtt, akiben ha a kollegium szelleme élt, akkor az igazi, a Génius lobogott!

Jóságos feddő mosollyal nézett a szemembe:

- Rossz helyt kerested a kollegium Szellemét, édes fiam. Annak nincs oka a hamuban kuksolni, az ott ül a katedrákon és hirdeti az igazságot, a szeretetet, a becsületességet, az Istenfélelmet. Mert ez a kollegium Szelleme s te ettől akartál egy üres kísértet csábítására elszakadni!... De itt van édesanyád, térj vissza, fiam!... Anyám ott állott az én mentő Géniuszom mögött és sírva ölelte hamvas varjúját keblére.

Talán az anyaszív a távolból is megsejtette a bajt s utánam jött, hogy megmentsen. Egyenesen öreg tanáromhoz ment s ott megtudta, hogy mivé lettem. Együtt kerestek a szobámban, de ágyam üres, párnáim könnyázottak voltak. A Történelmi Társulat felriadva álmaiból, bambán nézte hült helyemet. Valamelyikük aztán ezzel a hypothezissal állott elő:

- Elvitte a kollegium Szelleme!

S igy aztán a faggatásokra kisült a titok, felfedeztetett a Szellem lakhelye s én megtaláltattam a hamuban vezekelve társulati pályámért.

A Társulatot feloszlatták. A pecsétnyomót elkobozták. Pistát év végén az elárult és bosszúálló Szellem kilenc szekundával megrakva, végérvényesen elvezényelte csizmadia-inasnak. Ott aztán szelidre pofozta a mester s jámbor emberré nevelkedett.

Az én szemeim előtt is lassanként kibontakozott a kollegium igazi Szelleme, amely kivezetett az életbe. Igy, diákbálok idején azonban mindig visszagondolok a hamus kamarára. Aggódó szeretet fog el az én diáktestvéreimért s hő óhajtással kivánom lelkemben, hogy a magyar diákok szivét soha el ne ragadja, ha talán fel-felbukkan még, a kollegiumban lappangó rossz Szellem, hanem az a másik, amelyik a katedráin ragyog, az az ősi, tiszta, magyar kálvinista Szellem, az kovácsolja őket össze „Történelmi Társulattá," amelyik *csinálja* a történelmet, életünk békességének házát építi meg bátor, erős karjaival!

EGYÉNISÉG VÁRA.

Hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy rengeteg erdő, abban lakott Világ-óriás és annyi gyermeke volt, mint a rosta lika, még eggyel több. Már az egész erdő az övék lett volna s az öreg óriás a maga nevéről el is nevezte Világnak, csak egy kicsiny hegy tetején maradt egy kicsi váracska, amelyik nem akart neki meghódolni. A Világ gyermekei reggeltől estig ették az apjuk életét emiatt a vár miatt. Nyügölődtek, csúfolkodtak, bőgtek a nyakán, ráncigálták a szakállát, csipdesték a lábikráit, paprikát fujtak a szemébe, majd meg rimánkodtak és hízelkedtek neki, hogy vegye már be azt a kis vakondoktúrást, amelyik szégyenszemre ellene áll a hatalmának. Borzasztó szálka volt az a kis vár a szemükben, úgy dühöngtek ellene, hogy majd megpukkadtak. Egy nap a mit sem sejtő Világ-óriásra rárontott az egyik fia, akit, mellesleg mondva, nem szeretett, mert voltaképen nem volt igazi, csak mostoha gyermeke, egy elaggott koldusasszony, akit Egyháznak hívtak, hagyta a küszöbén. De ez a fickó a kénytelenségből erényt csinálván, dühös Világpárti lett s noha csak száraz kenyéren élt, a többi gyermek rúgásai közt, erősen hízelgett az öreg óriásnak, kegyeit megnyerendő. Különben Tanárikarnak hívták s rettentő noteszét és nádpálcáját rázva, így kiabált:

- Úgy-e, megmondtam, hogy le kell rombolni, el kell taposni, szét kell rúgni azt a várat! Maholnap minden diákot befogad az orrom elől. Hiába akarom megérteni, megváltoztatni, megtörni őket, titokban mind oda szöknek. Maholnap egyáltalában nem birok velök. S még hagyján, ha nyiltan ellenkeznének! De csufolódnak velem az ebadták. Látszólag úgy viselkednek, azt mondják és azt teszik, amit parancsolok, de mikor már azt hittem, hogy teljesen a képemre formálódtak, akkor látom, hogy azt gondolják, azt érzik, azt akarják, amit ők akarnak. S ha erre méltó dühömben üldözőbe veszem a gondolataikat, az érzésüket, az akaratukat: köd előttem, köd utánam! - nagyon is jól tudják az útat, - eltünnek abban a boszorkányvárban. Onnan kacagnak és gúnyolnak s én véresre verhetem ökleimet a falakon! Világ! ha van benned egy kis büszkeség, ne tűrd, hogy a gondolataik, az érzéseik, az akaratuk az övék legyen! Zúzd szét azt a várat és kényszerítsd, hogy azt gondolják, azt érezzék, azt akarják, amit te akarsz! Szégyen, gyalázat, hogy nem tudod ezt megtenni!

Világóriás éppen feltátotta kapunyi száját, hogy válaszoljon, amikor valaki úgy kivágta az ajtót dühében, hogy csak úgy reccsent s toporzékolva és bömbölve vágtatott be, ezuttal igazán kedvenc fia, Bankigazgató:

- Képzelje, apám - üvöltött a csemete - miféle gyalázatot tett rajtam megint az a vacak vár! Volt a százhúsz alkalmazottam között egy utolsó senkifia, valami Irnok nevű, egy kopott, éhenkórász penészvirág, akinek napjára egy, mondd egy rongyos forintot adtam, hogy az anyjával s a húgával éljen belőle... hát...

- Csak a lényeget! dörrent rá az öreg bosszusan.

- Ez a lényeg, csak hallgasson meg! - folytatta Bankigazgató. Hát nagyon szép huga volt neki, azt meg kell adni. Mindennap felhozta az ebédjét a bankba, mert messze lakott a semmi ember. Megtetszett nekem az a lány. Beidéztem színem elé a kis piszkos Irnokot s először is ráordítok és halálra rémítem, hogy így meg úgy elcsapom. Nó, meg is ijed és reszketve várja, hogy miért?... De, hogy rövid legyek, azzal végeztem, hogy megtartom, sőt fizetésemelést adok, sőt a hugát is kiöltöztetem, ha a leányt a kezemre játsza. Mindent igértem neki, ami csak kapható a kamrádban, öregem,... mert tudtam, hogy te szívesen áldozol ilyen szent célokra. De hallj oda, Világ! A gazember azt felelte: ne higyje, hogy engem pénzzel meg fog változtatni, vagy meg fog törni! - Üldözőbe vettem a nyomorultat és kergettem árkon-bokron át, de nagyon jól tudta az útat és csúfolkodva csalogatott maga után. Mikor már azt hittem, hogy megcsipem a gallérját, mintha a földből nőtt volna ki, felmered előttem az a gyalázatos várfal s úgy elnyelte, hogy amint utána ugrottam, véresre csaptam a fejemet a kövekbe... Hát ezt nem lehet tűrni! Hogy még egy

Irnoknak is menedéket adjon az a fészek! Hogy még a pénz se tudjon dacolni vele! Ha van benned egy szikra önérzet, fel fogod rugni azt a semmiséget, hiszen te egy óriás vagy, az pedig egy pattanás a bőrödön, semmi egyéb!

De még jóformán be sem fejezte, mikor már ott termett a harmadik is, a legkedvencebb, vérbenforgó szemekkel. Zsarnoknak hívták és lángot okádott:

- Meddig tűröd még ezt a szégyent, Világ? Nem nekem igérted-e minden hatalmadat s nem voltam-e mindenben hűséges fiad? Üres beszéd a te igéreted! Felbuktam egy nyomorult rabszolga akaratán. Azt parancsoltam: nyald meg a talpamat, mert viszket! S azt merte mondani: nem! Kerékbe törettem s azt mondta: nem! Levágattam a fejét s azt mondta: nem! Máglyára dobattam s minden porcikája azt süstörögte: nem! S mikor már azt hittem, meglakolt: egyszerre megéreztem, hogy él, mert nem a teste volt az igazi lénye... s az igazit nem lehetett megölni. Miért? Mert az igazi abban az átkozott várban lakott és onnan kiáltotta felém nem! soha!... És oda nem tudok betörni!

Erre mindahárman egyszerre kezdték kiáltozni:

- Hát tűröd, hogy minden üldözöttnek menhelye legyen az a vár? Hát lehet, hogy haragunk, vágyunk, bosszunk megtörjön hitvány falain? Hát örökre szabad lesz a gondolat, az érzés, az akarás s nekünk meg kell elégednünk a látszattal?...

A Világot kihozta a sodrából kedvenceinek dühe és fájdalma. Felcsatolta kardját és összekürtöltette hadait. Vezérei mind összejöttek és tanácsot tartottak a vár ellen. A vezérek valának: Erőszak, Hizelgés, Fenyegetés, Csábítás, Éheztetés, Etetés, Vesztegetés, Gyanusítás, Hazugság s még vagy huszan, akik tisztjeikkel és ezredeikkel elindultak, hogy bevegyék Egyéniség-várát, mert ez volt a neve.

Mikor megpillantották a távolban, így szólottak: Gyerekjáték lesz az egész! Csak egyszer már neki kell fogni!... Mert alacsony kis dombon épült, kicsi szürke váracska volt bizony és semmi természetes erődítéssel nem dicsekedhetett. Oly közelinek is látszott, hogy szinte kézzel el lehetett volna érni.

De akármeddig mentek, a vár mégis egyforma messze, vagy egyforma közel maradt. Végre belátták, hogy ez azért van így, mert közben a síkot óriási szakadék szeli át, vad erdőkkel benőve, ami messziről nem látszott s aminek mélyéből óriási hegynek kellett kiemelkednie, hogy a vár a látóhatár szintjét elérhesse.

A Világ hadai lerohantak a szakadékba. Csakhamar azt hitték, hogy a mélyén vannak s kezdnek felkapaszkodni a várhegy oldalára. De aztán megint lefelé kellett menni, majd megint felfelé kaptatni. A vár néha kivillant a sűrűségből, néha elveszett. Mikor végre a hegy tetején voltak, akkor látták, hogy a vár egy másik, még beljebb fekvő, egyenlő magas hegy tetején áll, újabb szakadéktól védve. Mikor arra is felkaptattak, a vár helyett sűrű ködöt láttak, amiben semmit se láttak. Mikor a köd eloszlott, a vár nem előttük, hanem mögöttük volt már. Túlrohantak rajta a sötétségben. Vissza, vissza! De mikor már csaknem a kapujáig értek, akkor látják, hogy a vár üveghegy tetején áll, aminek az oldaláról úgy csúszik és bukfencezik vissza a támadó, mint a szánkó a ródlipályán. No, megenyvezték a talpukat és felmásztak az üveghegyre is... de ekkor meg áthatolhatatlan lángsövény mered eléjük, amely úgy övezi, mint a százesztendős tüskerács Csipkerózsa várát. Mikor vérezve áttörték ezt a falat mégis, íme rémült dühvel azt veszik észre, hogy a vár nem is áll, hanem úgy forog, mint a pereszlen és pedig tisztára kacsalábon forog... Még a szele is elüti, aki közel merészkedik... Erőszak egész tisztikarával és ezredével nekirohant, de úgy elütötte őket a vár szele, hogy mint a parittyakövek, potyogtak haza a Világ fejére. Be is törték több helyen. A többiek nem mertek rohamra menni, hanem körülzárták a várat s haditanácsot tartottak: miképen foglalhatnák el? Elhatározták, hogy követséget küldenek és felszólítják, hogy adja meg magát szépszerével.

Elsőnek Hizelgés ment a vár elé és magasztalta erejét, hatalmát. Majd mindenféle igérettel kecsegtette a vár népét. A vár forgott tovább, gunyosan süvöltve. Másodiknak Fenyegetés rugtatott elé, a sárgapofájú Éheztetéssel, a kancsal Gyanusítással, a tarkaruhájú Hazugsággal. Elkövettek ők mindenféle fogvicsorgatást és bakugrást, de a vár nem állott szóba velük, forgott tovább, mint a bugócsiga. Végre Csábítás, Etetés és Vesztegetés álltak ki a piacra és kiteregették Világ kincstárának minden drágaságát és mézes mosolygással lengették részegítő illatú selymeiket a vár felé, mint zászlókat. A vár kacagott, csengve és csúfolkodva s ha lehet, még sebesebben forgott, úgy hogy néha látni se lehetett. A kacagásából végre megértették a válaszát: Örökre hű maradok önmagamhoz!

A Világ tábornokai tehát megint összedugták a fejüket, hogy mit-mit nem tehetnének e bevehetetlen vár ellen?

* * *

Míg ők forgatják a semmit, ami a fejükben van, mi nézzünk be a várba, mert nekünk szabad.

Egyéniség-várában, amely a Világ minden üldözöttjének egyetlen menedéke (és csakis az üldözöttek tudják oda az útat), titokzatos királyi pár lakott. A király neve Öntudat volt s azt beszélték, hogy a királyné voltaképen az ő gyermeke, aki belőle emelkedett ki teljes szépségében. Az igaz, hogy mások azt mondták, hogy a királyné voltaképen az anyja a királynak. De mindez nagyon régi és rejtelmes dolog, elég az hozzá, hogy történetünk idejében a király és királyné szerető házaspár voltak s a királynét Hitnek nevezték. Ha a király a királyné szemébe nézett, így szólott hozzá.

- Csak addig élek én, amíg benned élhetek. Te vagy az én önmagamban való Hitem. Életem ősforrása vagy s ha behunynád ragyogó szemedet, én válnék vakká akkor. Csak benned látom a hatalmamat, a végtelenségemet, az örökkévalóságomat, csak a te szemedben vagyok én több önmagamnál, csak a te szíveden át érzem, hogy nekem is van atyám, aki végtelen és örök s akiből, mint a szikra, pattantam ki. Csak ha téged átölellek, érzem, hogy vissza fogsz egykor ringatni édes öledben az én atyám szívébe. A te térdeiden én gyermeked vagyok, ó anyám, feleségem, testvérem, gyermekem! - És ha a királyné nézett a király szemébe, ilyenformán suttogott:

- Csak a te szemed mélyén látom meg a magam öröktől fogva való életét. Csak a te szíved mélyébe tekintve tudom, hogy ősöd, anyád, hitvesed, leányod vagyok, hogy egy vagyok veled. Ha elfordulsz tőlem, megsemmisülök, ha felém fordulsz, benned új lángra gyúlok és ha ölembe hajtod fejedet, megnyitom előtted az igazi álmok birodalmát, hogy megtudd, ki vagy. Királyom és gyermekem, csak benned, veled, érted élek én!

Így beszélgettek ők és így szerették egymást a bevehetetlen tündérvárban. Legjobban szerettek otthon ülni az örök csendben. De néha azért ki-kimentek a Világ birodalmába, mert találkozni akartak képmásaikkal, más tündérvárak királyi párjaival. Ez kedves játékuk volt, mert noha tudták, hogy egyedül vannak a Világban, meg tudták ezerszerezni magukat egy varázstükör által, amelyet magukkal vittek, s amelynek titkát csak ők ismerték. Ezt a tükröt Emberi Testnek nevezték... Néha, bizalmas órák édes csendességében kikönyököltek titokzatos váruk ablakába s a tükör segítségével, mint barátok és kedvesek szeméből mosolyogtak vissza magukra. Néha egy titkos ajtón át kiléptek s aranycsolnakjukba szállva, a szavak árján ringatóztak képmásaik felé, akiknek találkát adtak a Beszélgetés csacska patakján, vagy a Komoly Társalgás mélységes tengerszemén. Néha a Hallgatás nagy óceánján suhantak el képmásaik mellett s üdvözletet intettek egymásnak koronás fejükkel. Az is megtörtént, hogy a tettek műhelyében, a harc mezőin, a munka csarnokaiban villant meg ezüstvértjük, de mindig csak képmásaik számára. A Világ csak fenyegető bástyáikat látta, mikor meg akarta támadni őket. Ilyenkor a királyi pár nyomtalanul eltünt ködbevesző várának mélyébe s törhetetlenül gúnyolt minden erőszakot, hízelgést, fenyegetést, csábítást, éheztetést, etetést, vesztegetést, gyanusítást, hazugságot, világot, ördögöt és halált.

...És a vár soha kivülről jövő támadásban el nem eshetett volna,... ha odabenn...

...Az ostrom századik esztendejének századik napján lázadás ütött ki a várban.

Ezt a lázadást az udvari környezet idézte elő s ezzel a bevehetetlen vár végzete meg volt pecsételve. Mert tudni kell, hogy Egyéniség-várában a király és a királynő körül népes udvartartás sürgött-forgott. Ennek tagjai mind anya nélkül születtek Öntudatból, de hogy s miként, azt nem lehet itt elmondani. De akármiként is, felnövekedvén, önállóak lettek és a maguk életét élték.

A dolog úgy történt, hogy Hit királyné ezen a napon elszunnyadt és mély álomba merült a vár legbensőbb szobájában. Öntudat király hagyta aludni s kószálni indult a vár bástyáira, hogy gyönyörködjék az ostromló sereg erőfeszítéseiben. Most történt meg vele először, hogy Hit nélkül nézett ki a világba. Különösen, furcsán érezte magát. Amint kitekintett a várból, valami gyöngeség és szédülés fogta el. Hiányzott az önmagában való bizalma. Hit királyné. Nem látta többé magát hatalmasnak, végtelennek, győzhetetlennek. Egyszerre árvának, végesnek érezte magát. Az a leverő és érthetetlen benyomás kelt benne, hogy ő voltaképen oknélkül és céltalanul lázad a Világ ellen, mert ő is a Világban van és a Világ sohasem ismerheti el, hogy valaki, aki benne él, kivüle és felette álljon. Hit királyné becsukódott szemével megszünt a számára az összeköttetés azzal a rejtelmes birodalommal, ahonnan a Világba szakadt. Nem maradt semmi, csak a Világ. És a Világ eljött érte, hogy magának követelje őt és eltépje onnan, ahol eddig élt. Az enyém vagy! hangzott feléje az ostromló kiáltása. Ne álmodj, ne áltasd magad! Ébredj fel! Add meg magad!... Öntudat király káprázó szemekkel támolygott a bástyákon.

Igy látta meg egy kitekintőben könyökölve a legidősebb királykisasszonyt, Emlékezetet, akinek az egész arca csaknem két nagy kerek kék szemből állott, amellyel a Világba bámult.

- Miért nézel a Világba? - kérdezte a király szigorúan. Tudod, hogy meg van tiltva!!

- Hagyd el atyám! - felelte a királykisasszony. Száz év óta ez az első nap, hogy a Királyné alszik s megszünt a varázs, amely az ő jelenlétében mindnyájunkat arra kényszerít, hogy a szemébe nézzünk. Ma oly szabadnak érzem magamat! És úgy hív, von, csalogat valami, hogy leugorjak a bástyáról!... Nézd, atyám, nézd!! Száz esztendő minden kincse, amit azalatt felajánlott a Világ, mind előttem fekszik. Mennyi gyönyör!! Mennyi boldogság!! Mennyi szépség!! Mennyi elszalasztott öröm!! Mennyi elutasított hatalom!!! Le kell szédülnöm tőle, mert nem birom el egyszerre a terhét annak, ami mind a mienk lehetett volna!!!

Átfonta a király nyakát és maga mellé húzva, hízelkedve kényszerítette, hogy a szemébe nézzen, amelyben száz esztendő minden kisértése feltámadva járta a boszorkatáncot.

Őfelsége mentségéül meg kell állapítanom, hogy a Világ csábításai az Emlékezet szemének tükrében még sokkalta kivánatosabbak és bűbájosabbak voltak, mint a valóságban. Valami csodálatos kékségben lebegtek és mintha megfürödtek volna az ifjúság vizében. Igy keltek életre az Emlékezet szeméből s tán ő se tehetett róla, hogy így tükrözte őket atyja, a felséges Király számára.

A vár ura érezte a babonás varázst és küzdeni akart ellene.

- Te csalsz és csalódsz, leányom! - kiáltotta megborzongva. Csak ámítod magadat és engem is. A Világ nem ilyen... ó, hiszen ismerem őt és gyermekeit!! Fordulj el tőle, ne hagyd, hogy megigézzen! Amit látsz, az csak a mult kisértete és még ha oly szép volna is, amint szemeid ragyogják vissza, immár elveszett örökre!!

- Dehogy veszett! - kiáltott ekkor valaki a hátuk megett. A mult semmiség ahhoz képest, amit a jövő adhat! Oda nézzetek! Most, hogy a Királyné elaludt, most látom, milyen nagyszerű s mi mindent adhat a Világ ezért a rongy fészekért cserébe! Huh, hogy untam magam ebben a börtönben! De a Világ gazdag kárpótlást igér!!... Igy kiáltott a jövevény s amint feléje fordult a Király, a legifjabb királyfit látta maga előtt, a Képzeletet. Ezt a fiút Hit királyné szoros őrizet alatt tartotta és állandóan szemeinek bűverejével kötötte magához. Nem szabad engedni, hogy

kószáljon és a maga esze után járjon! - mondotta mindig a Királynak. Veszedelmes hajlandóságai vannak, mert semmi megfontolás nincs benne és a lábain szárnyak bontakoznak... Most, hogy a Királyné elaludt, az urfi persze kiszökött és máris alig birt egy helyen állni. Repülni akart a bástyáról. Volt egy csodálatosan himzett selyemköpenyege, amelyet most pajzánul a Király fejére borított, mint egy sátrat, úgy, hogy egészen alatta voltak s amint rázogatta, a palást redőin csillogó képek rajzolódtak ki, mintha valósággal ott peregtek volna le a palástón kivül, átsugározva a csodaszövetén, sejtelmesen és mégis eleven izzással. Akinek ez a palást a fejére borult, az lázba, tűzbe jött, átszelleműlt. Annak minden elképzelhető lehetőség, mint valóság jelent még a szeme előtt és minden, ami csak kedves, csábító, kivánatos, édes és boldogító, megejtő táncban forgatagzott előtte. Az ifjú Képzelet mindenből, amit csak igért a Világ a vár feladásáért valaha, az Emlékezet minden képéből mesés lehetőségeket varázsolt a Király elé, úgy, hogy valóban szédülni, kábulni kezdett és egész lelkében megrendült bele. Az Emlékezet varázsképei csak halvány árnyak voltak ahoz képest, amit a Képzelet teremtett. A mult eltörpült a jövő előtt. A Király tiltakozott és védekezett a fiú eszelős csinye ellen, de mind gyengébben. A varázs lángra gyújtotta az ő lelkét is.

- Az egész Világ a tied lehet, mit ragaszkodsz ehez az ócska kőrakáshoz? - suttogta fülébe a Képzelet. De talán még így is hiába, ha oda nem tódul az egész udvari nép, amelyik mind élt az alkalommal, hogy a Világba kikukkantson. Képzelet, meglátva a bástyákon, mind oda hívta őket s palástját fejükre teregetve, képeivel elszédítette, felgyújtotta és megrészegítette őket. A vár népe fellázadt és követelte, hogy a Király adja át a várat a Világnak.

A legalacsonyabb szolganép, akiket eddig hallani sem lehetett, valósággal megbomolva ordítozott és fenyegetőzött. Kivált Érzékiség, Mohóság, Kéjvágy, Kapzsiság, Önzés nevű söpredékalakok tartottak lázító beszédeket. A Király maró fájdalmat érzett. Az fájt neki, hogy az ő várában a tulajdon népe között, a saját véréből ilyen alakok lappangtak és ő még nem is tudta, hogy léteznek. De Képzelet elemében volt s ölelgette, csókolgatta, itatta ezeket a fenevadakat. Azok meg a vállaikra kapták őt és királlyá kiáltották ki. Egy perc alatt Öntudat már bilincsekbe volt verve és tehetetlenül nézte, mi fog történni.

Csak néhány udvarhölgy maradt hű a Királyhoz és Királynéhoz: Hűség, Szelidség, Irgalmasság, Szeretet. Ezek az angyali szépségű leányok kétségbeesetten borultak a Királyra. De Hűségnek mentő ötlete támadt: fel kell költeni a Királynét! A nagy kavarodásban elindultak, hogy a tömegen áttörve, hozzájussanak...

A zürzavaros lármára azonban végre megjelent a várparancsnok is, a Király legidősebb fia, egy koravén ember, aki csaknem aggastyánnak látszott, viaszfehér, fagyos arccal, töprengő szemekkel és hosszú szakállal, amelyen jégcsapok csilingeltek. Száraz, hosszú karjait keresztbe fonta a mellén és acélélű tekintetével csaknem átfurva a tömeget, felkiáltott:

- Mi lesz itt?!

Képzelet, megpillantva az öreget, kiabálni kezdett:

- Itt van Értelem! Vegyétek el a kulcsot tőle! Nála van a titkos kamara kulcsa, ahol a vak óriás hajtja a várat! Rajta! rajta! Tiporjátok le!!

Ő maga lángot fujt az Értelem szeme közé, amitől tisztes jégcsapjai olvadozni kezdettek. A részeg tömeg egy perc alatt leverte lábáról az öreg parancsnokot s Mohóság letépte a nyakából a kis aranykulcsot, amely a titkos kamarát nyitotta.

- Ne csináljatok ostobaságot! - ordította az öreg. Fontoljátok meg!!... Pokoli hujjogás nyomta el szavait. Végig tiportak rajta s ott hagyták összetört csontjaival, vérében fetrengve a köveken.

Az Emlékezet mutatta az útat, a Képzelet vezette a tömeget, Mohóság vitte az Értelemtől elragadott kulcsot. Igy szálltak le a vár fundamentumába, ahol egy alacsony, erős vasajtóra bukkantak a falban. A kulcs fordult, a zár csattant, az ajtó feltárult. Itt, a homályos, mély cellában volt a csodás gépezet, amely a várat forgatta. A gépezet főalkatrésze egy finom, kettős aranyrugó

volt, Önérzetnek és Becsületnek nevezték. A gép az Értelem felügyelete alatt állott. Egy vak óriás hajtotta azt a nagy kereket, amely a rugót mozgásba s az egész várat forgásba hozta. Az óriás neve: Akarat. Most is végezte a dolgát, amint az Értelem parancsolta. Nem volt se jó, se rossz lélek. Üres lélek volt. Akinek a parancsa betöltötte, annak engedelmeskedett. Eddig az Öntudat parancsolt neki, akit Hit sugalmazott s az Értelem közvetített az Akaratnak. Most mind rázudultak a fellázadt erők s Képzelet kiadta a parancsot:

- Zúzd széjjel az aranyrugót!

Mit tudta azt az Akarat, hogy az aranykulcs rossz kezekben van, hogy mi történt odafenn s ki parancsol neki? Ő vak lévén, csak annak a szemével látott mindig, aki parancsolt neki. Hatalmas öklének egyetlen csapásával összezúzta a finom rugót. Egy irtóztató rendűlés... a vár alapjaiból rázkódott meg... s a másik pillanatban megállott. Kapui messze repültek sarkaikból s a Világ hadai örjöngve és ujjongva todultak be az elárult várba.

E pillanatban értek oda Hit királynéhoz udvarhölgyei. A rendülésre a Királyné felnyitotta a szemét, de már késő volt. A szoba vele és udvarhölgyeivel együtt lesülyedt a mélységbe, a felette levő torony beomlott és nyomtalanul eltemette őket.

*

Világóriás azokat, akik hatalma elől Egyéniség-várába menekűltek, irgalom nélkül felkoncoltatta. Az áruló várnépet szokása szerint olcsó gyönyörökkel, hamis pénzzel, tarka rongyokkal és moslékkal fizette meg. Valamennyien lezüllöttek a Világban s disznópásztorok és gyepmesterek lettek.

Öntudat királyt sokáig bilincsekben tartotta és kinoztatta. Később szolgai köntösben aljas munkákat végeztetett vele s karjára és homlokára rabszolgabélyegeket süttetett. Öntudat száz hosszú éven át szolgálta a Világot s lassanként elfásúlt, eldurvúlt, érzéktelenné vált, elállatiasodott. Homlokáról eltünt a fény, szeméből kiveszett a büszke láng, az öröm és fájdalom minden jele, háta legörnyedt, haja, szakálla bozontosan csüngött az arcába. Várta a Halált és ez az egy gondolat még örömre hangolta néha.

A századik esztendő századik éjjelén végre úgy érezte, hogy jön a Halál, aki meg fogja váltani. Egy beomlott torony romjai közé szokták láncolni éjszakára. Ott feküdt, nehezen hörögve és nézte a Halált, aki csakugyan megjelent a homályos sarokban. De mielőtt a kezét reátehette volna, Öntudat egyszerre csak felrezzent, figyelni kezdett, a földre szorította a fülét, az arcán valami különös, régi fény csillant meg. A homlokát tenyerébe hajtotta, mintha valami érthetetlen, rég elfelejtett dolgon töprengene.

Megint összerezzent... Ha! Ha!... Nem, nem csalódik!!... A föld alól, a torony romjai alól, iszonyú mélységből, de világosan hallotta *a gyermek sirását.*

* * *

Ez a hang a szívébe nyilallt...

- Mi az?? Ki sir ott alant??

A Halál előlépett és csendesen megszólalt:

- Hit királynénak fia született. Ujraszült téged ott lenn a mélyben, másodszor is. A vár föl fog szabadulni.

A GÁT.

Noha nem nagyon sokat forgolódom a világban, mégis igen előkelő ismerőseim és barátaim vannak. Az igaz, hogy kissé szeszélyes természetüek és többnyire nem szenvedhetik egymást, úgy hogy csak külön-külön lehet velük bizalmas társalgást folytatni, négyszemközött. De viszont az nagyon dicséretreméltó tulajdonság ezektől a nagy uraktól, hogy bármikor kívánom, hajlandók meglátogatni és elbeszélgetni velem. Igy többek között meleg barátságban állok William James úrral, a hires amerikai lélekbúvárral, aki abban a könyvtárban lakik, ahol én dolgozom, az iróasztalomtól jobbra az első állványon, negyedik polc 11,163. szám alatt.

Egy alkalommal megint együtt voltunk, olyanformán, hogy én az asztal előtt ültem, ő pedig kikönyökölt az utolsó fejezet ablakán. Megvallom, nagyon rossz kedvem volt akkor este. Neuraszténiás unalom telepedett reám. Roppant kicsinyesnek és ostobának éreztem a világot, a saját életemet, gondolataimat és törekvéseimet. Utóbb azt is beismerem, hogy - elég tiszteletlenül - nem figyeltem komolyan James úrra, aki beszédes kedvében volt és szellemes hipotéziseket gyártott az „öntudatalatti Én”-ről. Mi türés-tagadás, végtére le is intettem őt:

- Hagyja, Mr. James! mondottam kedvetlenül. Hagyja abba kérem! Látom, mit akar. Az életem hiányzó érdekességét akarja belegyümüszölni a maga ugynevezett „öntudatalatti”-jába. Be akarja bizonyítani, hogy ami kicsinyes, korlátolt, unalmas, szintelen és fáradt az öntudatom világában, az mind nagy, szabad, lobogó, káprázatos és féktelen elevenséggel tombol a küszöb alatt. Lássa kérem, nem ér semmit az egész! Még ha igaz is lenne, nem tudok róla, nem láthatom. Öntudatom halvány képei az egyetlen, amit ismerek. Nagyon gyatra képek, mondhatom. Torkig vagyok velük. Ej! - talán hagyjuk is abba mára.

James úr tudvalevőleg nagyon praktikus férfiú s vitatkozás helyett röviden igy szólott:

- Nem volna kedve egy utazásra?

- Eh! Utazásra? most? Erdélyben? Ön viccel, James úr! Különben, persze, Ön még a háború előtt utazott ide Amerikából, pompás hajón és vonaton, finom védőtokban s igy talán fogalma sincs arról, hogy mit jelent ma, itt vonatra ülni! Az életemmel ugyan nem sokat törődöm, de a lassú tortúrát a bizonyos halál felé, kitört ablakú folyosón izenként agyonszoríttatva, tyúkszemeimen kövér mészárosok és szegesbakancsú vitézek terhével mégis szeretném mellőzni. Nem, nem utazom, James úr.

- Félreértett, mint már igen sokszor, válaszolt finom mosollyal. Nem az érzéki világban és speciel nem az érzéki Erdélyben való utazásra akartam invitálni. Egy szellemi sétát indítványoztam s mondhatom, érdekes vidéken.

- Ha igy van, nem bánom. De kissé nyomott a hangulatom s félek, hogy untatni fogom.

- A mulattatást én vállalom. Önnek csak utánam kell jőnie. Akár egy szót se szóljon.

- Jó. Hát merre?

- Kérem, lépjen be ezen az „Ó” betün át hozzám.

A kérdéses „ó” betü egyszerre megnövekedett, mint egy kerek kapú s én beléptem. De azonnal sötétség vett körül és heves, hideg szélroham kapott oldalba, amely tovasodort. Kezeimmel tapogatóztam, hogy megkapaszkodhassam valamibe, de a keskeny, sötét folyosó, amelyben a szél mind tovább röpített, oly sima és csúszós volt, hogy nem birtam megmaradni egy helyen.

- James úr, hol van? kiáltottam kétségbeesve. Legalább háromszor kiáltottam, amig a szélben, messziről meghallottam a hangját:

- Ej, Mr. Töprengő! nem lépett elég nagyot. Át kellett volna az „ó” betün keresztül lépnie. - A többit elnyelte a szélzúgás.

- Hova? kiáltottam torkom szakadtából. Hova?

- A sorok közé! hangzott a válasz még messzibbről, talán egy kilométernyiről már. Ön benne maradt a sorban, szerencsétlen barátom! Most már a félreértés szele sorról-sorra repiti! Zzzz!... zzzz!... sivított bele a szél.

- Hol van Ön? jajgattam rémülten. Nem látok semmit. Segitség!

- A sorok folyosóiban semmit sem lehet látni! - szürődött felém a hang végtelen messziről. A sorokban átkozott sötétség van. Óh, hogy Ön ezt nem tudta!... Én sohase járok a sorokban, soha. Engem csak a sorok közt lehet megtalálni. A sorok feketék, a sorközök fehérek. Hisz ennyit csak láthatott volna kivülről is! Miért nem lépett nagyobbat?

- Mi lesz velem, Mr. James? - üvöltöttem. De körülem már egész vihar tombolt. A hangja most már az előző lapról hangzott, mint egy vérszegénységben haldokló szúnyog zümmögése. Egy egész lapon át hajtott már a szélvész a vak sötétben.

- Hidegvér, Mr. Töprengő! - úgy nyargalok maga után, hogy majd a nyakam szakad. Nemsokára a kibekezdés végéhez érkezik s ott világosság lesz. Akkor ugordjék teljes erejéből jobbra. Aztán várjon be!

Hála Istennek sikerült, noha csaknem kitörtem a nyakamat. A szélvész elsipolt mellettem s én kedves, ragyogó völgyecskében találtam magamat, melyet mindenfelől sziklafalak zártak körül. Csakhamar James úr is megérkezett. De egészen más volt, mint gondoltam. Persze, ő most a saját területén találkozott velem és innen van, hogy alakjának és arcának fensége valósággal lebűvölt. Nem is járt, csak lebegett. Egész lénye világitott. Csupa szellem volt. Én azonban a régi maradtam, minden változás nélkül. Ez feltünt és megkérdeztem tőle, mi az oka a köztünk levő feltünő különbségnek?

- Tudja, Mr. Töprengő, felelte mosolyogva, ez onnan van, hogy én, az önök nyelvén beszélve már „meghaltam" a földön. Átléptem azt a kis akadályt, amit önök halálnak neveznek. Ön most a sorok közt élő szellememmel beszélget. Ez az egész. - Igy megértetvén velem a situációt, sürgetni kezdett: Siessünk barátom. Ez a Tudatmező, ahol állunk, hamar sötétedik, mert magas hegyek között fekszik. Siessünk, hogy még napvilág elérjünk a Gáthoz.

Karonfogva vitt egy erdő felé, amelynek sötét fái közé merészen mélyedő út hatolt be. Csakhamar sötét lett, csupán James úr szelleme világított. A sötétség mélyében az út egy kapuhoz torkollott, amely a fekete bazaltsziklafalba volt vágva. A kaput vasrolló zárta le, amelynek felvonó és lebocsátó láncai hatalmas csigákon tekerőztek és kemény cölöpökbe kapcsolódtak.

- Ez az u. n. „Emlékek-kapuja", magyarázta James úr, amely a Tudatalattiba vezet. Az elzáró készülék a Gát, amelyet a freudisták Cenzurának neveznek, de ez csak aféle okvetetlenkedés. Messziről látták csak és onnan is rosszul. De menjünk közelebb! - Ahogy közeledtünk, egyre nagyobb világosság derengett át a sűrün a kapu felől. Mikor végre a kapu előtti tisztásra értünk, láttam, hogy óriási, lángoló arcú Cherub áll őrt előtte, kezében a körbenforgó lángpallossal.

- Látja, mondotta James úr, mit nem tesz a rossz megfigyelés? A freudisták a Cherubot cenzornak látták, a lángpallóst meg holmi hitvány ceruzának. Lóvá tettek egy csomó embert.

Tovább nem mehettünk azonban, mert a Cherub felemelte a pallóst és ránk kiáltott, mint a menydörgés:

- Kik vagytok?

James úr előlépett és bemutatkozott. A Cherub nyájasan intett és szivárvány gyúlt ki a feje körül:

- All right! Téged ismerlek, fiam. Te lélek vagy. Az a másik azonban még nem kóstolta meg a halált. Távozzék!

- Nincs rossz szándéka, felséges Cherub! - mentegetett James úr. Én hoztam el, hogy megbizonyítsam előtte a saját élete titkát. Persze csak messziről, mert az élők végtelenül korlátoltak és nem birják ki az igazság szemtől-szembe ragyogását. Ha tehát megengeded...

- Nem fog szamárságokat locsogni és írni? - kérdezte a tündökletes arcú őr. Mert volt itt néhány tekergő. - Megvetően köpött néhány igaz gyöngyszemet.

Előléptem és alázatosan meghajoltam:

- Dicsőséges szellem! - mondottam tisztelettel, megbizhatsz bennem. Bátran bebocsáthatsz a kapun.

- A kapun?? - kiáltott a Cherub dörögve. Majdnem összeestem ijedtemben.

- Csitt, barátom! - húzogatta a kabátom újját James úr. Ne mondjon ilyeneket. A kapun élő ember nem mehet be soha.

- De hiszen a psichoanalitikusok azt állítják, hogy voltak a Tudattalanban!

- Tudom, kikről beszélsz! - kiáltott közbe a Cherub. Nagyon gyanus csavargók voltak. De közel se jöhettek ide. Messziről elfutottak a pallósom fényétől. Persze odafenn össze-vissza hazudtak mindent. Azt fecsegték, hogy e kapu mögött alávaló, vérszomjas bestiák ordítoznak és be akarnak törni rajta a Tudatba. Engem meg holmi állatszeliditőnek írtak le. A nyomorultak!... De William tudja, mint áll a dolog, mert ő szabadon járhat odabenn. Már földi életében is sejtette az igazságot.

- Tehát nem nyers és vad ösztönök, állati vágyak, amiket a cenzúra átalakit és glorifikál, hogy az öntudat érzékenysége befogadhassa őket? - kérdeztem suttogva James urat.

A Cherub mindent hallott. Lángolt haragjában és félelmesen rázta a pallósát.

- Hát azt hiszed, hogy én a ti nyomorult öntudatotok érzékenysége vagyok? - kiáltotta felém. Hát nem tudod, hogy épen én védem a ti hitvány kis öntudatotokat, hogy a szellemvilág emberfeletti erői szét ne feszítsék? De ne hidd, hogy e kapu mögött az érzékiség vaddisznója röfög. Ne hidd! A szellem világa van odabenn a végtelenségben, az, ami több bennetek, mint ti magatok. E gát nélkül mindent elzúzó áradatként omlana kicsiny világotokba és az őrület örvényébe sodorná pislogó életeteket... e gát rácsain átszürődve, mint mennyei zene, hatol be és itatja át lelketeket, hogy felemeljen, hogy biztasson, hogy édes sejtelmekkel magatok felé emelkedni segitsen, míg levetve a testet, beleolvadhattok az igazi életbe, s végtelen, örök Szellem életébe. Oh persze, akik azért merészkedtek ide, hogy portestük ösztöneit hizlalják és igazolják, szeretnék a Szellemet oly fonákúl hazudtolni meg, mintha igazi birodalmában, *túl* e kapun alacsonyabb, hitványabb, durvább lenne, mint beszenyezett öntudatuk szűk odujában, ahol ők maguk oltják meg a lángját ösztöneik állati sarában és teszik az érzékeik szolgájává.

Nem a ti öntudatotok nemesíti meg azt, ami e gáton át beléje ömlik, hanem a Szellem, amely a ti javatokra gátolja magát, a Szellem nemesíti meg igaz, jó, szép életével salakos öntudatotokat, amint hozzátok alkalmazkodva átszűrődik szívetek gyökérszálain. Ó, ember, megértesz-e végre? Megérted-e, hogy itt e láncokon függ össze és merül alá életed abba a szférába, ahol igazi és örök lényed végtelen teljessége lélekzik és lángol?

Az igazat megvallva, nem értettem teljesen a Cherubot.

- Ha nem csalódom, suttogtam James úrnak, ez a teória forditottja a freudistákénak?

- Úgy van, mondotta James úr, ami azt jelenti, hogy az igazság forditottja a hazugságnak. De ez nem teória itt, hanem az igazság maga.

- Engedjen meg, ha kérdek egyet. Ha igaz, hogy e gáton keresztül a végtelen és örök igazság, jóság, és szépség szelleme árad az öntudatba, honnan jön hát a bűn?

A Cherub felelt:

- A bűn a Szellem bosszúja az öntudaton. Abban az öntudatban, amelyik nem fogadja engedelmesen, újjongóan, hálás imádattal a Titokzatost, amikor eljön, amelyik vissza akar élni vele, meg akarja alázni, meg akarja oltani, kigúnyolja és lehazudja: abban az öntudatban a Szellem méreggé és halállá válik, szörnyeteggé lesz, s önmagával marcangoltatja szét az öntudatot. Igy keletkezik a bűn és a büntetés a bűnben van. A gondolat, érzés, akarás, amely úgy ébred benned a Szellem fuvallatára, mint megannyi hófehér égi virág, ha visszaélsz velük, a bűn keserü mérgét izzadják lelkedbe és bosszút állanak rajtad, amiért rájuk tiportál. De talán nem hiszel nekem. Ime, nézz szellem-szemekkel!

Igy szólván, a Cherub felhúzta a rollót a láncokon. Csak alig-alig nyílt szét a rácsozat s már azonnal a kapun kivül termett egy csodálatosan virgonc, rózsásarcú, csillogószemü, aranyhajzatú gyermek, akiről csak úgy sugárzott a tisztaság, a szépség s az életerő.

- Nézd meg jól! - szólt a Cherub. Ez már járt egyszer az öntudatodban. Az emlékek országából jön, de úgy, ahogy először lépett volt ki e kapun.

- Ó, kiáltottam fel, hiszen ez az én első nagy gondolatom! Ez az erős, édes fiú! Tudom mikor ébredt fel először. Tizenöt éves voltam akkor. Özvegy édes anyám koporsója mellett jelent meg ez a gondolatom. Mikor egyetlen kis húgomra néztem a könnyeimen keresztül. Hogy én fogom védelmezni, nevelni, eltartani, hogy szeretni és óvni fogom, hogy én leszek atyja, anyja, mindene! ez volt az a gondolat. Épen ilyen szép volt!

- Menj utána! - parancsolta a Cherub. Követtem a tündérgyermeket.

A kis tündérfiucska vidáman szaladt ki a fák közül a völgybe s ahogy kiért, az egész völgyecske ragyogott és megszépült tőle. Zengett a lég a madárénektől. Valami étheri tiszta levegőt hozott magával. Ugyanaz az emberfeletti könnyüség és balzsamos gyógyulásérzet töltött el, mint akkor, jól emlékszem, amikor először ébredt föl bennem. Hogy hempergett a fűben és hogy kacagott a tündérfiucska! Ahova rózsás tagjai értek, mindenütt égő virágok gyúltak ki a pázsiton s minden kacagására csattogó pacsirták röppentek a levegőbe. Az arcáról áradó fényben láttam aztán megelevenedni a boldog éveket, amik alatt férfiuvá érett bennem ez a gondolatgyermek s végre a kis húgom esküvője napján, amikor más kezekre bízhattam őt, szeliden elhalt szivemben, emlékezetté halványodva.

- Nos, kérdezte a Cherub, amikor a látomás újra eltünt a kapu rácsa mögött, honnan jött életedbe ez a gondolat? Érzékeid szülték, aljas ösztönből sarjadott, hazug, átfestett arcú szörnyeteg volt talán? Nem érzed-e most is, hogy az örök Szellem jó illatától volt áthatva? Úgy nemesítette meg gyermekjátékokban gyönyörködő, felületes, éretlen öntudatodat, mint az arany az ötvözetet, amelybe belekeverik. De láss tovább! Újra felnyilt a rács s egy bánatosan sugárzó arcú ifjú lépett ki rajta.

- Ó Cherub, fájdalom!... ezt is ismerem. Ez volt a legönzetlenebb gondolatom. Elhalt barátom arcát viseli, akit egykor nagyon szerettem. Akkor, amikor ez a gondolat ébredt bennem. De gyötrelem rá emlékezni!

- Kövesd!...

Újra láttam a marcangoló történetet, melyben ezt a nemes gondolatot, mellyel barátom javát önzetlen lemondással akartam szolgálni, ezt az önkénytelen, első, oly természetes és szívből fakadó sugallatát a Titokzatosnak megölte bennem a feltámadó irigység, hogy különb lesz, mint én. Láttam elsorvadni, összeesni ezt a Szellemet és eltorzulása közben újra éreztem, mint mérgezi meg a megcsúfolt gondolat a saját életemet.

- Ó igazad van, Cherub, igazad van! A bűn a Szellem bosszúja az önző lelken és a bűn büntetés is! A gondolat, amely az ismeretlen mélyből fakadt, isteni volt és a megcsúfoló lélekben vált ördögi bosszúvá, amely ma is tépi és szaggatja szivemet! Vidd el előlem!

- Az Emlékek országa csak a pitvara a végtelen birodalomnak, mely a Gát mögött van, felelt a Cherub. Most láss valamit abból, ami még sohase jelent meg életedben, az örök jövendő méhéből.

- Nem Cherub, ó nem! Ne húzd fel a titkok függönyét! Rettegek attól, hogy mivé lesz az ember-feletti az ember lelkében! Félek az igazságodtól, hogy ami öröktől fogva tiszta és szent, bennünk csak lealjasodhatik és végzetünkké válik az, ami üdvösségünkre rendeltetett!...

De a Cherub már húzta a láncot. Nagy félelem vett erőt rajtam és vak elszántsággal megragadtam a kezét, hogy letépjem a láncról. Amint viaskodtam vele, a huzakodásban az egyik lánc kiugrott a csigából s erre a feszülés megszűnvén, az egész rácsozat hirtelen leszakadt.

Csak egy pillanatig tartott az egész. A kapu öbléből valami mérhetetlen, kifejezhetetlen, leírhatatlan tüzes hömpölygést láttam felém rohanni. Elbirhatatlan szépségek villantak meg a szemem előtt, elhordozhatatlan igazságok zuhantak reám, emberi szívbe nem férhető szeretetóceán omlott belém s a szellemvilág oly kábitóan édes illattengere, amibe megszámlálhatatlan emberélet boldogsága és üdve volt összesüritve. Megsemmisülten zuhantam a fekete semmibe.

A szemem előtt egy óriási „ó” betű káprázott, amelyet csaknem az orrom hegyével érintettem... aztán sok-sok kisebb-kisebb „ó” betűvé esvén széjjel, lassanként felvette egy betű rendes méretét. Végre kialakult előttem ez a mondat: „A mi énünk a létnek egy olyan kiterjedésébe vagy szférájába merül le, mely egészen más, mint ez az érzékelhető világ, de ép annyira valóság, mint ez, mert hatásokat tud reá gyakorolni. Amikor érintkezésbe lépünk e rejtelmes, természetfeletti szférával, akkor ez a reánkható” - nos, itt volt az az „ó” betű, amelyen át beléptem James úrhoz, amikor elszundítva, könyvére ejtettem a fejemet.

ÉLET ÉS ÉLET.

(Egy lelki kirándulás története)

Ha úgy vesszük, az élet voltaképen nagyon egyszerű, örökké egy nótára menő, közönséges és unalmas folyamat. Adva van egy sejt, amely táplálkozik, növekedik, megoszolva szaporodik és azután elhal. Vagy adva van a sejtek egy csoportja, amely élő testet alkot, s ugyanezen a processuson át ugyanígy megsemmisül, hogy a nótát megint újból kezdje. Ahoz, hogy éljünk, a szó szoros értelmében csak ennünk és innunk kell, ha t. i. már egyszer megszülettünk. Hogy valóban nagyon változatos sejtcsoportosulások léteznek és hogy igen különféle módokon táplálják magukat s a szaporodásuknak, de sőt a pusztulásuknak is sokféle formája s útja van, ez a lényegen nem igen változtat. Százféle módon variálódik ugyanaz a folyamat; s egyre megy, ha céltalan, vagy öncélú folyamatnak nevezzük-e? Az iskolás könyveink, jól-e vagy rosszúl, úgy fogalmazták meg nekünk az életet, hogy az *létért való küzdelem*. Csak magáról a létről nem mondtak semmi olyat, ami ennek a küzdelemnek a mirevalóságát és értelmét elárulta volna. A legsivárabb semmi az, amit ezzel a fogalmazással kifejeztek.

- Minden élőlény életének főgondja, mondotta az én néhai állattankönyvem, amelyet öt piculáért eladtam volt vizsga után az antikváriusnak és máig is azt hiszem, hogy soha jobb vásárt nem csináltam, - szóval azt mondta, hogy az élőlény főgondja *a táplálék megszerzése*.

Valósággal szégyenlem magam, mikor visszagondolok arra, hogy elhittem neki és nem ütődtem meg rajta. Azt hiszem, ennek csak az lehetett az oka, hogy *én* főgondom, - noha tán én is a minden élőlények egyike voltam, - akkoriban egészen más volt: t. i. tizenhatéves voltam, kollégiumi cipón éltem és nem törődtem a táplálékommal, ellenben udvaroltam valamelyik szép kis lánynak a város virágszálai között. Emiatt nem vettem kritika alá a tankönyvek állításait, hanem csak elfogadtam, hogy túlessem a leckén és mehessek a „főgondom" után. Ma azonban már van időm elgondolkozni rajta s igazán a legőszintébben csodálkozom „a minden élőlény"-en, legyen az oroszlán, vagy ember, hogy ha csakugyan úgy van, miért nem hagyja abba az egészet? Hiszen valóban őrült circulus vitiosus az, hogy valaki és mindenki csak azért éljen, hogy táplálékot szerezzen, s aztán megint csak azért szerezzen táplálékot, hogy éljen.

- Na-na! mondaná az én állattankönyvem, ha - megvolna. Persze, ha valaki nem tanulta meg jól a dolgot, akkor ostobaságokat beszél. Hiszen a táplálkozás nem öncél, hanem arra való, hogy az élőlény *növekedjék*.

- Értem, kérem alássan! Tehát az élet növekedésben van! Szóval kinek-kinek akkora élete van, amekkorára növekedhetik. Igy az elefánt kétségtelenül előnyös helyzetben van. De én már nem igen fogok nőni többet egyik dimenzióban se. És általában ez az életcél korlátolt, mert a bőréből senki se nőhet ki. Bele van varrva a zsákjába. Mikor megtelik, akkor vajon miért fog élni?

- Csak semmi viccelődés! - vélem hallani a választ. Tessék szétnézni a világban és látni méltóztatik, hogy a kellően megnövekedett, azaz megérett szervezet további hivatása és teendője az, hogy *szaporodjék*, azaz új testeket hozzon létre, különféle módokon, de ugyanazon célból.

- Bocsánat, hogy élek és szólni merészkedtem. De noha csak por és hamu vagyok, szabadjon még azt is megkérdeznem, hogy ezek után mi fog még történni az u. n. „élet"-ben?

- Természetesen az, hogy a kellően megszaporodott test, bevégezvén nemes misszióját, visszafelé csinálja végig a processust: apadni kezd,ráncos lesz, mint az aszalt szilva, lötyögni fog a bőrében s végre elhal és feloszlik „a hig levegőbe bomolván". Az új testek pedig, amelyeket szaporított, ugyancsak a régi kaptafára táplálkozni, növekedni és szaporodni fognak és kontra és megint elölről. Ez az élet, tisztelt barátom és semmi egyéb.

- Már engedjen meg, nagyságos Izé úr, aki azt a tankönyvet megirni nem átallotta, de ez kutyául unalmas forgókomédia! Szives engedelmével másoktól fogom megkérdezni, hogy csakugyan csak ennyi az u. n. „élet”?

- Ahogy vesszük! felelték alázatos kérdésemre némely más könyvek, amelyeket az érettségi után forgattam volt. Lehetséges, mondották, hogy a „táplálkozás, növekedés, szaporodás”, címszók alatt el lehet rendezni az élet lexiconát, de az eféle címszók egyáltalában feleslegesek és ostobák. Csak arra valók, hogy kihullassák azt, amit meg akartak fogni. Mert nem az a kérdés, hogy táplálkozom-e hanem, hogy *mivel* táplálkozom? És nem az a fő, hogy szaporodjam, hanem hogy... izé... hogy miképen csináljam *úgy*, hogy mégse szaporodjam? Mert megélni a korpacibrén is lehet esetleg, de csak nem lehet azt mondani, hogy a malacpecsenye, a töltött káposzta meg a tortáta-élet azonos a cibre élettel? És hogy éljünk, ahhoz inni is kell, de nem mindegy, ebadta, hogy vizet-e vagy bort? Bánja a fészkes... fecske, hogy miféle szavakkal határozzák meg az úgynevezett tudósok az életet, csak az fő, hogy *jól* éljünk, fiam. Mert *élvezés* az élet, abbizony.

Nó, megpróbáltam a dolgot. De, mi tagadás, nem sikerült. Nekem legalább nem. Nagyon kellemetlen idegenekkel ismerkedtem meg az „életben”. Gyomorrontás, csömör, unalom, utálat. Sajnos, azt tapasztaltam, hogy huszonnégy óra, de sőt annak a fele is, különösen a sötétebbik fele, mérhetetlenül hosszu ahoz, amit a fenntjelzett „élet” adni tud. Az élet úgy kotyogott egyetlenegy éjszaka méreteiben, mint egy rettentő nagy kulacsban egy kicsi korty pálinka, vagy mint egy óriás csizmájában egy pici gyermekláb. Nem tudta betölteni egy éjszakámat sem. S amint hozzáütődött a „kulacs” vagy „csizma” oldalához, folyton azt zötyögte a fülembe: miért? miért? miért? Nem voltam megelégedve ezzel a felelettel sem és megvagyok győződve, hogy előbb utóbb mindenki úgy fog járni vele, mint az az angol gentleman, aki a végén odanyilatkozott, hogy egészen türhető volna az élet, ha nem volnának benne élvezetek.

Levontam a tanulságot, hogy az élet más és több, mint az, hogy táplálkozom, növekedem, szaporodom, de más és több annál is, hogy mindezeket hogyan viszem végbe? Az előbbi talán kimeríti, az utóbbi talán kicifrázza az *állati* életet, de az *emberre* nézve teljesen elégtelen. Elhatároztam, hogy a falhoz vágom a könyveket (bölcs elhatározás volt igazán!) és megnézem: *mit csinál az ember?* Láttam olyat, aki azzal foglalkozott, hogy pénzt gyüjtött valami vacokba és a tetejére kuporodott. De közelebbről szemügyre véve, észrevettem, hogy nem ember, hanem hörcsög.

Találkoztam olyanokkal, akik azt mondták, hogy az élet a hatalom, a parancsolás, az intézkedés, a mások nyakára ülés és a mások hátgerincének a ropogtatása. De ezek se emberek voltak. Olyiknak párducpofája volt, másiknak keselyü képe, vagy rókafarka, farkasnyaka, vámpirszárnya, sőt szamárfüle is. Egész állatsereglet volt, de jelentem, hogy a végén mind elpusztultak a hatalmukkal együtt. Mert egyre nem volt hatalmuk: hogy önmagukat meg tudják tartani.

Láttam egyszer egy igen csillogó diszpávát, meg egy tarka papagályt is, akik éktelen hangon mind ezt kiabálták: dicsőség! dicsőség!... de egy idő mulva senki se ügyelt rájuk. Pedig eleinte csaknem embereknek látszottak.

Voltam igen kedves társaságban is. Házakat építettek és mindenféle intézeteket. Izzadtak, szuszogtak és azzal biztatták magukat, hogy a házak túlélik őket és hogy ez az élet. De bizony ezek, tüzetesebb vizsgálat után csigáknak bizonyultak. Egész halom üres héj hevert körülöttük, amikből már kihaltak az építők és a gyerekek pitykéztek velük. - Később arra jött egy legelésző marha és sárbatiporta az egészet.

Másutt két kis túrást vagy halmot láttam, messziről, nyüzsgő tömegekkel. Az egyiken vörös, a másikon fekete tömegek hemzsegtek. Itt is, ott is egész serege a kedves kis apróságoknak hordott, görgetett, taszigált maga előtt mindenféle, öntestüknél jóval nagyobb terheket, be a halom nyilásaiba. Úgy dolgoztak, majd megszakadtak bele. A dombok tetőin egy-egy kis társaság tétlenül ült, lakomázva. A dolgozó tömegek mind a két dombon ezzel a danával biztatták magukat: „a boly a mi atyánk, a boly élete az egyetlen érték, a boly a mindenható

Isten”. Nem mondom, mert mind a két dombon akadt egy-egy kis tolakodó csoport, amelyik panamákat és sóhivatalokat emlegetve, igyekezett a tetőre jutni, ahol a tétlenek lakomáztak, de azért kiabálásuk általában elveszett a tömegek részeg hymnuszában. Egyszer aztán egy fekete meg egy vörös csoport összetalálkozott félúton a két domb között és gyalázni kezdte egymást. Majd összeverekedtek. Erre felzúdúlt a két domb s mindkettőből előözönlött egy-egy nekivadult sereg, amely teljesen vakon követte a vezérét. Összecsaptak és ölték, marcangolták egymást. Közben a dombokon nagy csoportosulások keletkeztek egy-egy szónok körül, aki ilyesmiket kiabált: „a jövendőért! a gyermekeinkért! a világuralomért!” s több eféle. De jött egy nagy forgószél és egy-kettő: felkavarta, elszórta és megsemmisítette mind a két dombot. Ahogy felém sodort vöröset, feketét vegyesen (még a levegőben is civakodtak), akkor láttam, hogy hangyák és nem emberek.

Mindenféle élőlényt láttam már, de az *ember életét* még mindig nem találtam meg.

Egyszer aztán találkoztam egy leánnyal, aki tulipánokat himzett a kedvese szűrére.

- Minek az? kérdeztem. Hiszen attól nem lesz melegebb a szűr.

- De *szebb* lesz! felelte a leány s amint rámnézett, a szemében megcsillant az *ember* életének egy sugára. Elindúltam ezután a sugár után és találtam egy embert, aki vászonra festette az erdőt. Nem messze tőle egy másik arcot faragott a márványba. Egy harmadik muzsikált s egy negyedik táncolt hozzá. Odébb építettek s a pallérok a kezükben levő papirokról díszeket mintáztak a homlokzatra. Egy ember a térdén levő könyvbe írt és mosolygott hozzá, majd fenhangon olvasta. A szavak összecsengtek. Egy csomó fiú meg leány köréje ült és némán hallgatta. A szemük ragyogott és átölelték egymást. Szó se volt táplálkozásról, növekedésről, szaporodásról és mégis az élet ragyogott és zengett mindenütt. Az élet szépsége, a *szépség* élete. A drága *felesleg*, amivel nem tud mit kezdeni az állat és az emberarcú állat; az édes *játék*, amit csak az emberben kacag fel magából a lét: a *lélek* játszi tükröződése, bűbájos játéka az anyagon: a művészet. Nem lesz tőle kövérebb az élet, csak szebb, csak lelkibb, emberibb, csak új és más. Édes káprázatai messzire csalogattak engem, ismeretlen mélységek, sötét szakadékok felé, ahol aztán köddé váltak.

A szakadék legmeredekebb partján töprengő férfi ült, tenyerébe hajtott fejjel.

- Mit csinálsz? kérdeztem.

- Gondolkozom, felelte csendesen.

- Miről? Mivégre?

- Mindennek az okáról, a lényegéről meg a céljáról.

- S mit akarsz ezzel elérni?

- Mindennek a törvényét, amely élteti.

- S mit érsz vele, ha megtaláltad? Nem leszel kövérebb, jóllakottabb, nem fogsz kevésbbé fázni vagy izzadni s nem kevésbbé meg fogsz halni. Ugyan mi kárpótol mindezekért?

- *Az igazság!* felelte a töprengő s a szemében hatalmas lobbot vetett az ember életének lángja. S ebben a lángban megvilágosodott előttem az óriási szakadék, amelyben mint végtelen bányában, az emberek ezrei dolgoztak és kutattak. Némelyik a fülét a sziklára szorította s hallgatózott, a másik a kezével tapogatózva ment előre; egyik mért, számolt, a másik kisérletezett; a legvakmerőbb, akit Filozófusnak hivtak, összefont karokkal nézett farkasszemet a mélységgel s az agyából tüzsugarak cikáztak a sötétbe. Mindeniknek a szemében, a lélekzésében, a kiáltásában ez az egy szó lángolt, lihegett, zengett: *Igazság!* Az élet igazsága, az *igazság* élete. Felesleges az állatnak, hiábavaló az állatembernek, de maga az élet az ember számára, a megismerés, az élet öntudatosítása, a lélek önmagával való meggazdagodása, a szellem diadala a világ felett. Igen, látom, hogy kúsznak a szakadék szélére az emberarcú állatcsordák, hogy lopják meg, hogy váltják föl s hogy hamisítják meg az igazságot az élvezeteik és a hatalmaskodásuk kedvéért és

céljaira, de ez nem változtat a dolgon. Az ember élete ott a mélységben lobog s az ő élete nem az igazságon vásárolt élvben és haszonban, hanem az igazságért vivott küzdelemben s az igazság új és új birtoklásában van.

Tovább mentem a szakadék peremén s egy helyt hidat találtam, amely átvezetett rajta. De a hid csonka volt, a tulsó parton le volt törve. Ha ráléptem volna, a mélységbe billent volna velem. De amint közelebb mentem, láttam, hogy a tulsó partról egy ember nyúlik a mélység felé, a földön feküdve, úgy hogy lábaival a part köveibe kapaszkodott s kinyujtott kezeivel isszonyú erőfeszítéssel tartotta fenn a hid csonka végét. Teste egészen a mélység felett lebegett.

- Jőjj át bátran, testvérem! kiáltott át hozzám. Félénken lépegettem végig az ingó pallón, s karjáig érve megálltam.

- Lépj át a fejemre, a vállamra, végig a hátamon! kiáltotta vidáman.

- Azt nem teszem! szólottam. A hátad véres azoknak a nyomától, akik ezt tették.

- Hisz' azért vagyok itt! Csak bátran, testvérem!

- Miféle büntetés ez rajtad? kérdeztem, átmenve rajta óvatosan, a partra.

- Tévedsz! Nem büntetés. Önkényt teszem. Ez az életem. Az életemet hidúl adom azoknak, akik át akarnak jőni ide. Szeretetből teszem. A szeretet az én életem.

- Meddig teszed ezt?

- Amig birom. Mikor nem birom már, akkor...

- Lezuhansz?

- Le. De nem tesz semmit. Más jön helyembe. A szeretet erősebb, mint a halál.

Mikor ezt mondta, a szavakból újra fellángolt az élet, az ember élete s beragyogta a távoli mezőket, ahol azok élnek, akik szeretetből feláldozzák életüket másokért: az anyák, a barátok, a jóltevők, az irgalmasok, a szelidek, a megbocsátók, a békességre igyekvők. Itt volt az élet lelke: a *jóság* élete. Érthetetlen az állatnak, bolondság az állati embernek, de az élet élete az ember szivének, rendeltetés és méltóság, előjog és kötelesség, feladat és jutalom egyben. A Szeretet... megoldása az élet titkának. Ó élet szépsége, igazsága, jósága: te a szépség, az igazság, a jóság élete vagy. Szépség, igazság, jóság: te vagy a lélek élete. Szép, igaz, jó lélek: te vagy az ember élete. Te *táplálkozás* vagy a szépség örök nektárjával, te *növekedés* vagy az igazság örök erőivel, te *szaporodás* vagy a jóság kifogyhatatlan tetteiben.

...És azután?...

A ragyogó életmező szélén egy szikla állott s alatta a végtelen óceán. A világ vége. A sziklán egy lélek térdelt és imádkozott. És így imádkozott:

- Én több vagyok, mint én magam. Én nem vagyok elég önmagamnak: Én több akarok lenni az embernél. Én felül akarok emelkedni önmagamon. Te, aki más vagy, mint én, végtelen, örök Szépség, Igazság, Jóság, - s mégis egy vagy velem, aki végességemben egy szikrád vagyok: ölelj magadba, hogy a Tied legyek, akiből vétettem.

Igy imádkozott a lélek s minden szavára új és új tollak bontakoztak ki ragyogó szárnyain. Utolsó szavával fellebbent és elszállt a végtelen óceán felett... az Életbe.

AZ ABLAK ALATT.

A dolog így történt. Tizenegy órakor éjjel nagyon nyugodtan elaludtam és két órakor éjfél után minden ok nélkül és roppant éber állapotban felültem az ágyban. Minden ok nélkül. Mert igaz, hogy a nagy falióra épen akkor kondította a kettőt s az is igaz, hogy ennek az órának irigylésreméltó, mély harangzengésü ütése van, de ez mégsem ok, mivel tiz esztendő óta sohase hallottam az óraütést éjjel. (Értve itt azokat az éjjeleket, amikor otthon voltam és aludtam.)

Oly éber voltam, mintha soha életemben nem is lehetnék többé álmos. Fekete és süket csend volt körülöttem. Különös, szívszoritó csend, amitől szinte zúg az ember füle. És valami szokatlanul izgatott, élénk, félelmes figyelem a lelkemben.

Tudtam valahonnat, ebben a pillanatban legalább tudtam, hogy az ilyen indokolatlan felébredések és szokatlan szorongó éberség óráiban a Halál sétál künn, az ablak alatt. Nesztelenül, hosszasan jár fel-alá, de a lélek tudja, hogy Ő van ott s ilyenkor nem lehet aludni. Persze hogy ostobaság. Különösen nappal. Biztattam is magam akkor éjjel, hogy az. Te szamár, szóltam magamhoz közvetlenül és őszintén, mit gondolsz, nincs egyéb dolga az öregnek, minthogy itt kószáljon, künn a hidegben? Aztán tudnivaló, hogy egy ilyen bolond nagy városban minden éjjel, minden utcában meghal valaki. Sőt szinte minden nagyobb házban, a háromemeletesektől kezdve fölfelé. Feltéve, hogy a Halál egyáltalában sétáló lény, hány ablak alatt kellene egyszerre folytatnia ezt a nevetséges mesterséget? S ez esetben hány Halálnak kellene léteznie, egy időben, csak egy városban is? - Az a másik azonban, aki minden ember lelkében ott lappang s aki mindent jobban és bizonyosan tud, amikor soron van, egyszerüen leintette az okoskodásokat.

- Bolond beszéd! szólt fölényes, hideg nyugalommal. Tudjuk, hogy a Halál meg az Élet mindenütt jelen van és akár százmillió alakban megjelenhetik egy pillanatban, százmillió ablak alatt is. Azért ő egy, csak az ember látja soknak és másfélének. Minden utcában ugyanaz történik, ami a te utcádban. Csak nem tudnak róla azok, akik alusznak. Ha nem hiszed, nézz ki az ablakon!

„Nézz ki az ablakon!” Igen, ezt hajtogatta bennem valami és mind türelmetlenebbül ösztökélt. Mérgelődtem, lehunytam a szemem, falnak fordultam, fejemre huztam a paplant... hiába! „Nézz ki, nézz ki az ablakon! Ha nem hiszed, nézz ki az ablakon!”

Csak ne volna ez a csend! Egy kocsi ha elrobogna odakünnt, egy lépés ha végigkopogna az aszfalton! De semmi, semmi... Nem fogok elaludni reggelig, ha ki nem nézek! gondoltam nagy bizonyossággal. Honnan jön az eféle éjjeli bizonyosság? Ki tudja? Jön és beleragad az emberbe és szivja a vérét. Ki kell néznem, akkor talán megnyugszom.

Ostobaság az egész! mormogom dühösen.

Nézz ki, nézz ki! kattogja a szívem verése kegyetlenül.

A vége az lett. Óvatosan kimásztam az ágyból, tapogatózva az ablakig jutottam s félrehuztam a függönyt. Holdfény ömlött a szobába. Keményrefagyott, vastag, szikrázó hó borított mindent. A házak sötétek, kihaltak. Egy lélek se. A tulsó soron, szemközt velem, a holdfénytől teljesen kivilágítva, ott sétál a Halál. Hamuszürke lebernyeg van rajta, a koponyáján nagy karimáju tollas kalap; a tolla olyan, mint a gyászlovak bokrétája. A nevezetes kasza a vállára van vetve, a pengéjén hidegen villog a Holdsugár. Világtalan szemei rám sötétlenek, csonthomloka fehéren csillog, vigyorgása borzalmasan sablonszerű. Nagy állhatatossággal sétál a szemközti ház ablakai alatt.

...Hogy mit éreztem? Végtelen, természetes nyugalmat. Teljesen megnyugodtam. Úgy van, mondtam magamban, a Halál sétál az ablak alatt. Most tudtam, hogy ez nagyon természetes, ennek így kell lennie és így is van örökké.

Azonban valaki befordult az utcasarkon. Nem láthattam, mert a sarok az én ablakomból nem látható, hanem egyszerüen tudtam, hogy befordult és jön. Már ott is volt a Halál mellett. Vagy talán már az első pillanatban is mellette állt? ...Szóval ott volt. Piros bársony ruhában, magas, erős, fiatal, csillogószemű, tollas sapkája alá hosszú szőke fürtök omlottak a vállaira, fekete szemei világítva ragyogtak. Ő volt az Élet. Valami lakodalomból jött épen, vigan dudorászva. A Halál alázatosan lekapta a nagy kalapját és a kaszája lábhoz zökkent. Síma koponyája csak úgy szikrázott a delejes holdvilágban.

Némán meghajtotta a fejét.

- Jó estét, öreg! mondta az Élet és barátságosan kezet nyujtott. A Halál vigyorgó fogait az ifjú kezére nyomta.

- Jó estét Uram, szólt alázatos hódolattal.

- Nos? kérdezte az ifjú, fejével könnyedén intve a kérdéses ház felé.

- Difteritisz, felelte a Halál. Leányka, három éves.

- Meddig tart?

A Halál a holdra nézett.

- Két óra husz perc, felelte. Tehát még két percig. Aztán átadom.

- Egészen?

- Egészen. Nincs benne semmi bün, még ártatlan volt. - Honnan jöttél? kérdezte aztán.

- Esküvőről, mosolygott az Élet. Szerelmi házasság, nagyon kedves. Később majd meglátjuk.

- Betelt, mondta a Halál. Ezzel odalépett az egyik ablak alá, amely mögül virrasztó mécses fénye szüremlett ki és bekocogott. Hármat koppant csontkeze az üvegen, röviden, parancsolóan.

A hangtalan éjszakában tisztán hallottam egy asszony felcsukló zokogását.

Az ablakon egy szöszke kis lányka lebbent ki, fehér ingecskében, csukott szemekkel. A Halál felfogta, megcsókolta, átadta az Életnek.

A lányka eltünt az Élet piros-bársony köpenye alatt.

Ebben a pillanatban az ucca egyik irányából kocsirobogás hallatszott. A tulsó irányból pedig egy siető asszony alakja közeledett.

- Viszontlátásra! mondta az Élet.

- Viszontlátásra! köszönt a Halál.

Kezet fogtak.

A kocsi ott robogott el előttük. A mentőkocsi volt. A Halál egy ugrással fenn termett a tetején és kalapjával még egyszer búcsut intett az Életnek.

Az asszony is odaért ekkor. Megismertem. Gyakran láttam már. Az utcám tulsó végén lakik. Tábla van a kapuján, mert bábaasszony.

Az Élet sietve ment utána.

AHOGY VESSZÜK.

- Hallja ked, Sára néném? kérdezte suttogva Erzsi, a cselédleány.

A szakácsné megfordult az ágyban. Felült és kipislogott az ablakon. De vaksötétség volt. Az öreg asszony feszülten figyelt.

- Hu-hi! Hu-hi!... hallotta egyszerre a kuvik sivitását.

- Meghal a kisasszonyka! mondta rá bólogatva. A halálmadár szól a ház tetején.

- Félek, Sára néném! vacogta Erzsi dideregve. Bárcsak megvirradna!

- Csak húzd a füledre a paplant. Messze a reggel.

- Hu-hi! Hu-hi! énekelt a kuvik a fekete csendben.

Az öreg asszony keresztet vetett magára és imádságot motyogott.

- Imádkozz te is! mondta a leánynak. Hogy csendes halála legyen a szegénykének.

Erzsi befogta a füleit és a paplan alá bújt.

De most a Bodri kezdte.

Valahol az udvar hátsó sarkán kezdett üvölteni. Fájdalmas, elnyujtott hangokon orgonált.

- Jézusom, mi az? riadt fel Erzsi.

- A Bodri ugatja a Halált, mondta Sára néni. Úgy látszik, már begyütt a kapun.

- Jaj, hogy félek! nyögött a leány. Jaj, Sára néném lelkem, háha értem gyütt? Háha eltéveszti?

- Nem szokása, válaszolt az öreg asszony. A kisasszonyka nagyon beteg. Neked meg semmi bajod se. Hát csak érte gyühetett. Ámbár én is megérett gabonája vagyok már Őszentfelségének... Uram Isten, ne hagyj el! suttogta utána megadással.

Bodri ezalatt duettet kezdett a kuvikkal. Valahol a szomszédságból egy másik kuvik, meg egy másik Bodri is beleavatkozott. Az udvar végében, a baromfiól felől, a libák nyugtalan sápitozása hallatszott. Mintha az éjjeli csendben minden egyszerre közel jött volna. Még a csirkék félénk pityegése is behallattszott a nyári konyhából, amint az anyjuk szárnya alatt fészkelődtek. Az egész udvar remegett. A lombhullató őszi fákon sóhajtás futott keresztül s a konyha ablaka halkan megzörrent. Valaki betöltötte félelmes és láthatatlan jelenlétével a levegőt, künn és benn.

- - - A kuvik elnémult. A Bodri már csak nyöszörögve szűkölt és hidegrázósan vinnyogott a közelben. Egyszerre aztán dermedt csend lett. És a csendben sietö kaparás nesze szűrődött át.

- Jaj, mi az? hallja ked? nyöszörgött Erzsi a paplan alól.

- A Bodri sirt ás a kisasszonyka ablaka alatt, suttogta Sára néni.

- Jaj, lelkem nénőm, jaj be félek!... Ki kéne nézni... úgy értem, ki kéne, hogy nézzek az ablakon!... Jaj, muszáj, hogy kinézzek! Úgy húz valami az ablakhoz. Gyüjjön ked velem, Sára néném! Nézzünk ki, akkor tán megnyugszom. Jaj, hogy félek, Istenem!...

Átmászott a konyhán és felkuporodott az öreg asszony ágyára. Kimeresztette a szemét az ablakon, a setétségbe. Reszketve fogta meg a néne ráncos kezét és hebegve mondta:

- Nézze! nézze!... ott megy a Halál!... s felráncigálta az öreget, hogy nézzen ki.

Az udvaron méltóságos, borzalmas lassúsággal sétált keresztül a Halál Őfelsége. Fekete köppenyege hosszan omlott utána s zizegve sodorta magával a száraz faleveleket. Csontbokája kivillant a köpeny alól. Sárga kezét messze előre nyujtva haladt az ablak felé, amelynek leeresztett függönye mögül reszketve üdvözölte őt a virrasztó fény. A kaszáját a vállán vitte.

Egyszer hátra fordította a fejét és nagy kalapja alól vérfagyasztóan vigyorgott vissza a leskelődőkre.

Sikoltva vetették magukat az ágyba és a fejükre rántották a paplant.

*

A kis beteg elszunnyadt. Sovány arcocskáján a láz rózsái viritottak. Aranyos haja szétomlott a párnákon. A babáját kiejtette a kezéből.

Anyuka ott ült az éjjeli asztalka mellett, a nagy Bibliában lapozva, téveteg kezekkel. Mert hová is meneküljön az ember, mikor már minden más könyv becsapódott, aminek a fedelét az élet ajtójának vélte? Most már szóljon valamit az Isten, akinek mindig alázatos szolgálója volt s akinek ezt a kis szőke csodát is köszöni. S az Isten szól. Megáll a téveteg kéz s a könyvben egy lap világitani kezd. A betűk a szívébe ragyognak: „Engedjétek hozzám jönni a kis gyermekeket és ne tiltsátok el őket éntőlem, mert ilyeneké az Istennek országa.” S könnybeboruló szemei előtt kikél a sorokból a Gyermekek Barátjának szelid, édes alakja. Ott ül az ágy szélén, megfogja a fonnyadt kis kezet, amely, mint letört liliom, hull alá a párnáról. Föléje hajol a kis arcocskának s isteni szőke hajzata glóriaként hull köréje. Ránéz aztán anyukára s szeméből végtelen vigasztalás sugárzik:

- Ne félj! Én vagyok a feltámadás és az élet. - Magához öleli a gyermeket s elfedi fehér köntösének szárnyával...

- Anyukám! suttog a gyermek félálomban, Anyukám! Az angyal viszi a babámat... hív, hogy menjek utána. Angyal... fényes angyal!... azt mondja, menjünk játszani. Ne fuss úgy, édes angyal!... Add a kezedet, mert nem tudok még repülni. Jaj, de jószagu keze van... anyukám, repülünk...

*

A szomszéd szobában így szólt apukához az orvos:

- Nincs segitség!

Apuka egy székbe roskadt az ablak előtt és könnytelen szemekkel bámult ki az éjszakába. - Ez hát az élet! gondolta keserűen. Nincs igazság. Nincs Isten. Miért kell meghalni egy ilyen ártatlanságnak? Mire való ez a fájdalom és keserűség a szülőknek? Mi értelme van a létezésnek? Gondviselés?? Nevetséges! Vaksors, véletlenség, végzet, vagy ahogy nevezzük. És a szemei előtt megjelent egy vak óriás alakja, aki tántorogva lépegetett keresztül a világon. Elgázolta az embereket, mint a hangyákat. Nem látott semmit. Nevetők és sírók, dolgozók és lustálkodók, királyok és koldusok kerültek a talpa alá. Süket is volt. Nem hallott se kacagást, se jajgatást. Jött tovább egykedvü érzéketlenséggel és betoppant az udvarra... Rettenetes talpát felemelte.

- Ne lépj reá! kiáltotta apuka rémülten. A kis lányom játszik ott!

De a sors vak és süket. Minden elsötétül... Apuka összerázkódott. Az orvos a vállára tette a kezét:

- Sajnos, nincs többé szükség reám, mondotta részvéttel. El is mehetnék. De ha megengedi, megvárom itt, amig kivirrad. - Magyarázatképen az ablakhoz lépett és kimutatott:

- Olyan sötét van, mint a korom. Semmit se látok.

*

- Hej, Sára nénő! dörömbölt az öreg kocsis a konyhaajtón. Béenged-e mán?

- Maga az, Pista? hangzott belülről reszketősen.

- Én hát! Ki a fene lenne? Csak nem gondolja, hogy valami ifjú legény kérezkedik kendhez? Annak rég kinyitotta vóna!...

Az ajtó megnyilt s az öreg belépett.

- Van-e parázs a kemencében? kérdezte. Mer elfogyott a gyufám s nem t'ok rágyútni.

- Jaj, Pista lelkem, kérdezte Erzsi, nem találkozott vele az udvaron?

- Kivel te? A Jóskával tán? Nem gyün a hozzád fiam. Katinál van az ebadta!

- Nem, nem a Jóskával, hanem...

- No akkor már tudom, mondta az öreg, a parazsat táncoltatva a markában. Tán megijedtél tűle? A vén Minya volt, a féleszü. Fene tudja, hogy bútt ide éccaka. Amint átballagtam az istállóból, csak ott cammog el mellettem a ház felé. Megismertem a rongyos szűriről, meg a tótkalapjáról. Mondok is neki, hogy mondok: mit jársz erre Minya, éccaka? de ha mán itt kószálsz, van-e tűz a pipádba, komám? De nem szólt egy betüt se, csak tovább sunnyogott. Meg is hajigáltam mérgembe.

- Hát nem félt, maga szerencsétlen? kiáltotta Sára néné keresztetvetve.

- Nem lop a'! mondta Pista nagyot szippantva. Aféle féleszü. Biztosan ide húzódott éccakára a szinbe, oszt' valamér megunta s továbbállt. Nem szokott elvinni az egy szeget se.

- De hisz az a Halál vót, akit megdobált ked! robbant ki Erzsiből a felháborodás.

- A Halál? kérdezte Pista nagyot köpve a pipa mellől. Megnyomkodta a dohányt, rázárta a kupakot, nagy füstöt vett és nyugodtan tette hozzá:

- Meghőbörödtél Pendzsi. Ámbátor vót nála valami kaszaféle. Azt hittem, bot. No, fene tudja. De ha a' lett vóna, antúl jobb! Nem igen gyün erre egyhamar. Csak úgy nyekkent, amikor hátba repítettem.

Jóizüen kacagott és indult kifelé.

- Jaj, Pista lelkem, mondta Sára néné, hogy mer kimenni? Hátha újból találkozik vele? Maradjon itt reggelig!

- Nem félek én, mondta az öreg. Amig az Isten napokat ad!... Aztán a lovakat csak nem hagyhatom magukra a sütétbe? No, jóccakát kivánok!

A LEVÉL.

Péter hosszasan várakozott az előszobában, mig végre sor került rá s beléphetett a hires doktor rendelőjébe. Többször ott akarta már hagyni az egész komédiát, mert hiszen abszolute nem érezte betegnek magát.

De hát a vezérigazgató azt kivánta, hogy vigyen bizonyítványt az egészségéről és épen ettől az orákulumtól. Tudja Isten, most épen semmi sulyt nem helyezett az úgynevezett jövendőjére és fütyült a bankra, meg a vezérigazgatóra: de hát legyen! Ő most nagyon szeret mindenkit és miért ne teljesítené a vezérnek ezt a kis szeszélyét?

Az idegspecialista ismerősen bólintott, mikor bemondta a nevét s egy levélboritékot tolt el maga elől. Péter megismerte rajta a vezérigazgató írását.

Az öreg doktor bozontos szemöldjei alól élesen vizsgálta a Péter arcát, miközben leültette s nyájasan felkérte, mondaná el a betegsége történetét.

- Voltaképen most már nincs is mit elmondjak, alig is emlékszem rá, felelte Péter, mert hiszen soha könnyebbnek, vidámabbnak, egészségesebbnek és boldogabbnak nem éreztem magamat, mint most. Csupán a vezérigazgató úr ragaszkodik a vizsgálathoz.

Tudja kérem, a vezér nem egészen normális ember... mindenkit félig-meddig bolondnak tart. Azt hiszem, rólam is ilyesmit képzel... Pedig én kitűnően érzem magam...

Az orvos bólintott:

- Persze, kitünő színben is van. De beteg volt ugy-e? Mikor, hogy kezdődött s miben állott a dolog?...

- Hogy hogyan is kezdődött csak?... Igen. Azzal kezdődött, hogy biz én ötszáz frankot nyomtam egy didergő koldusleányka markába - a bank pénzéből. Miért? Tudja a csoda. Jött nekem. Higyje el, eléggé bámultam rajta magam is. Mert soha életemben nem törődtem én a koldusokkal... Magam is csaknem koldus voltam valaha s fogcsikorgatva viaskodtam egész életemben a pénzért, a hatalomért. Letiportam volna az apámat is, ha pénzről volt szó. Dehát az apámat csak formaképen említem, mert nem tudom, ki volt?

Az orvos bólintott.

- Hatalmas, gazdag, nagy úr akartam lenni, folytatta Péter.

A világ teremtése óta nem éheztek úgy a pénzre soha, mint ahogy én éheztem. Micsoda tervek, spekulációk, számítások forrtak az agyamban örökké! Hja, ha számításról volt szó, akkor én legény voltam a talpamon. Számok, mindig számok! Végtelen számoszlopok, mérlegek, mérlegek! Veszteség-nyereség, vagyon-teher... Szerelmes voltam a számokba, hiszen bennük rejlett a jövő, a nagy bank, a vezérigazgatóság... Sokat rongyoskodtam és éheztem én a jövőért!

Az orvos csak bólogatott s megszólalt:

- Térjen csak vissza a koldusgyermekhez, kérem.

- Igen... Az valóban furcsa történet volt. Átázva, dideregve, félig meztelenül, kinyújtott kék kezecskével állott a pénztárasztal elé... nem is tudom, hogy lopózott be?... Azt se tudom, velem mi történt? Láttam én ilyent ezeret is. Ne higyje, hogy tán gondolkoztam... Elöntött az igazság, mint a forró láva... Az igazság megragadta a kezemet... muszáj volt... az ötszáz frank a gyermek markában volt... a kasszából... Nem találja furcsának, doktor úr, hogy én csak akkor jöttem rá, hogy az a pénz joggal illeti meg azt, akinek nincs?...

Persze, nem én cselekedtem. Hiszen én soha nem voltam például szónok sem, s ha hallotta volna, milyen beszédet vágtam ki, mikor rámtámadtak? Haha! Hogy húzódtak el tőlem! Nyilván azt hitték, megbolondultam!...

S ekkor jött rám a betegség. Egy szempillantás alatt meggyűlöltem a pénzt, az életem bálványát! Brr! mikor megéreztem, hogy micsoda szaga van! És a számok mind összezavarodtak a fejemben. Hetekig csupa számot láttam, ha behunytam a szememet, de hogyan! Tótágast álltak, verekedtek, futottak, taposták egymást. Kövér ötösök villámgyorsan ugráltak a szemeim előtt a tizedik, húszadik hatványra!... Folyton nyitva kellett tartanom a szememet, hogy igazán meg ne bolonduljak!

- Most nincsenek már ilyen látományai? kérdezte az orvos.

- De... ez az egy megmaradt s néha visszatér. Ha számokra gondolok s behunyom a szemem, mindig ezt látom. De nem akarok erre gondolni s igy ritkán történik. Különben igazán nagyon jól érzem magamat. Egészen újjászülettem. Mióta nem bajlódom a pénzzel, az utálatos világ szép lett s a gonosz emberek sajnálatraméltók... És többé önmagamban sem kételkedem. Azt hiszem, doktor úr, én mindent, de mindent elérhetek, amit akarok.

- Például?

- Például azt látom, amit akarok. Amire gondolok, az megjelenik előttem. Akit látni akarok, az tüstént elém áll, még ha ötven, vagy ötszáz éve fekszik is a föld alatt. Sőt beszél is: amit tudni akarok, azt mind elmondja. Ugylátszik, valami csodálatos erő szellemvirága nyilt ki bennem. Nagy dolgokat fogok véghezvinni, doktor úr.

- Köszönöm, mondta az orvos. Látom, hogy kitűnően helyreállt az egészsége. Kérem, engedjen meg néhány formaságot. Csupán formaságok, a bizonyítvány kedvéért, amit a vezérigazgató úr kiván.

- Csak tessék, mondta Péter mosolyogva. Teljék kedve a vezérnek!

Valóban nevetséges volt az a hókusz-pókusz, ami következett. Mennyit bosszantotta a szemét az orvos a villanylámpájával, hányszor ütögetett a térdei alá meg mindenfelé s mennyi badar szót mondatott ki vele gyorsan, gyorsabban, leggyorsabban! Na, de ennek is a végére értek egyszer.

Az orvos vidám, barátságos arccal fordult feléje:

- Két nap múlva legyen mégegyszer szerencsém! Szeretnék egyet-mást megismerni még a betegségéből, amire emlékszik... Tanulmány kedvéért... Isten vele!

- S a bizonyítvány? kérdezte Péter.

- Most nincs időm megírni. Délután magam küldöm el a vezérigazgató úrnak. A viszontlátásra!

Másnap hivatta Pétert a vezérigazgató. Az idegspecialista felmetszett pecsétes levele ott hevert az asztalon. Péter aggódni kezdett a vezérigazgató egészségéért, mert a jól ismert pénzeszsák szemeiből furcsa, soha sem látott részvét, vagy micsoda kandikált feléje. Sőt! A vezér tényleg aggasztó állapotban lehetett, mert a kezét a vállára tette s megveregette az arcát:

- Nó fiam, az orvos minden jóval biztatja magát ebben a levélben s egészen megnyugtatott... Csupán hat hónapi pihenést ajánl. Hogy hat hónapig ne járjon a bankba s ne törődjék a számokkal.

- Cseppet sem törődöm velük már! mosolygott Péter. Örvendek, hogy megnyugodott felőlem, vezérigazgató úr!

- Igen... igen! mondta a vezér, teljesen!... Most hát pihenjen hat hónapig, egyék, aludjék... aztán majd meglátjuk... Szívesen adok Önnek hat hónapi szabadságot és ime, itt van hat hónapi fizetése, tessék!

Egy boritékot nyújtott át Péternek.

- Hat hónapi fizetés egyszerre! hült el magában Péter. Nó, az öreg tisztára megháborodott, szegény! Hisz ez csak végkielégítésnél szokásos... Mi az ördög bútt belé? Máskor ugyancsak nem volt bőkezü!

- Menjen valami üdülőhelyre s éljen a szabadságával okosan! intette a vezér s nyájasan kitessékelte az ajtón.

Péter alkonyatig kóborolt a mezőkön. Amióta a vezérigazgatótól kijött, nem volt többé derült, jókedvű és boldog. Valami félelmes nyomást érzett elhatalmasodni az agyán. Egy sötét, hideg sejtelem kigyója tekerőzött a szívére... Abban a levélben valami rossznak kellett lennie, hogy a vezérigazgató olyan nyájas és bőkezű volt! Biz' Isten, mintha csak meg akart volna szabadulni tőle, mintha csak szeliden kidobta volna a bankból!... Lassanként feltisztúlt az agyában kollegáinak zavart és szánakozó arca is, amikor bucsuzóra kezet fogott velük... Azok is, mintha gyöngéd erőszakkal igyekeztek volna kituszkolni az ajtón... kitörülni őt az életükből... Tehát mégis beteg?... Mi lehetett abban a levélben? Egyszerre égetni kezdte a pénz a zsebében... Kivette... Felbontotta a borítékot... Vadonatúj bankók ropogtak benne... Hirtelen utálat vett rajta erőt. Ádáz gyülölet... Dühösen gyürte, markolta a pénzt... az élete átkát!... Majd megjelent előtte a kis koldusleányka alakja, akinek ötszáz frankot adott... Ezen megenyhült, elmosolyodott... Egyszerre sietni kezdett a város felé. Úgy érezte, hogy megint elönti az igazság forró lávája. Szinte futásnak eredt valami forró vágy sarkantyúja alatt. A városligetbe ért... Zene ütötte meg a fülét. Arra tartott. Panoráma, körhinta, mézeskalácsos bódé, állatsereglet körül tolongott a nép. A körhinta boldogan forgó cseléd- és katona-közönségét tátottszáju, rongyos, csillogószemű koldusgyermekek serege bámulta sóvárogva.

Péter boldogan felkacagott. Kivett egy százas bankót s a körhintás felé lengetve, kiáltozta:

- Megállj! Megállj!

A körhinta nyekkenve megállott, a zene elhallgatott.

A bakák dühösen káromkodtak a falovak, zsiráfok és struccok hátáról s a cselédleányok sikongattak a kocsikban.

- Száz forintot adok! kiáltotta Péter... add át a hintát a gyermekeknek!... Jertek, hintázzatok!... kiáltott a rongyosok felé. Iszonyú zsivajgással rohanta meg a verébhad a körhintát.

A bakák azonban nem akarták átengedni a teret. Már-már kézitusára került a sor, mikor Péternek mentő ötlete támadt.

- Hol az őrmester? kiáltotta egy újabb százast lobogtatva meg.

A fazsiráf nyakáról egy barna hadfi ereszkedett le a bankóra bűvölt szemekkel.

- Alássan jelentem főhadnagy úrnak, itt vagyok! szalutált engedelmesen.

- Egy hordó sört a vitézeknek meg a babáiknak! rendelkezett Péter. Csak a hintát adjátok át a gyermekeknek!

És úgy lőn. A büszke faállatok soha nem vittek még a hátukon olyan boldog, noha piszkos és lármás népet, mint amilyen most kapaszkodott reájuk kettősével, hármasával. S a vörösre mázolt hintókban ujjongva kacarásztak a kócos, füstös, fényesszemű kölykek. Péter is felkapott egy paripára s hajrázva forgott a kicsinyekkel, mig csak el nem szédültek mindnyájan a harmonika harsogása közben. De a java csak ezután jött... Péter megvette a mézeskalácsos összes portékáit és a gyepen körbeült gyermekek közé szórta a menyország minden édességét. Boldogan kacagott rajta, hogy hogy verekedtek érte az apróságok és milyen pofázást vittek véghez!... De ezt a látványosságot már a sétatér publikumának tömött gyürüje csodálta végig... Péter nem törődött a bámészkodókkal, ő csak a koldusgyermekek boldogságának örvendett. Nem is törődött volna velük soha, ha egyszerre meg nem üti a fülét egy szó, amelyet előbb csak egy suszterinas sugott a pajtásának, s amelyet az tovább adott, mig lassan végiggyűrüzve a körön, átborzongott az egész társaságon s a Péter szívének ütődött: - Bolond!!

Furcsa szó volt... Mintha egyszerre minden megdermedt volna. A zene is mintha sikoltva elhallgatott volna... A mézeskalács is kifordult a kis piszkosok szájából s a szemük rémületre kerekedve meredt Péterre... Bolond!!...

Valaki rendőrt kiáltott...

Mintha kiméletlen, jeges szélroham sivitott volna át a Péter agyán s egyszerre föliszonyodott benne a kérdés:

- Mi volt a doktor levelében?...

A menekülés ösztöne lobbant fel benne. Felugrott, áttörte magát az embergyűrün és a sötétedő útakon át elszaladt. Persze akadtak, akik utánafutottak, üldözőbe fogták, kiabáltak. Bolond! Bolond! Fogják meg! hangzott a háta megett. De a sötétben egérutat nyert Péter és a mellék-utcákon át végre is elvesztették a nyomát. Remegve, feldultan érkezett haza.

- Bizonyosságot! hörögte forgó szemekkel. Látnom kell azt a levelet!... Vagy holnap a doktorhoz megyek és kiszorítom a torkából az igazat!... Vagy a vezértől kényszerítem ki azt a levelet!... Látni akarom!... Igen! Akarom!... Mit gondolnak rólam? Minek tartanak? Mi lesz velem?... Oh, hogy el nem kaptam azt a levelet a vezér orra elől!...

A levél... a levél... kattogta a szive, amig az ajtó zárjával bibelődött s benyitva, fáradtan roskadt egy székbe az asztal előtt...

Csaknem felsikoltott... Az asztalon ott volt az orvos levele. Igen. Tisztán látta. Noha teljes sötét volt már, világosan látta a felmetszett, pecsétes boritékot és a cimzést: „Méltóságos... vezérigaz-gató úrnak.” Semmi kétség... Ez az...

Reszketve kapott utána... de a keze csak az asztal terítőjét markolta meg... s ugyanakkor a levél ellebbent előle s a levegőben állott meg, vibrálva a szeme előtt...

- Mi az? kiáltott Péter s érezte, hogy a rémület minden vérét a szivébe kergeti vissza. A haja égnek meredt.

- Ugyan Péter, ne félj!... szólalt meg ekkor egy suttogó hang a sötétben. Hiszen tudod, magad mondtad a doktornak, hogy amire gondolsz s amit látni akarsz, az megjelenik előtted.

Látni akartad a doktor levelét: itt van!

- Ki vagy? kérdezte Péter reszketve...

- A koldusleányka vagyok, akire ma gondoltál, mielőtt a koldusgyermekeket megvendégelted. Rám gondoltál, itt vagyok.

- Honnan jöttél?

- Messziről... tudod, megfagytam a télen, miután elvették tőlem a pénzt, amit a bank kasszájából adtál. Most már jó dolgom van. Most már nem fázom, nem éhezem, nem koldulok... Most én már mindent tudok... Már nem vagyok földi gyermek... Nos kivegyem a levelet?...

Péter ekkor tisztán látott egy halvány kis kezet, amelyik két ujjával a boritékot tartotta a levegőben s egy másikat, amelyik kivette belőle a levelet és bontogatni kezdte.

- Elolvasod hát? kérdezte a hang.

Péter behunyta a szemét. Hopp! A kövér ötös rettenetes ugrásokkal szökkent egyik hatványról a másikra. Nem! Ezt nem!... Inkább kinyitja a szemét! Inkább elolvassa azt a levelet. Százszor inkább!...

Ime, kisimítva áll előtte a papir a levegőben, fényesen, de nem világitva meg semmit a körülötte levő sötétből. A rejtelmes kéz két halvány újja látszik csak, amit a felső jobb sarkát fogja és eléje tartja:

- Olvasd!

Igen, ez az az irás... Olvasnia kell... Olvassa is már... „állapota reménytelen... betegsége halálos, - bár hosszabb lefolyású... elbutulás felé vezet... teljes karakterváltozás lévén várható, pénzkezelésre és hivatala folytatására alkalmatlan... elbocsátandó... intézetbe még nem kell internálni... ápolóval megoldható...”

- Haha! Hahaha! kacag az a hang a sötétben.

- Mit kacagsz rajtam? Gyilkos! Hóhér! kiált Péter kétségbeesetten.

De a kacagás elhalkul, eltávozik, átfinomodik, ezüstcsengettyüként csilingel, vidáman, bájosan, édesen száll vissza a feje fölé, körülcsengi, megsimogatja, lefekteti, megnyugtatja.

- Ne félj! Ne félj! cseng a fülébe. Nem téged kacaglak... az orvost kacagom... a vezérigazgatót kacagom... a világot kacagom... Reménytelen!... halálos!... elbutulás!... karakterváltozás lévén várható, alkalmatlan!... Haha! Az orvos a reménytelen, az orvos a buta, a vezérigazgató az alkalmatlan... a világ a halálosan buta és reménytelen... Haha! Ne félj!...

- Mit akarsz? Az Istenért, fejtsd meg! Vigasztalj meg, ne hagyj megőrülnöm, ne kacagj többet, szólj már, hiszen a kacagásod csak előbb volt rémítő... most olyan kedves... szólj valamit!

- Ne félj, ne félj! A Titokzatos küldött hozzád... A Titokzatos, aki megváltoztatott téged... Teljes karakterváltozás... persze, hogy teljes. Önzőből önzetlenné, zsugoriból adakozóvá, keményszívüből nagylelkűvé, vakból látóvá, persze, hogy megváltoztál... Igaza van az orvosnak, de buta, jaj de buta! Haha! Hahaha!... A te betegséged gyógyulás... A Titokzatos sok lelket betegséggel gyógyit meg. Adtál volna egy krajcárt is a koldusgyermeknek, ha egészséges lettél volna? Lám, betegen ötszáz frankot adtál! Persze, hogy nem maradhatsz a bankban, mert az egész pénzét a szegényeknek adnád, hogy ne dideregjenek és ne koplaljanak. Mert te ettől fogva minden pénzt a rongyosoknak fogsz adni... mert a szíved ettől fogva minden szenvedés láttára megindúl... mindenkihez megnyílik, mindenkihez jó lesz... Ezt hívják ők elbutulásnak... igen, de ha az eszedet a Titokzatos meg nem veri, önző kutya maradtál volna... Betegség... halál? Az ő emberi szemükön át nézve, bizony nem természetes út a szív meglágyulásához... de a Titokzatos gondolatai mások, mint az emberek gondolatai. A Titokzatos a maga módján gondolkozik, tudod-e? Neki irgalmasság és szeretet a fő, s te csak így lehettél az övé, érted-e? Ki a buta és a reménytelen? Te, vagy ők?

- Meg fogok halni? kérdezte Péter egész nyugodtan. Egy cseppet se félt már.

- Van még időd. Amennyi szükséges, épen annyi. Persze, tudod, ha a te rossz eszed, ez a pénzreéhes, ostoba, vak eszed, ez a számító, buta eszed elbomlik, emberileg elvégzed itt a földön. De mit jelent az? Nincs-e egy pillanatban benne az örökkévalóság édes egésze, ha a Titokzatost megtaláltad? Van-e végzet, összetörés, elborulás, elbukás, halál a Titokzatosra nézve?

Nemcsak út és mód minden arra, hogy magának nyerjen meg?... Ki mer itt itélkezni?

Csak hadd mondjanak bolondnak, szánakozzanak rajtad kétes részvétükkel, te pedig kövesd a bolondságod sugallatát és tedd, amit győztes szived sug.

- Valóban örvendek, suttogta Péter, hogy a koldusleányt megajándékoztam... Lehúzták a fizetésemből... nagyon helyes... Örvendek, hogy a gyermekeket megvendégeltem, ami maradt, azt is odaadom a szegényeknek, mert édes adni... édes sajnálni a szenvedőt, édes irgalmasan gondolni a nyomorultakra... és nem haragudni. Édes a bolondság. Vajon meglátom-e a Titokzatost, aki megváltott?

- Meg, csilingeltek az ezüst csengettyük. Azoknak a szemében, akikre szeretettel nézel. Azoknak az arcából, akiknek megbocsátasz. Majd szemtől-szembe is, tudod-e, amikor a buták eltemetnek... Ne búsulj, Péter! Haha! Kacagj Péter! Hahaha! Édes kacagni, Péter! És ezer ezüstcsengettyü csendült fel a sötétben.

És Péter hosszasan, édesen kacagott vissza rájuk az éjszakában.